P 365(2)

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1984 | 2

13

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

Kölcsönözhető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Mihály, Balázs Sándor,
Fekete Gézáné, Földi Tamás,
Gál Andorné, Gálné Ballagi Ágnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kováts Zoltán,
Kulcsár Péter, Ruzsás Lajosné,
Szente Ferenc, Szurmay Ernő,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

NAGY-BRITANNIA KÖNYVTÁRÜGYE

Szerkesztőség:
1827 Budapest, VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134–000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,– Ft
Évi előfizetési díj: 144,– Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900
Telefon: 180–855)
Csekkszámlaszám: 215–96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)

Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,15 A/5 ív terjedelemben
10053/84
Készült: a Múzsák Közművelődési Kiadó
Nyomdájában

ISBN 963 564 007 2 MKK
ISBN 963 201 227 5 KMK
HU ISSN 0023 3773
Index: 26 408

30. ÉVFOLYAM
1984. 2. SZÁM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

A második magyar-brit könyvtári szimpózium programja (1983. szeptember 26–30.) 117
A magyar-brit könyvtári szimpózium társelnökeinek bevezetői:
HOOKWAY, H. 118
VÁLYI GÁBOR 119

I.
A mai kutató igényei és a könyvtáros. A második magyar-brit szimpózium előadásaiból

WILSON, A.
Az állománygyarapítás és az állományvédelem országos politikája 121
PEGG, M.A.
Gyűjteményfejlesztés és együttműködés gazdasági nehézségek idején 131
ALLEN, J.N.
A különböző típusú könyvtárak közötti együttműködés 136
SAUNDERS, W.L.
A brit könyvtárosképzés néhány kérdéséről 142
BOURNE, R.M.
A kutatók segítője: a bibliográfia és a bibliográfiai számbavétel 147
LEAMY, C.C.
Új technológiák az állománymegőrzés szolgálatában 150
MOON, B.E.
Könyvtári tervezés a jövő igényei szempontjából 153

II.
Bepillantás Nagy-Britannia könyvtárügyébe

A brit könyvtári és információs munka 1976–1980.
(Sz. KISS Csaba áttekintése) 160
A Library Information Series című sorozatról
(MOHOR Jenő szemléje) 168
Hogyan csináljunk irányelveket?
(KISS Jenő szemléje) 173

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A British Library kutatási jelentéseiről
(PAPP István szemléje) 176
BALÁZS Sándor
Szakfolyóiratok Nagy-Britanniából 182
A közművelődési könyvtárak története Nagy-Britanniában
1845–1975. (Ism.: RÓNAI Tamás) 189
Tendenciák a brit gyerekek könyvtári ellátásában
(UZSOKI Andrea szemléje) 192
Könyvtári szolgáltatások hátrányos helyzetűek számára
(GÁLNÉ BALLAGI Ágnes szemléje) 196
Börtönkönyvtári ellátás Nagy-Britanniában
(Ism.: KOVÁCS Lászlóné) 200
Nők a könyvtárban. (Ism. TÉGLÁSI Ágnes) 204
A komplex művelődési intézmények eredete
(Ism.: UZSOKI Andrea) 208

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 211

Summary 213

Zusammenfassung 216

Резюме 220

E számunk szerzői, munkatársai: ALLEN, J.N. (East-Sussex, Megyei Könyvtár), BALÁZS Sándor (OMIKK), BOURNE, R.M. (BL), FEIMER Ágnes (OSZK–KMK), GÁLNÉ BALLAGI Ágnes (FSZEK), HEGYKÖZI Ilona (OSZK–KMK), HOOKWAY, H. (BL), KASTALY Beatrix (OSZK), KISS Csaba, Sz. (FSZEK), KISS Jenő (FSZEK), KOVÁCS Katalin (OSZK–KMK), KOVÁCS Lászlóné (OSZK–KMK), LEAMY, C.C. (DES). MOHOR Jenő (OSZK), MOON, B.E. (Egyetemi Könyvtár, Edinburgh), ORBÁN Éva (OSZK–KMK), PAPP István (OKT), PEGG, M.A. (Egyetemi Könyvtár, Manchester), RÓNAI Tamás (OSZK–KMK), SAUNDERS, W.L. (LISC), TÉGLÁSI Ágnes (Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Győr), UZSOKI Andrea (Eötvös József Gimnázium), VÁLYI Gábor (OGYK), WILSON, A. (BLRD).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A MÁSODIK MAGYAR-BRIT KÖNYVTÁRI SZIMPÓZIUM PROGRAMJA
(1983. szeptember 26–30.)

1983. szeptember 26.

A szimpózium résztvevőit az Országos Széchényi Könyvtárban üdvözölte *Molnár* Ferenc főigazgató, majd *Vályi* Gábor, az Országos Könyvtárügyi Tanács elnöke és Harry *Hookway*, a British Library főigazgatója, a szimpózium társelnökei megnyitották a tanácskozást.

Napirend:

1. *Wilson*, A.: Az állománygyarapítás és állományvédelem országos politikája
2. *Braun* Tibor: A mai kutató információs igényei a természettudományok terén
3. *Balázs* Sándor: A műszaki információs igények és kielégítésük.

A vita befejeztével a brit résztvevők megtekintették az OSZK kézirattárát, valamint régi és ritka könyveinek gyűjteményét; délután felkeresték a nemzeti könyvtár épülő új otthonát.

1983. szeptember 27.

A szimpózium az Agroinformban folytatódott. A brit résztvevőket *Vágó* József főigazgató fogadta, és tájékoztatta őket az intézmény munkájáról.

Napirend:

1. *Pegg*, M. A.: Gyűjteményfejlesztés és együttműködés gazdasági nehézségek idején
2. *Allen*, J. N.: A különböző típusú könyvtárak közötti együttműködés
3. *Papp* István: Kooperáció az állománygyarapításban

Csatlakozóan a jelenlévők megismerkedtek az Agroinform számítógépes szolgáltatásaival.

1983. szeptember 28.

Kirándulás Szentendrére.

1983. szeptember 29.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében *Kiss* Jenő főigazgató üdvözölte a megjelenteket.

Napirend:

1. *Saunders*, W. L.: A brit könyvtárosképzés néhány kérdéséről
2. *Lázár* Péter: A könyvtárosképzés új irányzatai
3. *Horváth* Tibor: A számítógépek könyvtári alkalmazása Magyarországon
4. *Bourne*, R. M.: A kutatók segítője: a bibliográfia és a bibliográfiai számbavétel
5. *Leamy*, C. C.: Új technológia az állománymegőrzés szolgálatában

A résztvevők megtekintették az FSZEK központjának olvasószolgálatát és különgyűjteményeit, majd – érdeklődésüktől függően – felkeresték a X. kerületi főkönyvtárat, illetve a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárát.

1983. szeptember 30.

A szimpózium az Országgyűlési Könyvtárban fejeződött be, ahol *Vályi* Gábor főigazgató látta el a házigazda szerepét.

Napirend:

1. *Moon*, B. E.: Könyvtári tervezés a jövő igényei szempontjából
2. *Sárdy* Péter: Költségvetés és gazdaságosság a könyvtárakban
3. *Vályi* Gábor: A könyvtárügy közép- és hosszútávú tervezése

Az OK bemutatta számítógépes szakirodalmi információs szolgáltatásait, majd a vendégek megtekintették a parlament épületét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A MAGYAR–BRIT KÖNYVTÁRI SZIMPÓZIUM TÁRSELNÖKEINEK BEVEZETŐI

1981-ben a magyar Nemzetközi Kulturális Intézet és a nagy-britanniai Kelet-Európa Központ szervezésében magyar könyvtárosok látogattak az Egyesült Királyságba, hogy részt vegyenek "A könyvtári szolgáltatások az információrobbanás korában" címmel megrendezett angol-magyar szimpóziumon. Két évvel később, viszonozva a meghívást, 1983 szeptemberében nyolc brit könyvtáros érkezett Budapestre, hogy – régi barátait viszontlátva és új ismeretségeket kötve – részt vegyen egy újabb szimpóziumon, melynek ez alkalommal "A mai kutató igényei és a könyvtáros" volt a témája. Úgy véljük, e témakör megbeszélése a könyvtáros szakma kérdéseinek széles skáláját veti fel, ugyanakkor lehetővé teszi azoknak a problémáknak körülhatárolását, amelyekre közös megoldást lehet találni.

A könyvtáros delegáció tagjait úgy válogattuk össze, hogy különböző érdeklődési kört, tapasztalati hátteret képviseljenek: voltak közöttük nemzeti, közművelődési és felsőoktatási könyvtárakban dolgozók, illetve az oktatásügyben és az államigazgatásban működő könyvtárosok. Az ő előadásaik jelennek meg a Könyvtári Figyelő jelen számában. Az egyes írások jól tükrözik a csoport összetételének sokszínűségét, egyszersmind azt, mégis milyen közös szemléleti alapról közelítik meg ezt a témát. A kérdéskör számos leágazására is kitérnek. Szó esik például az együttműködés jelentőségéről, a tevékenységek megszervezésének és összehangolásának szükségességéről, a végső felhasználók által támasztott követelményekről és minden fejtegetésben többé-kevésbé érzékelhetően az új technológiai eredmények erőteljes hatásáról.

Vitathatatlan, hogy a brit könyvtárak technológiai szempontból általában fejlettebbek, mint a magyarországiak, ugyanakkor a brit könyvtárosok elismerik, hogy nem a technológiai fejlődés üteme határozza meg alapvetően azt, miképpen reagálnak a könyvtárosok felhasználóik igényeire. Inkább fordítva áll a dolog: magukat az igényeket kell pontosan megismerniük, hogy így érhessék el a technológiai lehetőségek maximális kihasználását. Ezt pedig nem szabad egyszerűen a már meglevő, kidolgozott eljárások ismételgetésére korlátozni, hanem az információ-szétsugárzás egyre jobb és gazdaságosabb eszközeinek kifejlesztésére kell törekedni. Egy hasonlattal élve: nem szabad a ló elé fogni a kocsit.

Nehéz az ilyen tapasztalatcserék értékét pontosan felmérni. A brit és a magyar könyvtárügy hagyományai erősen különböznek, az utóbbi években mégis nyilvánvalóvá vált, különösen az IFLA és más nemzetközi szervezetek tevékenysége nyomán, hogy a múlt eltérései nem jelentik azt, hogy nincsenek közös problémák. Éppen ellenkezőleg: az együtt töltött hét során egyre világosabbá vált, hogy a brit és magyar könyvtárosok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

osztoznak az egyre apadó anyagi források miatt érzett aggodalomban, s közösek – ehhez kapcsolódóan – a publikációk számának növekedésével, illetve a meglevő állomány pusztulásával összefüggő gondok is. Ha más eredménye nem is lenne, a szimpózium már akkor is sikeresnek tekinthető, ha az egybegyűltek mindkét részről felismerték, hogy bármennyire is különbözzenek a körülmények, ezek az alapvető problémák sehol sem oldhatók meg szűk, országos keretek között. Az ilyen kapcsolatok ugyanakkor – személyes szinten – a kölcsönös tisztelet kialakulásához és az együttműködés javulásához vezetnek.

Azt hiszem, nem kell különösebben bizonygatni, hogy a brit résztvevők kivétel nélkül élvezték és értékesnek találták a Budapesten eltöltött hetet: házigazdáinknak már kifejeztük őszinte és szívből jövő köszönetünket, de biztos vagyok benne, hogy kollégáim sem mondanának le arról, hogy köszönetünket e helyen ismételten nyomtatásban is rögzítsük.

HARRY HOOKWAY
a British Library főigazgatója

* * *

A *Könyvtári Figyelő* szerkesztősége azért határozta el, hogy ez évi tematikus számát a magyar-brit könyvtári szemináriumnak szenteli, mert mind könyvtárügyünk, mind nemzetközi kulturális kapcsolataink szempontjából érdemesnek tartotta ezt a rendezvényt arra, hogy tartalmáról a magyar könyvtárosok szélesebb körét tájékoztassa. Minthogy a megbeszélések kötetlen formában, zömmel nem előre leírt előadások felolvasásából, hanem szabad eszmecseréből álltak, már terjedelmi okokból is azt a megoldást választottuk, hogy csak az angol résztvevőknek az egyes napirendi pontokhoz kapcsolódó bevezetőit adjuk közre. Gondolom, ezek önmagukért beszélnek, előzetes tartalmi ismertetést, magyarázatot nem igényelnek. Ehelyett inkább néhány szó a találkozó légköréről, jelentőségéről.

Sok tapasztalat mutatja, hogy a közös hivatás, az azonos szakma milyen erős összekötő kapocs az emberek között. Az egyforma munkaterületen dolgozók viszonylag könnyen és jól meg tudják érteni egymást, zavarmentesen meg tudják beszélni problémáikat, képesek megtalálni az összekötő kapcsokat, még ha körülményeik jelentősen különböznek is egymástól. E szemináriumnak legnagyobb eredményének érzem, hogy bár megbeszéléseink szakmai keretek között folytak, ezen az alapon, de ezen túlmenően is sikerült szót értenünk, közös hangot találnunk az élet általános kérdéseire való reagálásban is. A szemináriumon megint egyszer eszembe jutott az a gyermekkoromban, egy első világháborús visszaemlékezésben olvasott megállapítás, amely szerint messze Szibériában az egyik hadifogolytáborban egy magyar baka, civilben suszter mennyivel jobban megértette magát a helybeli cipésszel és a tábori műhelyben vele együtt dolgozó más nemzetiségű szaktársaival, mint saját tisztjeivel, akik a táborban is őrizgetni próbálták kiváltságaikat és a hierarchiából folyó előjogaikat.

Beszélgetéseink során az is felmerült bennem, hogy milyen helyes és meg is valósítható követelmény, hogy legalább a kultúra emberei viselkedjenek, vitázzanak kulturáltan,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

még akkor is ha számos kérdésben nem értenek egyet. Mind az 1981-es londoni, mind az 1983-as budapesti találkozásunk a brit könyvtárosokkal igazolja, hogy ezt minden különösebb nehézség nélkül meg lehetett valósítani.

Említésre méltó tanulság, hogy a nagyságrendi és technikai fejlettségi különbségek ellenére, milyen sok a közös probléma és hogy kölcsönösen van mit tanulnunk egymástól. A könyvtári munka területén is, a nemzetközi kapcsolatok építése közben, számos olyan pont található, ahol a hasonló kérdések felmerülése során kölcsönös érdeklődésre számot tartó témákat találunk. Ezek megbeszélése, a tapasztalatok kicserélése minden részvevő hasznára váltak. E tematikus szám olvasói a brit könyvtárosok előadásaiban tucatszám fognak ezeket jelző és igazoló megállapításokra, érvekre bukkanni. Gondolok például arra a nálunk is nagyon időszerű és megszívlelendő előadásra, amely a könyvtárosképzés és oktatás kérdéseit tárgyalta; vagy a létszámkeretek és a gyarapításra fordítható összegek központi korlátozása következtében előállott problémák leküzdésére. De ezek csak kiragadott példák, érdemes végigolvasni, végiggondolni az egész célszámot, mert tartalma gondolatébresztő és cselekvésre serkentő. Jó volt hallani, hogy a magyar részvevők előadásait az angolok ugyanígy pozitívan értékelték.

Mindig hangsúlyozni szoktuk, de azután olyan ritkán valósítjuk meg, – ez alkalommal mégis sikerült – hogy hagyjunk, a hivatalos elfoglaltságok mellett, minél több szabadidőt vendégeinknek. Így módjuk volt egyéni kívánságaik és kíváncsiságaik kielégítésére, nemcsak az üléseken, hanem azokon kívül is sokat beszélgettek a magyar delegáció tagjaival és rajtuk kívül bárkivel, akivel csak óhajtottak. Járták Budapest utcáit, üzleteit, vendéglőit, voltak színházban, kiállításokon, múzeumokban. Elvittük őket Szentendrére, ami szerencsénkre a késő őszi napsütésben úgy ragyogott, hogy nemcsak őket első látásra, hanem bennünket is újra meg újra elbűvölt.

Zárómegjegyzésként még két mentegetőzés: Nagy-britanniai barátaink is gyakran elkövették azt a pontatlanságot, hogy Angliát, angolt mondtak Nagy-Britannia, brit helyett. Tették ezt annak ellenére, hogy a delegáció tagjai között angolok, skótok, írek egyaránt voltak. Ez a pontatlanság a leírt szövegekben is gyakran előfordul – nem javítottuk ki. A különszám második részében a szemináriumon megtárgyalt témáktól függetlenül a szerkesztőség rendelkezésére álló irodalomból közlünk néhány összefoglalót. A brit könyvtári szakirodalom gazdagsága miatt, a szerkesztőség a bőség zavarával küzdve, sem a teljességre törekvést, sem a megfelelő arányok kialakítását nem tudta megvalósítani. Így ez a rész, átfogó ismertetés helyett csak ízelítőt adhat az utóbbi időben megjelent tájékoztatókból.

VÁLYI GÁBOR
az Országos Könyvtárügyi Tanács
elnöke

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A MAI KUTATÓ IGÉNYEI ÉS A KÖNYVTÁROS

AZ ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS ÉS ÁLLOMÁNYVÉDELEM ORSZÁGOS POLITIKÁJA

ALEXANDER WILSON*

Ennek a beszámolónak az a célja, hogy bemutassa a British Library és az információs rendszer újabb és várható változásait az állománygyarapítási és -megőrzési együttműködés nagyobb szervezettségének irányában, országos és nemzetközi tekintetben egyaránt. Figyelmét azokra a gyűjteményekre korlátozza, amelyek minden valószínűség szerint értékesek a tudósok és más kutatók számára, és amelyek a kötelespéldányt kapó könyvtárakban, más nagyobb tudományos könyvtárakban, szakkönyvtárakban találhatók, de ideszámítva azt a sok, maradandó értékű gyűjteményt is, amelyek ugyan Londonban koncentrálódnak, ám szerte az országban is megtalálhatók közművelődési könyvtárakban, székesegyházakban, tudományos társaságoknál és különböző intézményeknél.

Az állománygyarapítás módszertana fejlettebb Észak-Amerikában mint Angliában, ahol kevés olyan helyi vagy átfogó elemzésre akadunk, amelyek az állományok erősségeivel és gyengéivel, a beszerzési politikával foglalkoznak. Ugyanez érvényes a gyűjteményekkel kapcsolatos konzerválási és megőrzési politikára és az ezt megalapozó felmérésekre. Jelenleg nincs országos iránymutatás, sem világos könyvtárpolitikai vezérfonal ezekre a fontos területekre; hogy miért, meg fogom magyarázni.

Bár hiányzik a módszeres dokumentáció, vannak olyan jelzések, amelyek segítségével országos szinten meg lehet ítélni a tudományos gyűjtemények erősségeit és gyengéit, az állománygyarapítás irányait, továbbá, hogy mindez mennyire vág egybe a tudósok és más kutatók kifejezett igényeivel; különösen a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumellátás adatai mondanak sokat. Az állományvédelem helyzetéről két friss, átfogó felmérés is rendelkezésünkre áll.

A helyi könyvtárak és információs szolgálatok által kért dokumentumok szolgáltatására – különösen a természettudományok és a technika területén – az angolok egy központi, széles gyűjtőkörű intézményt hoztak létre hatékonyan működő mechanizmussal; ez pedig a British Library Lending Division-ja, kölcsönző részlege (BLLD). Ezt általánosan nagy sikerű megoldásnak tartják. A BLLD átfogó gyűjteményéből, melyhez több mint 56 000 időszaki kiadvány és sorozat tartozik, a kérések 86%-át, a maradók zömét pedig az őt támogató könyvtárak hálózatából ki tudja elégíteni. Továbbá a nemzetközi kölcsönzési kéréseknek kb. a felét is teljesíti. Ez a siker még inkább figyelemre méltó, ha tekintetbe vesszük, hogy a szolgálat növekvő tekintélye a kérések gyors szaporodásához vezetett, egészen az utóbbi évekig. A BLLD-t kiegészítik a regionálisan megszervezett könyvtári irodák, amelyek különösen hasznosak a régebbi monográfiák és

*A British Library Reference Division igazgatója

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

speciális dokumentumok iránti szükségletek kielégítésében. Emellett sok, többé-kevésbé hivatalos megállapodás is segíti a dokumentumellátást; e megállapodások városokban különböző típusú könyvtárakat fognak össze, országos szinten pedig egy-egy könyvtártípusra terjednek ki.

Nagy-Britannia tudományos könyvtári szolgáltatásai általánosan elismertek. Országos szinten a BL(Reference Division-ja, BLRD) referensz részlege egyike a világ legnagyobb tudományos könyvtári komplexumainak, amely minden témát, területet, kultúrát és időszakot felölel. Erőssége abból adódik, hogy Panizzi képes volt létrehozni az első nagy, modern, tudományos könyvtárak egyikét a régi könyvek és kéziratok páratlan gyűjteményének szilárd alapján. Statisztikai adatok nélkül is állíthatom, hogy a BLRD tartalmazza a legnagyobb angol nyelvű gyűjteményt, és sok országból olyan gyűjteményeket, amilyeneket egyetlen más külföldi könyvtár sem. Biztos vagyok abban, hogy például a magyar irodalom tekintetében a mi állományunkat egyetlen nyugat-európai könyvtár sem múlja felül. Skóciának és Wales-nek megvannak a maguk nemzeti és egyetemi könyvtárai. A könyvtárak sokasága, csak Londonban több mint száz, tartalmazza a ritka könyvek jelentős gyűjteményeit. Gazdag könyvanyag összpontosul az oxfordi, cambridge-i és londoni egyetemek központi és kollégiumi könyvtáraiban éppúgy, mint az edinburgh-i, glasgow-i, leads-i és manchester-i stb. nagy tudományos könyvtárakban.

A gyűjtemények hatékony működéséhez azonban hozzáértő személyzetre, modern reprográfiai, számítógépes és távközlési technológiára, valamint – ne felejtsük el! – teljesítőképes postai szolgáltatásokra van szükség. Nyugodtan mondhatjuk, hogy mindez Angliában is a fejlett országok színvonalán rendelkezésre áll; európai mérce szerint jó az elektronika hasznosítása a bibliográfiai műszerek és kiadványok céljára, s nagymértékben felhasználjuk az amerikai online szolgáltatásokat is, amelyek most széleskörűen elérhetők Angliában.

Az a tény, hogy Anglia kurrens és retrospektív bibliográfiával, dokumentálással és információs szolgálataival jelentős szerepet játszik az információk hozzáférhetővé tételében, történelmi hagyományaiból és abból ered, hogy nemzeti nyelve a fő világnyelv. A brit impériumra kiterjedő kötelespéldány-rendeletnek és a szerte a világon állomásozó tudósok, hivatalnokok és katonák törekvéseinek köszönhetően, a BL különösen gazdag sok, ma már független országból származó kéziratban és nyomtatványban. A könyvtár felelősségének és feladatának tartja, hogy ezekben az országokban az állományfejlesztést közös mikrofilmezési programokkal és a retrospektív bibliográfiai vállalkozásokban (például SABREB: Dél-Ázsia retrospektív bibliográfiája) való részvételével segítse. Mivel a nagy tudományos könyvtárak folyamatos gyarapítási politikáját jelentős mértékben az előzmények határozzák meg, még mindig bőségesen szerzünk be az angol nyelvterületről és azoknak a nemzeteknek az irodalmából, amelyek számára sok éven át mi jelentettük a világ központját.

A legtöbb angol könyvtárat közpénzekből tartják fenn, de az állománygyarapítás – vagy állományvédelem – országos fejlesztésére nincsenek államilag finanszírozott programok, és nincs átfogó terv az anyagi forrásoknak nemzeti, felsőoktatási, közművelődési és szakkönyvtárak közötti elosztására sem. Az elosztás mechanizmusa valamiképpen indirekt; elméleti alapja mindig is az volt, minthogy minden könyvtár saját anyaintézmé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nyét vagy közösségét szolgálja, akkor az egyetem vezető testületének vagy a helyi tanácsnak stb. kell meghatároznia a maga könyvtári politikáját és a végrehajtáshoz szükséges anyagi erőket. Ennek a decentralizált döntési jogkörnek köszönhető kétségtelenül a brit könyvtári és információs rendszer alapvető ereje és felkészültsége, mivel ez tette lehetővé erélyes egyéniségek számára, hogy megújítsák és fejlesszék a gyűjteményeket hosszú éveken át. Az utóbbi mintegy tíz évben azonban a közpénzek nagymértékű csökkentése súlyosan érintette az összes könyvtárat, s a helyi gyűjtemények és szolgáltatások komoly leépülését okozta. A valutaárfolyam kedvezőtlen mozgása a nemzetközi piacokon ugyancsak kellemetlenül hatott.

Elég különös, de a kötelespéldányt kapó könyvtárak hasznot húztak kiadóink folyamatosan és erősen növekedő termeléséből. Az angol nemzeti bibliográfia megindulásának időpontja (1950) és 1982 között az évi címek száma 150%-kal nőtt, 48 ezerre. 1983-ban várhatóan újabb rekord születik. Hasonlóképpen, a hivatalos cserében kapott kiadványok mennyisége az elviselhetetlenségig nőtt, ezért nemrégiben tárgyalásokat folytattunk egyes országokkal, hogy csökkentsük a beáramlást. Őszintén szólva, sok esetben a mérleg partnereink számára kedvező, így nem mindig könnyű a csere visszafogása. Az is szorít bennünket, hogy a hivatalos kiadványok bibliográfiai számbavétele különösen gyenge, katalogizálásuk és indexelésük sok szakképzett munkaerőt kíván, s nagy raktárteret kötnek le, viszonylag kicsi használat mellett. Az USA-ból, legnagyobb cserepartnerünktől a kurrens anyagot mikroformában kapjuk, ami mind a raktározás, mind a hozzáférhetőség szempontjából előnyös, mivel nem kell őket az épületen kívül tartani.

Országos szempontból az állománygyarapítás és a konzerválás egyaránt a költségvetés "lágy" pontjai és ennek megfelelően vannak kitéve a csökkentéseknek. A helyi vezetés természetesen a helyi szükségleteket hangsúlyozza, és közönyös az állománygyarapításban vagy a megőrzésben önként vállalt kötelezettségek iránt, vagy – mint ahogy az a nagy vidéki városainkban történik – vonakodik nagy referensz-állományokat fenntartani annál szélesebb kör javára, mint amekkora az a terület, ahonnan adóbevételeit szedi. Az ilyen elhatározásokból – ha szigorúan csak a helyi tényezőket veszik tekintetbe – különféle hátrányok származnak a szélesebb közönségre nézve, néha a könyvtáros óhajával szemben is, mert ő természetesen szélesebb látókörrel tekint az együttműködésre.

Ez az önkéntes együttműködés néha a könyvtárak csoportjai között jön létre, egyetlen célra (például megosztott feldolgozás, könyvtárközi kölcsönzés) tömöríti egy-egy város különböző típusú nagykönyvtárait vagy szakkönyvtárak csoportjait vagy egy egyetem kollégiumi könyvtárait, mint például a Londoni Egyetem esetében.

Bár a BL-nek nem törvényben rögzített feladata a laza országos könyvtári rendszer tervezése és irányítása, de az a kötelessége, hogy támogassa az összes többi könyvtár munkáját, dokumentum-, bibliográfiai leírási és információszolgáltatási hálózatok kialakulásához vezetett. Az az alapelv, hogy minden könyvtár önálló, magyarázza az egy sereg intézmény számára közvetlenül szolgáltató BLLD sikerét.

Az átfogó, központi gyűjteményre épülő szolgáltatás eszméje ellene szól annak, hogy a BLLD közreműködjék a kooperációs állománygyarapítás kifejlesztésében; kivétel, hogy támogatta az ázsiai folyóiratok központi katalógusának létrehozását és néhány más, speciális kezdeményezést. Hasonlóképpen, egészen a legutóbbi időkig, a BLRD egyedül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

látta el a nemzeti könyvtár, mint "utolsó mentsvár" feladatát. Eltérően a BLLD-től, ez nem eleve megtervezett szerepként alakult ki, vagyis nincs olyan mechanizmus, amely biztosítaná a könyvtárakat arról, hogy a dokumentumokat, amelyekről ők lemondanak, a BLRD be fogja szerezni. Ehelyett megfigyelői minőségben veszünk részt számos kooperációs körben, és a legtöbb tudományos könyvtár személyzetével kialakult személyes kapcsolatok lehetővé teszik, hogy minden hivatalos formaság nélkül biztosítsák magukat afelől, hogy a mi lehetőségeink hatóterületi vagy jövőbeli szükségleteiket kielégítsük.

A megőrzési és állományvédelmi együttműködés jelenlegi helyzete hasonlóképpen szervezetlen. A BL-nek feladata, hogy kutatási és fejlesztési támogatást nyújtson a könyvtári közösség egésze számára; nemrégiben két idevágó kutatást indított, amelyeket alapul lehet majd venni az országos helyzet áttekintésekor. A BL-nek arra is megvan a lehetősége, hogy más könyvtárakat anyagilag támogasson az állományok konzerválásában és feldolgozásában, főként a nemzeti örökség értékeinek megőrzése érdekében. A retrospektív központi katalógus létrehozására irányuló közös vállalkozás – amelyben a BL vezető szerepet játszik – (s leginkább a XVIII. századi művek rövidített címeit tartalmazó katalógusban: ESTC program) kereskedelmi forgalomba kerülő, mikroformájú kiadványaival is jelentősen segíti az állományvédelmet (az eredeti dokumentumok másolatokkal való helyettesítése révén) és a retrospektív állománygyarapítást. Mivel a piacot az angolul beszélő országok, s főleg Észak-Amerika alkotja, a vállalkozásban részt vevő cégek angol-amerikai alapon szándékoznak működni.

Máshol már mondtam, hogy valószínűleg az "állományvédelem lesz az, ami harmadikként követi az UBC-t és az UAP-ot, mint a nemzetközi könyvtári együttműködés templomának egyik pillére. Legalábbis indokolt, hogy így legyen, mivel a könyvtári állományok pusztulása alattomos, problémája egyetemes, ugyanakkor sürgető, megoldása pedig hatalmas költségeket igényel . . . "[1]. Amerikai kollégáink előbb vették tudomásul ezt a problémát, bár az ő régebbi könyveik mind nagyon jól vannak tárolva és kezelve, ám az ő sajátos nehézségük a "törékeny" könyvek milliói gyors pusztulásának drámai jelensége, amely az anyagok belső savassága és a légkondicionált környezet – ami sokkal kedvezőbb az ember, mint a könyvek számára! – együttes következménye. A régi könyvek Angliában a nemzedékeken keresztül kialakult gyűjtemények elválaszthatatlan részét képezik; fokozatosan károsodtak a használat okozta rongálódásokkal szemben nem kielégítő védelmet nyújtó kezelés következtében; a törékeny papír kérdése drámai módon csak a nagy újsággyűjteményekben érzékelhető.

A British Library elismerést érdemel azért, hogy már megszervezése pillanatában (1973) felismerte a konzerválás problémáját, s azokért az összegekért is, amelyeket konzerválásra és állományvédelmi mikrofilmezésre fordított (mai árakon kb. 5 millió fontot évenként), ez az összeg hatalmasan meghaladja mindazt, amit az ország bármely más könyvtára, vagy akár a világ sok más könyvtára e cél érdekében tett. Ennek ellenére tudjuk, még csak most kezdjük megérteni problémáink óriási voltát és a meghozandó döntések horderejét.

1983 márciusában dr. David H. *Stam*, a BL kutatási és fejlesztési osztályának megbízásából jelentést készített "Az országos állományvédelmi tervezés az Egyesült Királyságban – amerikai nézőpontból"[2] címmel. Feladata az volt, hogy értékelje a jelen helyzetet,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és tárja fel az angol-amerikai együttműködés lehetőségeit, mind az állományvédelem, mind az ezzel összefüggő retrospektív állománygyarapítás területén. Azt látta, hogy a könyvtáros szakma nagyon nyugtalan e miatt az óriási probléma miatt, amivel eddig sem helyileg, sem országosan nem birkóztak meg. Az ő javaslata lényegében az, hogy minden könyvtárnak vállalnia kell saját feladatait e téren, ám ugyanakkor együtt kell működniük a többiekkel; az egész munkálatot egy országos tervező központnak kell irányítani, amely központot ő a BL-ben látta. Dr. Stam megállapította, hogy a legszembetűnőbb különbség az amerikai és az angol helyzet között az, hogy a brit könyvtárak gyűjteményei jelentősen jobb állapotban vannak a papír pusztulása szempontjából.

Az általános kép nagyon nyugtalanító, és csak szerény vigaszt nyújt jelentésének végső következtetése.

"Sok hasonlóság van a két ország könyvtárügyében az állományvédelem terén, bár a változások gyorsabban mennek végbe az Egyesült Államokban, mint Angliában. Ilyen megegyező vonások: a pénzforrások legmagasabb szintű kezelői részéről tapasztalható, különböző mértékű közömbösség; problémák és nézeteltérések a feladatok rangsorolásában; a kutatási kapacitás nem kielégítő volta és koordinálatlansága; nem alakult még ki a megfelelő kezelési eljárásokra vonatkozó általánosan elfogadott álláspont, aminek hiánya visszaszorítást és pörlekedést okoz az állományvédelmi vállalkozás résztvevői között; ezzel együtt jár a koordináció, a kommunikáció vagy a megegyezés hiánya az irányok és prioritások tekintetében; az állománygyarapítás és az állományvédelem érdekei között konfliktus rejlik, még ha ezek elválaszthatatlanul össze is vannak fonódva; és végül a kétségbeesés rossz közérzete a probléma nehezen kezelhető volta miatt. E vonásokon belül a helyzet állandóan változik, de az általános megállapítások mindkét országra érvényesek."

Jelen témánk szempontjából különös jelentősége van egy bekezdésnek az állományvédelem és az állománygyarapítás kapcsolatáról.

"Magától értetődőnek látszhat, hogy az állományvédelem tervezésének kapcsolódnia kell az állományépítéshez, sőt abból kell erednie, de ezt a kapcsolatot figyelmen kívül hagyják. Angliában csak kevés olyan intézmény van, amely gondot fordít ennek az összefüggésnek érvényesítésére (mint például a Bodleian Library), de szerte az ország nagy könyvtáraiban sokkal közelebbi kapcsolatban kell lennie a gyarapítónak és megőrzőnek, ha az állományvédelmi prioritásokról megalapozott döntéseket akarnak hozni. Az állománygyarapítási politika írott szabályzatának megteremtése vagy finomítása lényeges eleme lesz az intézményi állományvédelmi tervek kialakításának, s alapját képezheti az intézmények közötti együttműködésnek az állományvédelmi programok egyes mozzanataiban (például állományvédelmi mikrofilmezés). Érdemes volna az angoloknak tanulmányozni azt a munkát, amely jelenleg az Egyesült Államokban a Tudományos Könyvtári Csoportban (Research Libraries Group), a Tudományos Könyvtárak Egyesületében (Association of Research Libraries) és máshol folyik –, és talán adaptálni is."

Még egy idézetet engedek meg magamnak ebből a fontos és érdekes áttekintésből, és ez az együttműködésre is vonatkozik:

"Nem lehet sokat hallani az Egyesült Királyságban az állományvédelmi programban lehetséges együttműködésről. Nem világos, miért: a kevésbé komoly papírprobléma

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

miatt-e, vagy az együttműködési programok korábbi kudarcai miatt-e. A könyvtárosoknak itt is be kell látniuk, hogy olyan, széles kört érintő területeken, mint a nevelés és képzés, az anyagellátás, a szabványok és irányelvek kialakítása, a feladatok lehetséges elosztásában való megállapodás (beleértve az állományvédelmi mikrofilmezési programokat is), vagy az állományvédelmi kutatás, csakis az együttműködés lehet a járható út. A BL nem vállalhatja a vezetés egész felelősségét a többi nagy és a sok kis könyvtár segítsége és támogatása nélkül. Bár a BL lehet és kell legyen a középpont, a hegemónia gondolata kezdettől fogva elutasítandó az állományvédelemben. A kölcsönös egymásrautaltság legyen a kulcsszó, és ennek a most induló szakmának a szokásos intrikáit félre kell tenni. A legfontosabb a sok intézmény országos együttműködési szándéka és akarata, miközben a saját, helyi állományvédelmi lehetőségeket is fejlesztik. Bár minden méretű és típusú könyvtár számára hasznos lesz, leginkább a legnagyobb, és főleg a kötelespéldány-őrző könyvtáraknak fog javára szolgálni, ha a problémát az együttműködés és a koordináció nézőpontjából közelítik meg."

Mialatt Dr. Stam röviden áttekintette a helyzetet és elkészítette beszámolóját, az angol könyvtárak konzerválási politikájáról és gyakorlatáról folyamatban volt egy sokkal rendszeresebb felmérés is, amit a cambridge-i Egyetemi Könyvtár igazgatója vezetett. Éppen a múlt héten tekintette át egy szeminárium a munka eredményeit és az ajánlások tervezetét. Az egész tanulmány[3] csak néhány hónap múlva jelenik meg, de abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy támaszkodhatom a fő következtetésekre. A felmérés azt tapasztalta, hogy széles körben, a különféle típusú könyvtárak között aggodalom és érdeklődés mutatkozik az állományvédelem kérdései iránt, és a könyvtári vezetők között annak tudomásulvételét, hogy ki kell alakítani a könyvtári állomány megőrzési irányvonalát; az erre vonatkozó hivatalos, írott szabályzatok jelenleg alig találhatók. Ami az anyagiakat illeti, a kép sivár: a ráfordítás általában alacsony, és ez mutatja, hogy a konzerválás és kötés, a környezeti feltételek megteremtése, az oktatás és képzés, az eredeti példányok helyettesítése hol áll a könyvtárak prioritásrendjében. Nagy mértékű tudatlanság mutatkozik a képesített könyvtárosok között, ami a konzerválás tudományos és technikai alapjait vagy a konzerválás irányításának lényegét illeti, beleértve a természeti katasztrófák esetére való tervezést is.

Éppúgy, mint Dr. Stam, a témavezető Dr. F. W. *Ratcliffe* is a probléma egyedi megközelítését látja az egyetlen járható útnak. Ez bizonyára így is van a könyvtárak helyi fenntartásának és irányításának brit álláspontjából következően. Ugyanakkor sok ajánlást ad az együttműködésre, az országos tanácsadás megteremtésére, a konzerválási gyakorlat és kutatás összekapcsolására, a könyvszakma befolyásolására, a könyvtárosképzésben, valamint a szakmai köztudatban a nyomtatott dokumentumok kezeléséhez szükséges szakismeretek fejlesztésére, hiszen ezekre még a szakma kezdőinek is szükségük lesz a belátható jövőben.

E két, könyvtárpolitikai irányultságú vizsgálódás is jelének tekinthető annak a folyamatnak, amely a könyvtári és információs szolgálat országos tervezése felé halad. Az országos szintű tervezést a három fő szakmai szervezet már 1976 és 1978 között sürgette, majd egy alsóházi bizottság is felvetette. A kormány válasza az volt, hogy megerősítette az illetékes miniszter személyzetét és politikai tanácsadó testületét (Library and

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Information Services Council = LISC, Könyvtári és Információs Szolgáltatások Tanácsa). A LISC két fontos jelentést készített a könyvtárak távlati fejlesztéséről[4], de ezekben csak egyszer említik az állományvédelem szót, és valójában nagyon kevés szó esik a tervszerű állománygyarapításról, legfeljebb beleérthető egyes kitételeibe. A jelentéseknek súlyt széles körű elterjedtségük és befolyásuk ad, és a bennük érvényesülő újfajta stratégia, ami lényegében váltást jelent egy főleg állományközpontú stratégiától egy főleg hozzáférhetőségi stratégia felé: a legtöbb könyvtárnak arra kell törekednie, hogy kielégítse saját olvasóinak igényeit, és vásárolja meg vagy könyvtárközi kölcsönzés révén szerezze meg azokat a dokumentumokat és információkat, amelyek nincsenek meg állományában. Ez volt mindig is valamennyi könyvtár politikája; most a politika megerősítéséért érvelnek. A LISC levonja az ebből adódó következtetéseket is: a nagy tudományos és más kiemelkedő jelentőségű könyvtáraknak kell viselniük az állományok megőrzésének nehezét annak érdekében, hogy a helyi könyvtárak ezrei egy élesen költséghatékony állománygyarapítási politikát folytathassanak; ez másfelől azt jelenti, hogy további beruházások szükségesek a kiemelkedő jelentőségű könyvtárak fejlesztéséhez, éppúgy, mint a dokumentumokat és információkat terjesztő hálózatok felállításához és irányításához.

Személyes szinten együttműködik a LISC és a BL, s mindkettő az Office of Arts and Libraries-nak van alárendelve; a LISC most kezdi szorgalmazni az országos tervezést, kb. tíz évvel azután, hogy a BL hozzáfogott megerősíteni dokumentumellátó és bibliográfiai leírásokat szolgáltató hálózatait. A BL referensz részlege is, amely a British Museum könyvtáraként nem tudott változtatni a brit könyvtáraktól való elszigeteltségén (bár ez nem áll a könyvtári életben való részvételére!), most kezdi megtalálni az őt megillető helyet a gazdasági recesszió és az új technológia kettős nyomása alatt egyre szervezettebbé váló könyvtári és információs rendszerben. Maga a BL – ugyanezen okokból – másodszor megy át belső szervezeti átalakuláson és racionalizáláson.

Egy fontos, kidolgozásra váró kérdés, hogy a LISC kölcsönös egymásrautaltságon alapuló stratégiája hogyan viszonyul a BL kettős könyvtárpolitikai célkitűzéséhez 1. központosított dokumentumszolgáltatás működtetése a kölcsönző részleg részére; 2. egy többé-kevésbé elszigetelt prézens könyvtár, azaz a referensz részleg fenntartása a dokumentumellátás és -megőrzés "utolsó mentsváraként".

A BL kölcsönző részlege, mint már említettem, azon igyekszik, hogy az ország könyvtárainak meglevő állományát optimálisan hasznosítsa, de mindig azzal az első feltételezéssel, hogy a leginkább költséghatékony megoldás majdnem minden igény kielégítésében egy központi gyűjteményre támaszkodjon. Ezért mindent megtesz azért, hogy hatékony ellátó hálózatokat hozzon létre, s hogy a központi ellátás nézőpontjából a lehető legjobban megértse a jelen és a jövő igényeit.

A BL referensz részlege hasonló lelkiismeretességgel törekszik arra, hogy állományépítési politikája továbbra is képessé tegye az "utolsó mentsvár" szerepének betöltésére, és hogy hasznosságát minden módon növelje, beleértve gazdag gyűjteményeinek és szolgáltatásainak a nyilvánossággal való megismertetését és megvitatását, a használók képzését és katalógusainak különböző hordozókon való kiadását. Milyen mértékben kerülhet a BL referensz részleg kölcsönös függőségbe más tudományos könyvtárakkal anélkül, hogy kockáztatná a törvény által megszabott feladatát, a nemzet nyomtatott örökségének és az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ország jelentős idegen nyelvű gyűjteményeinek megőrzését az utókor számára? Eddig a kölcsönző részleg létrehozása révén egy potenciálisan veszélyes fenyegetéstől meg voltunk védelmezve. Elképzelhető, hogy a szélesebb közösség számára való hasznosság látszatának nyomása alatt a kölcsönző részleg nélkül a referensz részleg raktárai ki lettek volna fosztva, s céljai összezavarodtak volna, ha megpróbált volna mindkét funkciónak megfelelni. Ugyanakkor nem vagyunk teljesen dogmatikusak a prézens állományból való kölcsönzést illetően, amit már megteszünk, ha nagyon szerény mértékben is. Másik kérdés, hogy vajon hosszú távon számíthatunk-e arra, hogy más könyvtárak igyekeznek saját szakterületükön mindenre kiterjedő gyűjtést folytatni. Anglia legfontosabb szakkönyvtárai között vannak, amelyeket tudományos társaságok és intézmények tartanak fönn, s ezeknek pénzügyi kilátásai nem lehetnek olyan szilárdak, mint az állami intézményeké; még az egyetemek könyvtári bizottságai sem érezhetik örökre kötelezetteknek magukat arra, hogy nagyon drága dokumentumokból álló gyűjteményeket fejlesszenek – csupán "országos érdekből" – olyan szakterületeken, amelyek az egyetem szempontjából kis használati értékűek. Ideális esetben ezt a problémát úgy lehetne megoldani, hogy több közpénzt adnának más könyvtáraknak is országos feladatuk teljesítése céljából, – de miért ne kaphatná meg ezeket az összegeket maga a referensz részleg?

Más fontos problémák is felszínre kerülnek, ha feltárjuk a többi könyvtárhoz fűződő kapcsolatokat, így például az olcsó raktározás, a bibliográfiai leírások közös adatbázisának létrehozása, a szaktudás fejlesztése a nemzeti könyvtárban stb.

A mikrofilmezés hidat képez a retrospektív állománygyarapítás és a másolatokkal történő állományvédelem között, és a költségektől eltekintve kiváló megoldást kínál sok problémára. Ahol a magánszektor üzleti célú mikrofilmezése megfelel az archíválás követelményeinek, ott a könyvtárügy megtakaríthatja a tőkebefektetést és a szakértelmet, de lényeges, hogy a filmek archíválható minőségűek legyenek, s fel legyenek szerelve a megfelelő bibliográfiai apparátussal. Az USA-ban a Tudományos Könyvtárak Szövetsége (ARL) nincs megelégedve a jelentősebb mikroformájú kiadványok feltártságával és így használhatóságával; sokkal több előnyt kínál az ESTC révén kialakuló megoldás, amikoris egy tudományos igényű katalógus adott alapot egy archíválís minőségű, teljes szöveget tartalmazó, mikroformájú kiadás számára.

A BL referensz részlegének másik jelentős hozzájárulása az országos tervezéshez az állományvédelem területén jelentkezik. A NEWS-PLAN keretében már lépések történnek az angol vidéki újságok mikrofilm-archívumának és a mikroformátumok eredeti példányai országos nyilvántartásának kombinált létrehozására. Együttműködési megállapodások jöttek létre Malájföld, Ausztrália, Kanada és az USA egyetemi és nemzeti könyvtáraival a mikrofilmezésre.

Sok – valójában majdnem minden – tennivaló vár még elvégzésre az Egyesült Királyságban a helyinél magasabb szintű állományvédelmi tervezés megvalósítása érdekében. A BL támogatja a ritka könyvek gyűjteményeinek konzerválását, a még nem regisztrált újságok azonosítását és mikrofilmezését, egy kurrens állományvédelmi folyóirat kiadását és a kutató-fejlesztő munkákat. Készen állunk arra, hogy még többet tegyünk, és érdeklődéssel várjuk a különböző tanulmányok, szemináriumok és nyilvános megbeszélések eredményeit. Mindez a mozgás az 1983-as év nagyon biztató vonása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A BL-tól a kormánypolitika magasabb szintjére térve, néhány eldöntendő és vitás kérdés mutatkozik, ha igazi egymásrautaltság állapotát akarjuk elérni az állománygyarapításban és az állományvédelemben. A legfőbb ezek közül az, hogy vajon a kormányzat a helyi könyvtári önállóság hosszú hagyományának megváltoztatását fogja-e választani az együttműködés erősítése érdekében, vagy a LISC tanácsát fogja követni, és a kettő összeegyeztetésére törekszik; az utóbbi megoldás nyilvánvalóan lassítja a haladást, de ugyanakkor valószínűleg a legreálisabb utat jelenti.

A következő döntés arról kell, hogy lesz-e több pénz az együttműködési hálózatok tervezésére, létrehozására és irányítására. Itt fontos tényező a kiemelkedő jelentőségű könyvtárak finanszírozása, minthogy nekik kell viselni a kutatói szükségletek kielégítésének fő terhét, szolgáltatásaiknak akár közvetlen, akár közvetett igénybevétele révén.

Lényeges kiadásokat jelentene az állományvédelem helyinél magasabb szintről való támogatása. A könyvtáros szakma minden őszinte, bár megkésett aggodalma ellenére igen nehéz lesz meggyőzni a könyvtár laikus irányítóit és a könyvtárhasználókat arról, hogy a csökkenő anyagi eszközök jelentős hányadát az állományok konzerválásának unalmas ügyletébe kellene befektetni. Az egyetemi használók jobban érdekeltek a kurrens gyarapításban, a közművelődési könyvtárak fenntartói a kurrens szolgáltatások szintentartásában. Ezért jelentős plusz pénzekre lesz szükség a kormánytól vagy közcélokat támogató magánforrásokból, hogy valami olyasmit lehessen alapítani (például az amerikai regionális konzerváló szervek mintájára), ami szubvencionált alapon konzerválást vagy állományvédelmi mikrofilmezést végez a könyvtáraknak.

Az elektronikus kiadványok archiválási problémái további költségeket jelenthetnek. A különböző fajtájú, ritkán használt információk nagy tömegének tárolására megvan a technikai lehetőség, ha az optikai digitális lemez viszonylag olcsón beszerezhető, de számolni kell azzal, hogy komoly "kiadói" költségek is felmerülnek e téren. S ha az elektronikus kiadványokhoz hozzávesszük még az összes nem-nyomtatott media és multi-media, a különböző hangzó dokumentumok és különösen a nitrátfilmen levő mozgóképek konzerválási problémáit, akkor a dokumentumok archiválásának feladata minden ország számára hatalmas méretűvé dagad.

A magyar kollégák bizonyára ismerik az "állandó állományú könyvtár" koncepcióját, amit az Atkinson-jelentés[5] terjesztett elő. E szerint az egyetemi könyvtári állományok többé-kevésbé megmaradnának jelenlegi nagyságrendjükben, vagy legalábbis nem nőhetnék túl jelenlegi elhelyezési kapacitásukat. A kevésbé használt anyagot áthelyeznék egy helyi raktárba, s végül a BL kölcsönzési részlegének adnák át. Bár sok egyetemi könyvtár épült e jelentés megjelenése óta, ez a gondolat mégis bizonyos mértékig teret nyert –, de soha senki nem törődött azzal, kitől kapja meg a BL az anyagi fedezetet arra, hogy megfizethesse e megtakarítások költségeit.

Az állományban való közvetlen tájékozódás, a böngészés micsoda lehetősége veszne el, ha az egyetemi könyvtárak gyűjteménye lecsökkenne? Majdnem lehetetlen felbecsülni a minőségi veszteséget, amit egy bölcsész vagy társadalomtudományi kutató szenvedne, ha a böngészés lehetősége elveszne, de az a tény, hogy egy könyvtár vagy könyvtárcsoport teljes dokumentumforgalmának csak nagyon kis részét jelenti a könyvtárközi kölcsönzés, jelzi, hogy a használók minden típusa mennyire függ attól, ami számára kéznél van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A BL igazgató tanácsának, de más nagy tudományos és megőrző könyvtáraknak is dönteniük kell, milyen arányban fordítják a korlátozott anyagiakat a jelen használójának kielégítésére és a potenciális, jövőbeli használó érdekében történő beszerzésre és megőrzésre. Az a tény, hogy a BL nagy, kerek olvasótermében a használt könyveket átlagosan 50 évvel ezelőtt adták ki, ezt a kérdést nagyon is reálissá teszi.

Végezetül azt mondhatom, felismertük az állomány gyarapításának és védelmének, mint egymással kölcsönösen összefüggő két területnek konvergenciáját, továbbá helyi és országos szinten egyaránt nyomasztó problémáját. Egyre inkább tudomásul vesszük, hogy bár az önállóságnak és az önálló döntéshozatalnak továbbra is meg kell maradnia a brit könyvtári rendszerben, az együttműködésnek és a koordinálásnak nagyobb és szabályozottabb szerepe kell, hogy legyen a jövőben, országos és nemzetközi szinten egyaránt. A tudománynak és a kutatásnak egyetlen világa van, s a könyvtárak részei e világnak.

(Fordította: KASTALY Beatrix)

HIVATKOZÁSOK

1. WILSON, A.: Collection development and services in recession. = IFLA Journal. 9.vol. 1983. 1.no. 11–19.p.

2. STAM, D. H.: National preservation planning in the United Kingdom: an American perspective. BLRDD Report. 5759. 1983.

3. RATCLIFFE, F. W.: Survey of conservation needs, policies and practice in the United Kingdom. BLRDD Report. (Megjelenése 1984 februárjában várható.)

4. Department of Education and Science. Office of Arts and Libraries. The future developments of libraries and information services. 1–2. 1982. (Library information series. 12.)

5. University Grants Committee. Capital provision for university libraries. (Atkinson Report) 1976.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

GYŰJTEMÉNYFEJLESZTÉS ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS GAZDASÁGI NEHÉZSÉGEK IDEJÉN

M. A. PEGG*

Egy felsőoktatási intézmény könyvtára szempontjából igyekszem körvonalazni a csökkenő anyagiakból fakadó állománygyarapítási problémákat, anélkül, hogy akárcsak javaslatot tennék megoldásukra.

Azok a nehézségek, amiket a szűkülő pénzügyi források a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban idéznek elő, jól ismertek Nagy-Britanniában, Magyarországon és a világ legtöbb más országában is. A nehézségek azokból a világméretű gondokból erednek, amelyek elemzéséhez már alapos közgazdasági ismeretek szükségesek. A probléma két aspektusa azonban meglehetősen világos. Az első, a vásárlásra felhasználható pénzösszeg (amely természetesen nemcsak a monográfiák, hanem a periodikumok vásárlására fordítható összeget is magába foglalja) korlátozása, a másik a személyzeti kiadások korlátozása. Az egyetemen a könyvtár nagyon is csábító célpont, ha szűkében vannak az anyagiaknak. A könyvtárak különösen könnyen esnek áldozatul a sürgős és rövid távú takarékoskodásnak: nyilván sokkal könnyebb csökkenteni a könyvtár beszerzési keretét, mint például lemondani egy szakkollégiumról vagy egy jól megalapozott kutatási programról. Nagy-Britanniában a könyvtárak rendelkezésére álló források csökkenését illetően az egyik nagy probléma az volt, hogy a kormány váratlanul és kérlelhetetlenül szabta ki korlátozásait az egyetemek fenntartásáról gondoskodó szervre, az Egyetemi Alap Bizottságára (University Grants Committee, UGC).(Az UGC osztja el a pénzösszegeket a hozzá tartozó egyetemek között; az viszont már többé kevésbé az egyes egyetemek belügye, hogy miként osztják el ezt az összeget különböző tevékenységeik (beleértve a könyvtárat is) között.)

A szűkülő források mindkét szempontból messzemenő következményekkel járnak a könyvtárakra nézve. A pénzösszegek korlátozása közvetlenül hat az állomány fejlesztésére és az állományvédelemre. A munkaerővel kapcsolatos költségek terén jelentkező korlátozás pedig a könyvtár vezetésére és a szolgáltatásokra nézve jár komoly következményekkel. A legfőbb probléma, amire minden könyvtárosnak saját magának kell megoldást találnia az, hogy ilyen körülmények között mire helyezze a hangsúlyt: a könyvek és egyéb könyvtári dokumentumok folyamatos beszerzésére, vagy inkább a használók számára nyújtott szolgáltatások fenntartására. Vannak ugyan csodatévők, akik képesek mindkét követelménynek egyidejűleg eleget tenni, de a könyvtárosok között ritka az ilyen.

Tekintsük át először röviden a bérjellegű költségek korlátozásának következményeit. A könyvtárosok mindinkább arra kényszerülnek, hogy megvizsgálják, pénzben kifejezve milyen értéket jelentenek a használók számára nyújtott szolgáltatások, vagy más-

*A Manchesteri Egyetemi Könyvtár igazgatója

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

képpen szólva: milyen a ráfordítás és a haszon aránya. Egyre nehezebb összhangot találni a tényleges tudományos igények és azok között a szolgáltatások között, amelyeket a könyvtár nyújtani képes. Fel kell például hívni az egyetemi oktatók figyelmét arra, hogy amikor a hallgatók számára megadják a szakdolgozatok és disszertációk témáit, vegyék tekintetbe az egyetemi vagy más helyi könyvtárban már meglevő állományt. Tény, hogy sok egyetemi oktató egyszerűen nem veszi tudomásul ezt az egyszerű és magától értetődő követelményt, s olyan obskurus témák felé irányítják hallgatóikat, amelyek kidolgozásához fokozottan kell élni a könyvtárközi kölcsönzés költséges lehetőségeivel vagy az érintett hallgatóknak drága utazásokat kell tenniük az ország más könyvtáraihoz igényeik kielégítése végett.

Természetesen nincs sok értelme nagyobb személyzet és jól működő szolgáltatások fenntartásának, ha a könyvtár állománya egyre kevésbé felel meg az igényeknek, vagyis egyre több használói kérés marad kielégítetlen. Hasonlóképpen érvényes az a tétel is, hogy bármilyen kiváló, átfogó és korszerű is egy könyvtári gyűjtemény, ha a használók számára nem teszik hozzáférhetővé, gyakorlatilag értéktelen marad.

Ez valódi dilemma és a legtöbb egyetemi könyvtár nem kap segítséget a megoldáshoz. Olvasóik igényei összeütközésbe kerülnek egymással. A tanárok és a posztgraduális képzésben résztvevők abban érdekeltek, hogy a tudományos kutatáshoz szükséges, lényeges dokumentumok álljanak a rendelkezésükre, míg a főiskolai, egyetemi hallgatók a jegyzetekhez, tankönyvekhez, referenszművekhez akarnak hozzáférni és segítséget, tanácsot várnak az egyetemi könyvtártól.

Egyre sürgetőbb az igény az országos jelentőségű könyvtárak mellett más könyvtárak iránt is, hogy a tudományos kutatás és a meglevő könyvtári források összhangja létrejöjjön. Alaposan át kell gondolni az önálló gyűjteményfejlesztés és az állománygyarapítási kooperáció egyensúlyának problémáját, tekintettel a központi, regionális vagy helyi könyvtárközi kölcsönzés, közös vagy együttműködésen alapuló beszerzés lehetőségeire. A hagyományos könyvtári és információs szolgáltatások, melyek természetszerűleg igen munkaidő-igényesek, viszonylag könnyen fenntarthatók az új technológia, vagyis az adatok számítógéppel való kezelése bevezetésével –, azonban meg kell fontolni az ilyen szolgáltatásoknak az információk hagyományosabb, nyomtatott vagy mikroformán való kezelésével szemben mutatkozó költségeit.

Régebben, legalábbis Nagy-Britanniában durva, a gyakorlati megfigyelésen alapuló szabályt alkalmaztak a könyvtári költségvetés megosztására: az egyetemi könyvtárak költségvetésüknek hozzávetőlegesen 50%-át fordították munkabérekre, másik 50%-át pedig a könyvtári dokumentumokra (beszerzés, köttetés stb.). A mai körülmények között ezek az arányok egyre értelmetlenebbé és torzultabbá válnak: egyes könyvtárakban 65% jut a személyzeti kiadásokra és csak 35% a könyvtári dokumentumokra. Ez nyilván szélsőséges eset, de az a tény, hogy ez a szélsőség létezik, meglehetős aggodalomra ad okot.

Amikor a személyzet csökkentésére kerül sor, azt is figyelembe kell vennünk, hogy a létszámcsökkentés legáltalánosabb módja az, ha a bármilyen okból kilépőket nem pótolják. A dolgok természetes rendje szerint azok, akik más állás után néznek és akik pótlásáról nem gondoskodnak, a könyvtár személyzetének fiatal és kevésbé képzett tagjai. Ugyanakkor ők azok, akik az olvasók közvetlen kiszolgálását végzik, ők adják ki, veszik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vissza és jegyzik elő a könyveket, esetleg ők bonyolítják le a könyvtárközi kölcsönzést, és ők válaszolnak az elemi kérdésekre. Az idősebb, magasan kvalifikált és jobban fizetett személyzet viszont a helyén marad, és fizetését tekintve évről évre többe kerül a könyvtárnak. Ugyanezek az emberek, természetesen, szakmailag is megrekednek: nincs sok lehetőségük arra, hogy más könyvtárban nyerjenek alkalmazást, egyszerűen azért, mert az egyetemi könyvtárakban a megüresedett magasabb állásokat gazdasági megfontolásokból az adott könyvtár saját személyzete tagjainak előléptetésére tartják fenn.

Valamennyi munkaigényes tevékenységet alaposan felül kell vizsgálni. Kívülállók gyakran állítják, hogy a legegyszerűbb megoldás a gépesítés. Közhelynek számít ma már azonban, hogy a gépesítés nem megoldás, legalábbis rövid távon nem. A gépesítés valóban az lehet hosszabb távon, s más előnyökkel is jár, de az azonnali megtakarítás nem tartozik ezek közé. Valószínűleg inkább, jobban kell szelektálni az olyan munkaigényes tevékenységek esetében, mint például a könyvtárközi kölcsönzés és a csereprogramok.

A Manchesteri Egyetem igen tekintélyes tudományos folyóiratot jelentet meg *Bulletin of the John Rylands University Library* címen, amely 57 országba jár. Sok példányt csereegyezmény keretében juttatnak el a címzetthez. A csökkenő anyagiakra való tekintettel ezeket az egyezményeket gondosan felül kell vizsgálni, abból a szempontból, hogy a cserébe kapott dokumentumok valóban értékesek legyenek a fogadó fél számára. Ez természetesen nem a cserepéldányok tényleges értékének kritikáját kívánja jelenteni, hanem pusztán azt, hogy vitathatatlanul értékesek legyenek a Manchesteri Egyetemen folyó kutatás számára.

Az állomány konzerválásának feladata bizonyos értelemben mind a munkaerő, mind a könyvvásárlásra fordítható összegek korlátozásának hatását megérzi. A munkaerőkorlátozást azért, mert az állomány tartós megőrzésére irányuló, átgondolt program feltételezi szakképzett személyzet foglalkoztatását, az állományra fordítható keret korlátozását pedig egyszerűen azért, mert a konzerváláshoz szükséges anyagok közvetlen költségeit a könyvtár költségvetéséből kell fedezni, a legtöbb esetben a könyvvásárlásra fordítható keret terhére. E szimpózium egy másik előadása majd foglalkozik az információs technológiának az állomány megőrzésében betöltött szerepével; most csak a megőrzés olyan hagyományos formáit említjük, mint a nyomtatott szöveg mikroformára történő átvitelét és a könyvek, kéziratok fizikai állagának a pusztulástól és – a szó szoros értelmében vett – elporlástól való védelmét.

Mindinkább tudatosodnia kell annak, hogy egy egyetemi könyvtár állománya tekintélyes tőkebefektetést jelent, és nem engedhető meg, hogy a gyűjtemény fizikailag elrothadjon, egy átgondolt állományvédelmi program hiányában. A könyvtárosok nagyon is tudatában vannak, hogy manapság nemzetközi figyelem kíséri a könyvtári állományok konzerválásának minden kérdését, s méltányolják is ezt, de tudatában vannak annak is, hogy milyen anyagi kihatásokkal jár egy ilyen állományvédelmi program beindítása és fenntartása egy olyan egyetemi könyvtárban, ahol a rendelkezésre álló források állandóan csökkennek.

A könyvvásárlási keret korlátozásának a gyűjtemény fejlesztésére gyakorolt káros hatása azonnal jelentkezik: azok a könyvek, amelyeket nem szereznek be közvetlenül a megjelenésük után, nehezen vagy már egyáltalán nem vehetők meg később. (A kiadás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

gazdaságossága ugyanis a tudományos könyvek esetében is megkívánja, hogy rövidebb ideig legyenek a piacon, vagyis minimális időt töltsenek a könyvesboltok polcain és a raktárakban.) Az értékes kutatási célokat szolgáló gyűjtemények esetében fennáll a veszély, hogy a karbantartás hiánya miatt elsorvad a gyűjtemény; a pénzhiány következtében nincs elegendő személyzet, és elmaradnak a szükséges beszerzések. A külföldi árfolyamok kiszámíthatatlan mozgásai és a világgazdaság előre megjósolhatatlan viszontagságai szintén eltorzíthatják a gyűjteményépítést. Vegyük példának az időszaki kiadványok problémáját és a periodikumok és monográfiák egyensúlyát. A Manchesteri Egyetem könyvtárában ez a kérdés már szinte akuttá vált. A könyvtár évente mintegy 1 millió fontot kap könyv- és folyóiratbeszerzésre. Ezt az összeget három részre osztják: 40% jut könyvekre a tanszékek számára, 40% folyóiratokra és a maradék 20% az általános könyvtári beszerzésekre (enciklopédiákra, interdiszciplináris művekre, a kutatás drága forrásműveire stb.).

A költségvetés az infláció ellensúlyozására durván 9%-kal nő évente, Nagy-Britanniában azonban a könyvek ára manapság kb. 12%-kal, a periodikumoké pedig csaknem 20%-kal emelkedik. Ha ez továbbra is így marad, még ha nem is fizetnek elő egyetlen új folyóiratra sem, de a könyvtárnak juttatott összeg reálértéke nem nő, 1985 őszére a Manchesteri Egyetemi Könyvtár teljes költségvetésének felét, s nem egészen tíz éven belül egészét, a folyóiratok beszerzése fogja felemészteni. Ez a helyzet túlságosan abszurd ahhoz, hogy komolyan fontolóra vegyük, de meglehet, nincs is olyan messze a lehetséges határain túl. Következik ebből a tudományos kiadók dilemmája is: szembe kell nézniük az egyetemi könyvtárak jelentette piac szűkülésével. Ámbár másfelől, bármilyen súlyosnak is tűnik ez a helyzet, egyelőre nincs közvetlen bizonyíték arra, hogy a tudományos kiadók nagy számban szállnának ki az üzletből, és az ember eltűnődik, mi is a tényleges helyzet e téren.

Bonyolult kérdés annak megválaszolása is, mi legyen a könyvtárak által beszerzendő dokumentumok köre, különös tekintettel a külföldi dokumentumokra. Ha áldozatokat kell hozni, hogyan válasszunk, ki döntsön arról, mit kell megtartani és mit kell selejtezni. (A legtöbb könyvtáros jól ismeri az egy-egy szakterületre vonatkozó gyűjtemény problémáját, amely egyre jobban elszigetelődik, ha használata csökken, vagy teljesen megszűnik, talán azért, mert a szakterület kutatója elhagyta az egyetemet, és más nem vette át a helyét, vagy mert egy szakkollégiumot megszüntettek.) Ilyen körülmények között a tervezés teljesen lehetetlen, és nem marad más hátra, mint évről évre tovább küzdeni, hogy a rendelkezésre álló forrásokat a lehető legjobban használják fel. Másfelől azt is tudomásul kell venni, hogy egy elszegényedett könyvtár kevésbé számíthat adományokra és letétekre: ha a potenciális adományozók attól tartanak, hogy felajánlott gyűjteményeiket, könyveiket, kéziratait a személyzet vagy az anyagiak, illetve mindkettő hiánya miatt fizikailag elhanyagolják, vagy nem teszik kellően hozzáférhetővé a használók számára, bizonyára komolyan fontolóra veszik, hogy adományaikat jobb kézbe juttassák.

Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az egyetemi könyvtárak költségvetésének korlátozása nemcsak az állományfenntartás és a fejlesztés, valamint a szolgáltatások csökkentése szempontjából vet fel gondokat, hanem maguk a használók is úgy érzik, barátságtalan körülmények közé kerültek. Új feszültségek keletkeznek a használó és a könyvtáros között: nagy valószínűséggel mindkét fél szorongatva érzi magát munkája-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ban és a korlátozott források okozta kudarcélmények az egyetértés és a harmónia megszűnéséhez vezethetnek.

A csökkenő források kezelése a problémák új megközelítését és új magatartási formákat követel. Egyre nagyobb szükség van a könyvtári kutatásokra a helyes megoldások kidolgozása céljából, nő a vezetés információigénye, különösen a statisztikai adatok iránt; ugyanakkor nehezebb lesz ezeket az információkat összegyűjteni a csökkentett létszámú személyzettel. Bármi történjék is azonban, a könyvtárosoknak mindig pozitív megoldásokra kell törekedniük, és a csökkenő források okozta nehézségeket tekintsék olyan kihívásnak, amely leleményességüket és szakmai hozzáértésüket teszi próbára.

(Fordította: KOVÁCS Katalin)

A The John Rylands University Library of Manchester emblémája

A KÖNYVTÁR IRATTÁRÁT gondosan kell kezelni és őrizni – ezt példázza az alábbi eset. A Tennyson-család az 1960-as években átadta egy angol megyei könyvtárnak a költő hagyatékát. 1980-ban visszakértek néhány különösen értékes kéziratot, hogy pénzzé tehessék. A könyvtár tiltakozott az "ajándék" visszakérése ellen, a család képviselői azonban kijelentették, hogy csak ideiglenes letétről volt szó. A könyvtár feltúrta a maga és a tanács irattárát, de nem találták az átadási okiratot. Így, bizonyítékok hiányában, a kért kéziratokat kénytelenek voltak visszaszolgáltatni, majd – a gyűjtemény teljesssége érdekében – az árverésen 150 000 fontért megvásárolni.

(IFLA Journal, 1983. 1. no.)

AZ AUDIOVIZUÁLIS DOKUMENTUMOK SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEIRŐL külön folyóirat indult 1982 végén, International Media Law (London) címen.

(Audiovisual Librarian, 1983. 1. no.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÜLÖNBÖZŐ TÍPUSÚ KÖNYVTÁRAK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

J. N. ALLEN*

A tanulás életünk végéig tartó folyamat. Számomra a tudós, a kutató fogalmában benne foglaltatnak mindazok, akik bármilyen státusban és körülmények között – függetlenül attól, hogy mióta és milyen módon – törekednek az ismeretszerzésre és a tájékozódásra. Ezt a kérdést más-más korokban másképpen értelmezik, és az ebből fakadó igények is különbözőek. Nemcsak arról szólok majd, aki teljes munkaidejében kutat, hanem arról is, aki csak idejének egy részét fordítja erre, a levelező képzésben résztvevő diákról és az önművelő felnőttről. Fölösleges elismételni, milyen előnyökkel jár a tudós számára, ha élhet a különböző típusú könyvtárak együttműködő hálózatának szolgáltatásaival. Talán elegendő lesz annyit mondani, hogy a könyvtáros szemszögéből nézve az együttműködés az önvédelmet, vagy az önfenntartást szolgálja. Az információ iránti igény nő, ugyanakkor a könyvtári dokumentumok beszerzése, tárolása, visszakeresése egyre költségesebb és szolgáltatásainknak szigorú pénzügyi korlátozások szabnak határt. Soha sem volt fontosabb, hogy a társadalom valamennyi könyvtári erőforrását hatékonyan kihasználjuk, és így olyan teljesítményt nyújtsunk, amelyekre önmagában bármely könyvtár vagy akár könyvtárak egy csoportja képtelen lenne. Az USA-ban már jó ideje felmerült, hogy célszerűen kellene hasznosítani azt a gazdag tudományos kutatási és ismeretterjesztő kapacitást, amely az ország könyvtár- és tájékoztatásügyében rejlik. Emiatt indították azt az országos programot, amelynek lényege, hogy valamennyi könyvtár – típusától függetlenül – együttesen alkotja azt az alapot, amelyre egy országos hálózat építendő.

Magyarországon 1981-ben a művelődési miniszter új rendeletet adott ki a könyvtárközi kölcsönzésről. Ez kimondja, hogy a könyvtári szolgáltatások igénybevétele állampolgári jog, és előírja a könyvtárak együttműködési kötelezettségét.

Az Egyesült Királyságban az elmúlt évben jelent meg a Közoktatási és Tudományos Minisztérium "A könyvtárak és tájékoztatási szolgáltatások fejlesztése" című jelentésének második része "Országos együttműködés" címmel. Ez azt elemzi, hogy miképpen ösztönözhető és támogatható a könyvtári és tájékoztatási hálózat, hogyan javítható a helyi, regionális és országos együttműködés.

A kormányzat szintjén tehát szemmel láthatólag elfogadják azt a koncepciót, hogy egy-egy ország könyvtári és tájékoztatási potenciáljának egésze jelenti a nyilvános információs közszolgáltatás alapját. Ez nem áll ellentétben az egyes könyvtárak közvetlen használói igényeinek elsődlegességével, hanem azt a felismerést tükrözi, hogy a könyvtárak kölcsönösen függnek egymástól állományuk és szakmai felkészültségük tekintetében, és hogy sok könyvtári dokumentum kihasználtsága rendkívül alacsony fokú.

*Kelet-Sussex megyei könyvtárigazgató

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az együttműködő hálózatok formái, fajtái és jellegzetességei természetesen függnek az ország méretétől, a népesség megoszlásától, a politikai és társadalmi tudat állapotától, a műszaki fejlettségtől és a könyvtárügy fejlődésének történeti hátterétől. A kelet-európai országok erősen strukturált, hierarchikus rendszerei jelentősen eltérnek a hálózatoknak attól a sokféleségétől, amelyek az idők folyamán Nyugat-Európában és az USA-ban kialakultak. De akármilyen is a rendszer, a változtatási vagy javítási javaslatoknak a kurrens igényekhez kell igazodniuk, és teljesíthető követelményeket kell támasztaniuk. Mindig fennáll a veszély, hogy egy rendszer öncélúvá válik és az is marad valamilyen rosszul értelmezett "közcél" érdekében. Ezt a közcélt már az induláskor gondosan meg kell határozni, és a szolgáltatást folyamatosan ráfordítás-haszon elemzésnek kell alátvetni.

Mindannyian jól ismerjük az együttműködés hagyományos formáit (címtárak, központi katalógusok, könyvtárközi kölcsönzés, közös szállítás, fordításjegyzékek, megosztott gépi katalogizálás), amelyekkel igyekszünk jobban kihasználni erőforrásainkat; egybehangolni állománygyarapításunkat, bizonyos dokumentumfajtákat közösen szerzünk be és tárunk fel, kooperálunk a tárolásban és a személyzet kiképzésében stb.

De mindezek a tevékenységek önmagukban nem képeznek rendszert, s igen ritkán terveznek meg egy rendszert sajátlagosan azért, hogy a jelenlegi és jövőbeni igényeket a lehetőséghez mérten hatékonyan és gazdaságosan szolgálja. A munkatevékenységben, a szabadidő felhasználásában és az oktatásban beálló változások nálunk hatalmas lehetőségeket kínálnak. Egyidejűleg azonban meg kell határoznunk, mely szolgáltatásaink avultak el, mit szüntessünk meg annak érdekében, hogy az erőforrásokat azokra a helyekre csoportosíthassuk át, ahol a legnagyobb szükség van rájuk. Nincs értelme, hogy hatékonyan bár, de szükségtelen szolgáltatásokat működtessünk.

Egy egységes, különböző típusú könyvtárakat összefogó könyvtári hálózat, egy kooperatív rendszer kiépítésekor talán a legnagyobb probléma az, hogy különböző irányítási rendszerek léteznek egymás mellett, és hogy ugyancsak többféleképpen értelmezik egy adott könyvtár szerepét az együttműködésben. A nemzeti könyvtárak, a nemzetközileg elismert nagy tudományos könyvtárak joggal jelentik az utolsó mentsvárat, azaz azt a helyet, ahol – Alexander *Wilson*t idézve – "a tudósok nemcsak abban bízhatnak, hogy az állomány tartalmazza a ritka kincseket, hanem abban is, hogy megkapják a szakszerű segítséget ahhoz, hogy ezek napvilágra is kerüljenek." E könyvtárak már nyújtanak bizonyos közvetlen szolgáltatásokat a használóknak, de ügyelniük kell arra, hogy a használói igények változásai tükröződjenek a gyűjteményeikben és szolgáltatásaikban. Aki még messzebbre tekint, az a használók véleményének kikérését hangsúlyozza. Ez talán nehezebben valósítható meg ezekben a könyvtárakban mint másutt. De nem sikeresebben valósítják-e meg e nagy könyvtárak céljaikat, ha más könyvtárakkal szorosan együttműködve, velük konzultálva tevékenykednek?

Az egyetemi és főiskolai könyvtárak saját nézetük szerint kialakult szerep- és használói körrel rendelkeznek. Állományukat különösen a széles körű kiadványcsere gazdagítja, valamint az, hogy együttműködési csoportokban vesznek részt, és mind bel-, mind külföldi partnerintézményekkel tartanak fenn kooperációs kapcsolatot. Ugyanez elmondható a szakkönyvtárakról, amelyek kisebb és jobban behatárolt használói csoportokat szolgálnak ki. Nem lehetne mindezen csoportok körébe bevonni a részidős kutatót is, sőt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az egész társadalmat? A tudományos munka négy célját a Robbins-jelentés a következőképpen határozta meg: az általános intellektuális fejlődés elősegítése, a tudományok fejlesztése, a közös kultúra közvetítésében való részvétel, és a szakképzés. Minél komolyabban vesszük ezeket a célokat, annál kevésbé van értelme azt feltételezni, hogy csak azalatt a néhány év alatt kell érvényesülniük, amíg valaki felsőoktatási intézményben tanul. Ezeket a célokat sok ember tűzi maga elé, legyenek akár az oktatási intézmények falain belül, akár azokon kívül. Valami nem lenne rendjén felsőoktatási rendszerünkkel, ha nem bocsátana ki nagy számban olyan állampolgárokat, akik élénken és folyamatosan szeretnék fejleszteni szakmai képességeiket vagy bővíteni tudományos, művészeti és társadalmi ismereteiket.

Az utóbbi években a permanens művelődés fogalma is új dimenzióval bővült. Ennek oka részben a műszaki eljárások gyors változása, s hatásuk az emberek munkakörülményeire. Valószínűleg ez azért érvényesül ilyen hangsúlyosan, mert a fejlett országokban a gazdasági helyzet sok embert kényszerít foglalkozásának megváltoztatására pályája delén. A képzéshez való szabad hozzáférésnek ugyanolyan helyet kell kapnia a könyvtáros szakma gondolkozásában és tevékenységében, mint az információhoz való szabad hozzáférés ezt kiegészítő elvének. Ahogy nő a társadalomban a szakképzettek száma, nekünk, könyvtárosoknak számítanunk kell arra, hogy nőni fog a szolgáltatásaink iránti igény is. Szeretnék hinni abban, hogy az egyetemi, főiskolai és közművelődési könyvtárosok egyaránt felismerik, hogy kötelesek válaszolni erre az igényre. A használók érdekében intézmények közötti kapcsolatokat kell kialakítanunk, hiszen mindannyian felelősek vagyunk a közpénzekből létrehozott és fenntartott drága szolgáltatásokért, s azért is, hogy ezek teljes mértékben ki legyenek aknázva. Egy angol egyetemi könyvtárigazgató megfigyelte, hogy könyvtárában egy monográfiát évente átlagosan egyszer vesznek kölcsön, és hogy a kölcsönözhető monográfiáknak csak 6%-át kölcsönzik évente ötször vagy annál többször. Leírja, hogy az ülőhelyek átlagos kihasználtsága kb. 50%-os és hogy esténként, amikor a külső olvasók leginkább használnák a könyvtárat, a kihasználtság 10–15%-ra esik vissza. Vannak tehát kapacitások, amelyeket bőségben fel lehetne ajánlani a külső olvasóknak anélkül, hogy az egyetemi oktatók és hallgatók ellátása bármilyen hátrányt szenvedne.

A levelező hallgatók és a független kutatók ugyanazokhoz a forrásokhoz kívánnak hozzáférni, mint a főállású kutatók. Ezt ismerte el az USA országos könyvtári bizottsága egyik akciótervében: "minden egyén kapjon egyenlő lehetőséget a teljes információmennyiség (általa igényelt) részéhez való hozzáférésre . . . tekintet nélkül arra, hol lakik, milyen a szociális helyzete vagy fizikai állapota vagy intellektuális szintje."

Ha elfogadjuk a lehetőségek egyenlőségét, akkor azt hiszem, joggal merül fel, hogy a jelenleginél intenzívebben összpontosítsuk figyelmünket az egyéni tanulókra, az önképzésben résztvevőkre. Együttműködve kell javítanunk a tanulási módszerek elsajátítását. S ez az, amiben a közművelődési könyvtárak segíteni tudnak. Mivel már eleve fogékonyabbak a különböző korú és adottságú emberek tömeges igényei iránt, mint a főiskolai és az egyetemi könyvtárak, és közelebb vannak a társadalom valamennyi rétegéhez, vezető szerepet tölthetnek be az adott településen vagy régióban az oktatás lehetséges tényezőinek feltárásában és megszervezésében. Oktatási és konzultációs központokat hozhatnak létre rendszeres szolgáltatásaik részeként – tanácsokat adva a jövendő kutató-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nak, elirányítva őket a megfelelő oktatási helyre vagy intézménybe, sőt saját programokat is szervezhetnek, ha szükséges. Eközben szoros kapcsolatot kell fenntartaniuk a területükön levő főiskolákkal és egyetemekkel, esetleg társulniuk kell velük közös képzési lehetőségek nyújtására.

Ezekben a helyi kezdeményezésekben, úgy érzem, nagy fejlesztési lehetőségek rejlenek. E többcélú programokban egy behatárolt földrajzi terület – például egy nagyváros környéke – valamennyi könyvtára részt venne. Működésüket egy kis létszámú koordinációs bizottság irányítaná, és csak csekély mértékben lenne szükség központi irányításra vagy pénzügyi támogatásra. A különböző könyvtárak munkatársai között konstruktív és egymást kölcsönösen segítő együttműködés bontakozhatna ki. Nem dokumentum-központú, hanem inkább használó-központú szolgáltatást nyújtanának. Sokat tehetnének az egyes könyvtári dolgozók elszigeteltségének megszünetetéséért. Felszámolnák az intézményi korlátokat is – nemcsak a használók, hanem a személyzet javára is.

Ne áltassuk magunkat azzal, hogy potenciális használóink nem ütköznek korlátokba! Ezzel kapcsolatban egy, a sheffield-i könyvtárközi együttműködésről a 70-es évek közepén született tanulmány érdekes gondolatot vet fel. A város felsőoktatási intézményeiről szólva ezt írja: "A könyvtárak katalógusai között viszonylag kismértékű az átfedés; a bibliográfiai és a tájékoztatási állomány duplikációja sem jelentős; a legtöbb folyóiratcím csak egy könyvtárban található meg; a kurrens beszerzések közötti átfedés valóban nagyon csekély mértékű; ennek ellenére: jóllehet az oktatás, kutatás és tanulás során valamennyi intézményben igény merült fel a többi könyvtár használatára, tényleges felkeresésükre, illetve igénybevételükre – a közművelődési könyvtárat kivéve – ritkán került sor."

Itt merül fel az a tényező, amely jelzi a közművelődési könyvtárak szerepét: e könyvtárak, ha úgy tetszik, a tudomány útjelzői lehetnek. A döntő tényező a hozzáférés. A könnyű hozzáférés. Fizikai és szellemi szempontból egyaránt. A sheffield-i példában az egyes könyvtárak fizikai hozzáférhetősége nem lehetett gond, hiszen valamennyi könyvtár a város területén volt. Mégis, a közművelődési könyvtárat kedvelték jobban, még az oktatási intézmények rendes hallgatói is. A képzés egyéb formáiban résztvevők számára, az a gyanúm, jelentősebb a szellemi korlát, amely meggátolja az egyetemi könyvtárba való bejutást. Manapság a közművelődési könyvtárak már nem hivatal-jellegűek. Az utca embere azt mondja: olyan, mint mi, s nem azt, olyan mint ők. Ismerős hely, gyermekként gyakran látogatták, szüleikkel vagy iskolatársaikkal. Ültek a padlón és hallgatták a mesét.

Visszatérve a kutatókra és a jövendő kutatókra, a hozzáférés fizikai gátjai természetesen a falusi környezetben tűnnek a legjelentősebbnek. Az Egyesült Királyságban az 1981-es népszámlálás előzetes jelentése kimutatta, hogy nagymértékű a városokból való kitelepülés. A hozzáférés problémái és az útmutatás iránti igény tehát valószínűleg nőni fog. Növekedni fog a közművelődési könyvtárosok szerepének fontossága is. Nekik kell vállalniuk azt a feladatot, hogy hozzásegítik az embereket az egyetemi és egyéb könyvtárak használatához, mégpedig úgy, hogy az minél hasznosabb legyen számukra és minél kevésbé zavarja azoknak a könyvtáraknak a tevékenységét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A használók képzéséről még szó lesz tanácskozásunkon a későbbiekben, ezért most csak a közművelődési könyvtárak hálózatának kiterjedtségét és az ebből következő könnyű hozzáférhetőségüket szeretném kiemelni. E hálózat széles alapjain sok-sok egyedi információs pont kínálja magát, amelyek eligazítanak a lehetőségek között, ismerik azok előnyeit és hátrányait, s elvezetnek más tájékoztató intézményekhez is.

Ezen a ponton szeretnék kissé elidőzni az elektronika korszakának egyik jelenségén, amely valószínűleg hatással van a kutatókat szolgáló könyvtári együttműködés hagyományos formáira. Nekünk könyvtárosoknak, mint információközvetítőknek és a rendelkezésünkre álló gyűjtemények, katalógusok, bibliográfiák stb. felhasználóinak egyaránt át kell értékelnünk szerepünket, mivel az elektronikus munkahely egyre hétköznapibbá válik a tájékoztatási munkában. Az Egyesült Királyságban a kormány tudatos döntésének eredményeként a számítógép megismerése és a terminálok kezelése iskolai tananyag lett. A gyerekek már másképp tekintenek a tájékoztatás technológiájára, mint szüleik, és gyakorlati készségeik változásokat idéznek majd elő a meglevő rendszerek és módszerek terén is. Az idő előrehaladtával az emberek egyre több munkakörben találják magukat elektronikus munkahelyen. A háztartási és üzleti tranzakciókat, a hivatali kommunikációt, a kikapcsolódást és az információszerzést bárki otthonából bonyolíthatja le. Nem lesz jelentősége az információforrástól való távolságnak, a szükséges forrás, illetve maga a szöveg azonnal lehívható, sokszor szakképzett közvetítőre sem lesz szükség. A referenszkönyvtáros és a könyvtárközi kölcsönzés ügyintézője ugyanúgy feledésbe merül, mint a lámpagyújtogató, vagy a lovász.

Igaz vagy sem? Fenyegetés vagy nagy ígéret? Inkább olyan izgalmas kihívás, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. Első lépésben a szervezett online keresésben kell együttműködve úttörő munkát végezni. A kis könyvtárak, amelyek saját erőből nem lennének erre képesek, ily módon legalább megoszthatják a kockázatot és a felelősséget.

Az együttműködés emberi tényezőivel kapcsolatban az a kérdés merül fel bennem, hogy mi is valójában a könyvtáros szakma lényege. Semmiképpen sem a műszaki szakismeretek felhalmozása vagy az emberiség tudásának osztályozására és visszakeresésére szolgáló rendszerekkel való intellektuális játszadozás. Hanem a szolgáltatás. És ahhoz, hogy az embereket fantáziával szolgáljuk ki, meg kell próbálnunk megérteni igényeiket. Valóban olyan szolgáltatásokat nyújtunk-e, amilyenekre a jövőben szükségük lesz? A sikeres könyvtár titka nem az, hogy becsalogassa az embereket, hanem, hogy elbocsássa őket, de elégedetten! Ne feledjük azt sem, hogy néha az általunk nyújtott információ tartalma kevésbé fontos, mint az a mód, ahogyan adjuk. Amellett, hogy a használókat megértjük, szeretném felhívni a figyelmet arra is, hogy egymást is értsük meg. A sikeres együttműködés alapvető tényezője – különösen ha különböző típusú könyvtárakról van szó – az érintett könyvtárak dolgozói közötti jó munkakapcsolat. A megfelelő emberek még egy rossz rendszert is képesek működtetni, de a legjobb rendszer is működésképtelen, ha nem megfelelő emberek üzemeltetik. A motiváció mindennél fontosabb, s igazi motivációt a jó képzés ad. A közös vállalkozásokba fogó különböző könyvtárak személyzetét közösen kell felkészíteni a feladatra. Az eddiginél sokkal több időt kell fordítani arra, hogy megismerjék a könyvtárukon és településükön kívüli forrásokat. Hasznosnak bizonyulhat a munkatársak szervezett cseréje is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Zárójelben jegyzem meg, hogy véleményem szerint a világ nagy nemzetközi könyvtári szervezete, az IFLA talán többet is tehetne a különböző típusú könyvtárak együttműködésének előmozdítására. Minthogy szakkönyvtári, közművelődési könyvtári, nemzeti könyvtári stb. diviziókra tagolódik, együttműködési programjai is e csoportokon belül maradnak.

Az Egyesült Királyságban a könyvtárakat finanszírozó intézmények sokfélesége egyszerre erősíti és gyengíti az együttműködést. Ha lehetőségünk volna újrakezdeni, bizonyosan úgy szerveznénk a könyvtári szolgáltatások rendszerét, hogy elősegítsük mind a felsőoktatási, mind a közművelődési könyvtárak egymásrautaltságát, és lehetővé tegyük a tudományos gyűjtemények használatát azok számára is, akik nem feltétlenül kapcsolódnak közvetlenül a számukra szükséges dokumentumot birtokló intézményhez. De az a gyanúm, hogy még a tervgazdálkodást folytató országokban is nehezíti a külső használók beengedését és kiszolgálását, hogy nehézségek vannak még az intézmény saját munkatársai igényeinek kielégítése terén is, és a költségvetés is korlátozott. Mindemellett, az egymásrautaltságnak vagy az együttműködésnek azt is kell jelentenie, hogy hajlandók vagyunk felemelni a sorompókat a közérdek előtt.

Soha nem lesz könnyű feladat jó minőségű és hatékony együttműködést létrehozni a könyvtári szolgálat különböző ágai között. Olcsó sem lesz. A költséges vállalkozások pedig sohasem voltak annyira népszerűtlenek, mint manapság. De ha hiszünk abban, hogy a könyvtári szolgáltatások minősége befolyásolja a kutató által elért eredmények minőségét, akkor hitünk szerint kell cselekednünk: be kell láttatnunk gazdáinkkal a szolgáltatásaink hasznát. De olcsók voltak-e bármikor is a jó minőségű könyvtári szolgáltatások?

(Fordított: HEGYKÖZI Ilona)

NÉGY ANGOL HELYI RÁDIÓ MŰSORÁBÓL mintegy 10–10 órai, főként oktatási célra alkalmas anyagot átadnak az illető megyei könyvtárhálózatnak. A magnófelvételek kísérleti használatának (1983–1984) tanulságai alapján szélesebb körre is kiterjesztik majd ezt az akciót.

(Audiovisual Librarian, 1983. 1. no.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A BRIT KÖNYVTÁROSKÉPZÉS NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL

W. L. SAUNDERS*

A könyvtárosok oktatásáról és képzéséről kívánok szólni, és remélem nem tűnik szőrszálhasogatásnak, ha elöljáróban megmagyarázom, milyen értelemben használom ezt a két kifejezést. A szakmai *oktatás* (education) felfogásom szerint lényegében az alapvető elvekkel és célokkal, valamint a kérdéses szakmai tevékenységet megalapozó elmélettel foglalkozik – amennyiben ilyen elmélet létezik; esetünkben ez az információközvetítés folyamatára vonatkozik, mégpedig különböző megjelenési formában. Az elméletet, a célokat, az elveket, amelyeket eképpen tanulmányoznak, az oktatási folyamat során a könyvtári és információs munka teljes és átfogó spektrumában előforduló műveletekre, tevékenységekre alkalmazzák, ezekhez kapcsolják – ami viszont megköveteli a fontosabb műveleti készségek, pl. az online keresés, az osztályozás és indexelés valamilyen szintű megismerését és begyakorlását. Véleményem szerint az ilyen oktató tevékenység rendesen valamilyen felsőoktatási intézményben folyik, vagy ilyen intézmény (főiskola, egyetem vagy politechnikum) szervezi.

A *képzést* (training) viszont olyan tevékenységnek tartom, amely nagyrészt munkavégzés közben zajlik, egy ténylegesen működő egység – egy könyvtár vagy információs szolgálat – keretében. Ez a munkaadó felelősségébe tartozik, és ez az az eszköz, amellyel az alkalmazottak fejleszthetik és elmélyíthetik a nekik kijelölt feladatok elvégzéséhez szükséges készségeket. Elsősorban munka közben és nem az osztályteremben fejlődnek ki az olyan gyakorlati készségek, mint például a katalogizálás, az osztályozás, az indexelés, az irodalomkutatás, a könyvkiválasztás, a gyűjteményfejlesztés stb.

Mondandóm lényegét úgy tudnám összefoglalni, hogy a pályakezdőknél az *oktatás* és a *képzés* egy folyamatba kapcsolódik össze, amelyet az oktatási intézmények és a könyvtárak, illetve információs egységek együtt végeznek. Remélem ezt a későbbiek során még világosabbá tudom tenni.

Rátérve mondandóm velejére: először – kiindulásként – azt kell körüljárnunk, milyen természetű tevékenységre készít fel oktatásunk és képzésünk – azaz milyen jellegű a könyvtári és információs munka. Mindjárt leszögezhetjük, hogy az utóbbi tizenöthúsz évben e tevékenységek gyors változásokon – bizonyos tekintetben nem túlzás, ha azt mondjuk átalakuláson – mentek keresztül, és hogy egyes területeken a változás üteme egyre gyorsabb. Magától értetődik, hogy ez nemcsak a gyakorló szakemberek számára okoz problémákat, hanem azok számára is, akiknek az ő oktatásuk és képzésük a feladata.

*A Library and Information Services Council elnöke

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nagy-Britanniában a Könyvtári és Információs Szolgáltatások Tanácsa (Library and Information Services Council) munkacsoportot hozott létre a munkaerőhelyzet, az oktatás és a képzés tanulmányozására és a tapasztalatok összefoglalására. A munkacsoport azzal kezdte működését, hogy megpróbálta azonosítani és áttekinteni azokat a fő, külső tényezőket és hatásokat, amelyek a változást eredményezik. Véleményünk szerint legalább négy ilyen tényező van: a gazdasági, a szociális és demográfiai, az oktatási és a technológiai (amely valójában az információs technológiát jelenti).

Gazdasági területen az ipar megújításának szükségessége, ebből következően az innováció folyamatos hangsúlyozása hozta felszínre az információnak mint e folyamat elengedhetetlen segítőjének jelentőségét, és az ebből fakadó igényt új szolgáltatások kifejlesztésére, és a meglevők maximális kihasználására. A döntéshozók és a gazdaságilag egyre fontosabb technológiákkal, például a kőolaj-technológiával vagy a biotechnológiával foglalkozók információs igényei egyre fontosabbá válnak. De ugyanez a helyzet az üzleti és kereskedelmi jellegű információs igényekkel is. Vagyis azokon a területeken is megnőtt az információs igény, amelyek a múltban az információszolgáltatás szempontjából messze a természet- és műszaki tudományok mögött álltak.

A másodiknak említett szociális és demográfiai szférában az egyik legjelentősebb hatás a társadalom számos rétegében tapasztalható szabadidő-növekedés. Ennek egy része nem szándékosan – a munkanélküliség vagy a részidős foglalkoztatás következtében – alakult ki. Más része a munkaidő csökkenéséből fakad, amely valószínűleg hosszú távon érvényesülő tendencia lesz. Bármi legyen is az oka, növekszik a kulturális és szabadidős típusú könyvtári ellátás iránti igény, és a szokatlan mennyiségű szabadidővel rendelkező emberek intellektuális ingerek iránti igénye. Az ilyen jellegű szükségleteket az a demográfiai tényező is erősíti, hogy az idős és nyugdíjas népesség aránya növekedik.

Egy másik jelentős szociális tendencia a hátrányos helyzetűek – beleértve a nemzetiségi kisebbségeket és a krónikus betegségben szenvedőket vagy rokkantakat is – iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődés: ez olyan problémákat vet fel, mint például az információval és a szórakoztató (rekreációs) irodalommal való ellátásuk (beleértve a közlekedési és a kommunikációs nehézségeket), a nyelvi és kulturális különbségekből fakadó ellentmondások.

Ezekhez a tényezőkhöz kapcsolódik az, hogy a modern, városias társadalmakban az élet egyre bonyolultabb; ugyanis ez a társadalom elkerülhetetlenül bürokratikusabb, így az átlagpolgárnak valószínűleg nagyobb szüksége van arra, hogy megbízható és könnyen kezelhető információforrásokból segítséget és útmutatást kapjon, hogy élete mindennapi feladataival – például a lakáskérdéssel, jogi és anyagi problémákkal, szociális szolgáltatások igénybevételével stb. – megbírkózzon. Természetes, hogy ezek mindegyikének sajátos hatása van az információellátásra, és következésképpen az oktatásra és a képzésre is.

Általánosabban megfogalmazva: úgy tűnik, hogy némileg megváltoztak az olvasási szokások általában, mégpedig annak a mértékében, amennyire a televízió és a hozzá kapcsolódó tömegkommunikációs eszközök átalakítják a társadalom általános kommunikációs modelljeit.

A harmadik környezeti hatás, amelyet oktatásinak neveztem, természetesen valamivel korlátozottabb érvényű. Ide tartoznak például olyan tendenciák, amelyek azt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mutatják, hogy országunkban hosszú távon valószínűleg nagyobb szerephez jut a felsőoktatásban a munka melletti oktatás és a levelező oktatás. Az alsó- és középfokú szinten is kimutathatók változások, például a problémamegoldó tanulás előtérbe kerülése a hagyományos oktatással szemben. Ez, valamint a mikroszámítógépek széles körű iskolai alkalmazása minden valószínűség szerint a könyvtárhasználati és információkeresési készségek minden eddiginél nagyobb hangsúlyt nyernek az iskolákban.

Ez elvezet a negyedik, – a technológiai tényezőhöz, ami számos formát ölthet. Itt vannak először is az online információs szolgáltatások széles körű bevezetéséből fakadó változások, amelyek a természettudományokon alapuló iparágakból gyorsan terjedőben vannak más iparágakra és tevékenységi körökre, – beleértve a felsőoktatási és közművelődési könyvtárakat is. Másodszor változásokat eredményezett a kormány és az ipar erősödő nyomása is annak érdekében, hogy az információs technológiát megértsék, és minél szélesebb körben használják. Harmadszor a Teletext és a Viewdata rendszerek fejlődésével kapcsolatos változásokat kell említenünk. Ezek valószínűleg tért hódítanak párhuzamosan az elektronikus kiadás különböző formáival és a felhasználókat szolgáló különböző számítógépes rendszerekkel; a végeredmény várhatóan az lesz, hogy sokkal szorosabb kapcsolat alakul ki a felhasználók és az információs rendszerek között, illetve a felhasználók képesek lesznek önállóan használni az információs rendszereket, és kevésbé támaszkodnak majd a könyvtárosokra és információs szakemberekre, mint közvetítőkre.

Ezeknek a környezeti változásoknak és hatásoknak az összejátszása valószínűleg meglehetősen megváltoztatja a könyvtárosok és információs szakemberek szerepét. A könyvtáros hagyományosan információt hordozó dokumentumokkal foglalkozott. Azt várták tőle, hogy kiválassza, beszerezze, a használatra előkészítse, ennek megfelelően szervezze és tárolja a kérdéses anyagokat. Bizonyos fokig szétsugárzásukkal is törődött, de ez a legtöbb könyvtárban meglehetősen passzívan történt, s a helybenolvasás és a kölcsönzés feltételeinek biztosítására szorítkozott. Csupán a tájékoztató és szakkönyvtárosok számára vagy az információs szakemberek számára jelentett a szétsugárzás élénk, dinamikus és kifelé irányuló feladatot.

Számos bizonyíték szól amellett, hogy országunkban e téren változások mennek végbe, hogy a könyvtári tevékenységek hagyományos triádja – rekreáció, művelődés, információ – közül az utolsó elem, az információ egyre jobban kiemelkedik. Ez nem korlátozódik a tudományos, műszaki, üzleti, kereskedelmi stb. élet ellátására; érvényesül például a helyi közösséget érintő információk biztosításának követelménye is; közművelődési könyvtáraink számára az ilyen típusú információellátás egyre nagyobb feladatot jelent.

Mind többet hallunk a könyvtáros közvetítői szerepéről is. Ez legalább kétféleképpen jelenhet meg. Elsősorban azt jelenti, hogy a könyvtárosok – vagy legalábbis néhány könyvtáros – lesznek azok, akik kiismerik magukat a gyorsan fejlődő, világméretű információs hálózat bonyolultságában, akik használóik – legyenek azok tudósok vagy mások – megbízásából képesek eligazodni a már jelenleg is ezernél több, eltérő tartalmú, elrendezésű és munkamódszerű számítógépes adatbázis között. A közvetítő szerep másodjára jelentheti az információs készségek és a szakterületi ismeretek összefonódását, ami által a könyvtáros nemcsak a használó nevében végzett keresésre lesz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

képes, hanem arra is, hogy a visszakeresett anyagokat értékelje és elemezze, a felhasználónak "kiszerelt" (vagy "előre csomagolt") választ adjon. Egyre bizonyosabb, hogy a jövőben inkább a kérdésekre és a problémákra adott válaszokra lesz szükség, és nem pusztán bibliográfiai hivatkozások és dokumentumok biztosítására.

Végül "a könyvtáros szerepe" címszó alatt ejtenék szót arról az erősödő tendenciáról, hogy a könyvtári és információs készségekre – azaz bármiféle dokumentumok, legyenek azok írások, elektronikusak vagy audiovizuálisak, megszerzésének és kezelésének készségére, – szükség van a könyvtáraknak és információs egységeknek nevezett szervezetek hagyományos világán *kívül* is, s itt is megnyilvánulási lehetőséget keresnek. Ha valóban az információs társadalom felé haladunk – s hitem szerint ez történik –, nemigen kételkedhetünk abban, hogy az információkezeléssel kapcsolatos készségek és az információközvetítés folyamatának alapos ismerete az emberi tevékenységek minden eddiginél szélesebb körében, minden eddiginél nagyobb jelentőségre tesznek szert.

Világos, hogy az általam vázolt átalakulásnak komoly következményei vannak a könyvtári és információs szakemberek oktatásában és képzésében. Ezek közül talán az a legfontosabb, hogy egy ilyen dinamikus és gyorsan változó területen többé nem kielégítő az egyszer és mindenkorra szánt szakmai alapképzés; hogy a könyvtárosnak számítania kell arra, hogy pályája végéig időről időre továbbképző tanfolyamokon kell részt vennie, hogy új készségeket sajátítson el, és lépést tudjon tartani az új fejleményekkel és változásokkal. Mindebből pedig az következik, hogy a jelenlegi munkaerő folyamatos szakmai képzése mindenképpen fontosabb lesz, mint a könyvtári és információs területre lépő pályakezdők alapvető szakmai oktatása.

Az általam taglalt változások és fejlődési trendek azt is eredményezik, hogy tovább bővül az alapvető szakmai felkészítés során oktatott tantárgyak köre, amely már így is rendkívül gazdag. Erre elsősorban az új technológia és a nem könyv-jellegű dokumentumok térhódítása, a vezetési-szervezési kérdések növekvő súlya, s ez utóbbihoz kapcsolódóan a kvantitatív módszerek és a gazdaságossági megfontolások előtérbe kerülése miatt került sor.

A munkaerővel, oktatással és képzéssel foglalkozó munkacsoport számára úgy tűnik, a fentiek elkerülhetetlen következménye az, hogy az általános könyvtárosokat képző alapvető szakmai oktatás hagyományos felfogása – vagyis a diákot megkísérelni a könyvtárosságnak jóformán valamennyi területére felkészíteni, a kisgyerekekkel való foglalkozástól a régi és ritka könyvek kezeléséig, a gyűjteményfejlesztésig vagy az online keresésig, – túlhaladott; hogy a sokkal nagyobb mérvű specializáció felé kellene haladnunk, még az alapvető szakmai oktatásban is. A másik alternatíva, hogy továbbra is megpróbálunk mindenből egy kicsit adni, minden valószínűség szerint olyan mérvű felszínességhez vezet, amely a jövő szakemberei számára elfogadhatatlan.

Nálunk, ahol a könyvtárosságot tanulóknak durván a fele hároméves felsőfokú (undergraduate) programot végez, másik fele pedig egyéves posztgraduális képzést kap egy hagyományos tudományágban, például történelemben vagy kémiában szerzett bakkaleureátus után, elképzelhető egy olyan kompromisszum, hogy a hároméves programot tágabbá vagy általánosabbá tesszük; és a specializált képzést a rövidebb, egyéves kurzusra korlátozzuk. A posztgraduális képzésben résztvevők természetesen egy szaktárgyat is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

magas szakértői szinten ismernek könyvtári és információs készségeiken túl, és így a legtöbbet teszik annak a közvetítői szerepnek a megvalósulásáért, amelyet itt korábban említettünk, továbbá természetesen eleget tesznek a szaktájékoztatói és gyűjteményfejlesztői feladatoknak, amelyek a felsőoktatási, szak- és más tudományos könyvtárakban felmerülnek.

Térjünk át a képzés kérdésére. Mint jeleztem, ez inkább a munkaadó mint a könyvtáros iskola feladata, és legalább négy formája van: a könyvtáros iskolát megelőző képzés; a könyvtáros iskolát követő, vagyis "bevezető" képzés, amely a frissen végzett könyvtárosokat bevezeti a könyvtári gyakorlatba; munkaköri képzés; és továbbképzés. A legutolsó az alkalmazott távlati szakmai és személyes fejlődését szolgálja, és az a célja, hogy képes legyen adottságait maximálisan kihasználni.

A képzést nagyobb részben "házon belül" végzik, és ha a könyvtár elég nagy, saját képzési meghívott(ak)at is foglalkoztat. Gyakori azonban, hogy a könyvtárnak más intézmények által indított rövid tanfolyamok után kell néznie, vagy egy speciális oktatói teamet kell alkalmaznia, hogy a tanfolyamot helyben bonyolíthassa le. Ezzel kapcsolatban azt emelném ki, hogyha a könyvtárak a modern tudományt hatékony szolgáltatásokkal kívánják ellátni, tökeletesen jártasnak kell lenniük a modern módszerekben; s mivel ezek örökké változnak, fejlődnek, az oktatásnak, hogy lépést tarthasson velük, valóban igen komoly prioritást kell élveznie. Ebből következik, ha nehéz idők járnak, és takarékoskodni kell, valószínűleg a képzés a költségvetés utolsóként csökkentendő rovata.

Végül néhány szó a felhasználók képzéséről. Az információ jelentőségének növekedése megköveteli, hogy azok, akiknek szüksége van rá, ne csak értékével legyenek pontosan tisztában, hanem hozzáférhetőségének és felhasználásának módjával is. Ezt vizsgálva munkacsoportunk arra a szilárd meggyőződésre jutott, hogy az információval való élés tudatosságának kifejlesztését, valamint az információkereső és könyvtárhasználati készségek elsajátítását a legkorábbi szakaszban, az általános iskola alsó osztályaiban kell elkezdeni, és a felsőfokú oktatásig továbbvinni, sőt ezen túl is, amikor a közművelődési könyvtárak és a felhasználókat alkalmazó szervezetek átvehetik ezt a feladatot. Munkacsoportunk alkotott egy nem túl elegáns szót a literacy (írni-olvasni tudás) mintájára, az informacy-t (infokészség?), amely az információs tudatosság és az információ hasznosítására való képesség kifejezésére szolgál; az e szóban foglalt tartalom társadalmi méretű megvalósítására országos mozgalom indítását tartja szükségesnek.

(Fordította: ORBÁN Éva)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KUTATÓK SEGÍTŐJE: A BIBLIOGRÁFIA ÉS A BIBLIOGRÁFIAI SZÁMBAVÉTEL

ROSS M. BOURNE*

A bibliográfia a könyvekkel foglalkozik, – ennek megfelelően a részletes bibliográfiai leírás olyan eszköz, amellyel a nyomdászat és a könyvkiadás története és fejlődése nyomon követhető. A bibliográfia egyetemen oktatott diszciplína, a bibliográfiai számbavétel ugyanakkor általában a könyvtárosok dolga és ez a tevékenység a bibliográfiai leírás technikája mellett tartalmazza a katalógusok szerkesztését is, legyen szó akár cédula-, akár kötet-, akár online katalógusról.

Tanácskozásunk témájához kapcsolódva két dolgot kell kiemelnem: 1. a szabványok jelentőségét, 2. a hozzáférés eszközeit.

A szabványosítás lehetővé teszi, hogy egységes leírások készüljenek a kommunikáció megkönnyítése érdekében. A szabványok jelentőségét a nyelv mondattanához lehet hasonlítani, ugyanis a leírás egyes részei közötti kapcsolatokat könnyebb megérteni, ha sorrendjüket és megjelenési formájukat szabályok rögzítik. De mint egyéb – akár nyelvtani, akár más – szabályok esetében is, a bibliográfiai leírás szabályai csak akkor fejtik ki hatásukat, ha általánosan elfogadják és azonosan értelmezik őket. A címleírási szabályzatok közreadása lehetővé tette a könyvtárak közötti bibliográfiai információcserét, amelyet nemzetközi szinten az IFLA által kidolgozott ISBD szabványcsalád is előkészített. Azon a könyvtári területen, ahol korábban a nemzeti – sőt valójában helyi – címleírási szabályzatok esetenként egymástól teljesen függetlenül jöttek létre, az ISBD révén lehetővé vált, hogy az egyes országok katalogizálási gyakorlatukban azonos elveket alkalmazzanak. Ez végső soron azt eredményezi, hogy a különböző országokból származó katalógustételeket értelmezni lehet akkor is, ha a katalógustétel nyelve ismeretlen, s a leírás változtatás nélkül felhasználható más katalógusokban is, nemcsak abban, amely számára eredetileg készült.

A fejlődést természetesen jelentősen előrelendítette a gépesítés. (Én ugyan jelentős tényezőnek tartom a viszonylag olcsó repülőutakat is, amelyek egyre több könyvtárosnak adnak lehetőséget, hogy konferenciákon, tanulmányutakon stb. találkozzanak kollégáikkal.) Azt azonban nem merném eldönteni, hogy a gépesítés ténye gyorsította-e fel a nemzetközi szabványosítást, vagy erre amúgy is sor került volna. Akárhogy is, a gépesítés fejleményei elősegítették a nemzetközi bibliográfiai információcserét, de a megfelelő szabványok nélkül a csere nem lehetne ilyen eredményes.

A gépesítés lehet a bibliográfiai szabványosítás fő oka, de lehet pusztán egyik elősegítő tényezője. Másrészt, aligha lehet kétséges, hogy a számítógép nélkül a bibliográfiai

*A British Library tudományos titkára

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

információhoz való hozzáférés szegényesebb lenne. A számítógép rugalmassága révén gyorsan hozzáférhetők a hagyományos keresési szempontok (pl. a szerző, a cím, a tárgykör), de a katalógustétel más – a költségesség miatt eddig hozzáférhetetlen – adatelemeit is ki lehet keresni. Sőt mi több, a számítógép lehetővé teszi a keresési szempontok kombinálását és a Boole-féle logikai kapcsolatjelölők ("és", "vagy", "de nem") alkalmazását. A számítógép lehetőséget nyújt pl. arra, hogy egy bibliográfiai fájlból kikeressük mindazokat a könyveket, amelyeket egy bizonyos évtizedben egy bizonyos helyen adtak ki, de esetleg egy bizonyos évet, vagy egy bizonyos szűkebb helyet kizárhatunk a keresésből; vagy egy átfogó nemzeti bibliográfiából könnyen lehet előállítani kisebb, regionális bibliográfiákat. Ez utóbbiakat eddig külön kellett szerkeszteni, vagy az országos nyilvántartás alapján ugyan, de jelentős munkaráfordítással.

Tanácskozásunk témája "A könyvtárosok és korunk kutatójának igényei", de eddig a könyvtári munkafolyamatokra összpontosítottam és a bibliográfiai tájékoztatás végső felhasználóját alig említettem. Most egy olyan vállalkozásról szeretnék részletesebben szólni, amely nemcsak az angol nyelvterületen keltette fel a bibliográfusok és a kutatók érdeklődését, hanem számos más országban is. Ez a vállalkozás a XVIII. századi angol kiadványok rövidcímes katalógusa (Eighteenth Century Short Title Catalogue – ESTC), amely jelenlegi formájában nem jöhetett volna létre az egységes szabványok és a számítógép által nyújtott lehetőségek nélkül. Azt szeretném érzékeltetni, hogy a korszerű technika közvetlen segítséget nyújt a XVIII. század tanulmányozásához, és minden bizonnyal felhasználható lesz majd a tudományos kutatás egyéb területein is.

Az ESTC célja, hogy regisztrálja az 1701 és 1800 között bármely országban angol nyelven, illetve a brit szigeteken és a Nagy-Britannia által kormányzott területeken bármely nyelven nyomtatott kiadványokat. A munka közvetlen folytatása két korábbi bibliográfiai vállalkozásnak. Egyrészt *Pollard* és *Redgrave*, másrészt *Wing* rövidcímes katalógusának, amelyek az 1475–1640-es, illetve az 1641–1700-as időszakot fedik le. Az ESTC munkálatai 1976-ban, egy londoni konferencia után kaptak lendületet, ugyanis a British Library Board e konferencia hatására hagyta jóvá egy számítógépes fájl kiépítését a British Library XVIII. századi angol nyelvű állományáról. Az ESTC nemcsak a British Library-hoz kapcsolódik, bár joggal feltételezhetjük, hogy a British Library rendelkezik a világon a leggazdagabb XVIII. századi angol nyelvű állománnyal. Ezért aztán a British Library lett a központja számos, az ESTC-vel kapcsolatban az Egyesült Királyság területén és a világ egyéb részein folyó tevékenységnek. Létrehoztak ugyanis egy olyan adattárat, amellyel más könyvtárak összevethetik saját állományukat, és amelyet – a gondosan megfogalmazott szabályok szerint – kiegészíthetnek ott nem szereplő tételekkel. Külön említést érdemelnek az USÁ-ban a Louisiana Állami Egyetem Könyvtárában (Baton Rouge), Ausztráliában és Új-Zélandon (Early Imprints Project néven) és az NSZK-beli Göttingenben folyó munkálatok. Baton Rouge a szerkesztési munkák központja Észak-Amerikában, míg a British Library központi szerkesztői szerepe az egész világon érvényesül Észak-Amerikát leszámítva. Aki valamennyire is ismeri a XIX. század előtti nyomdászat jellemző vonásait, tudja, hogy a látszólag azonos időpontban nyomtatott művek egyes példányai közötti eltérések mértéke próbakövet jelent a bibliográfiai munka számára. Ez eleve kizárja azt a fajta könnyű azonosítást, amelyre a későbbi doku-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mentumok esetében mód van. Ezek a nyomdai variánsok jól tükröződnek abban az adattárban, amelyet a British Library hozott létre. A leírásban az Anglo-American Cataloguing Rules 2. kiadását (illetve annak módosított változatát) használták. Jóllehet e szabályok a modern és nem a régi könyvek leírására születtek, a bibliográfus vagy a kutató igényeihez mégis jelentős mértékben igazodnak. Az információ tárolására rendelkezésre áll a MARC formátum, amelyet az AACR előírásainak szellemében alakítottak ki.

A British Library, mint már említettem, tevékenységével megalapozta a nemzetközi együttműködést és kb. 150 000 tétellel járult hozzá saját állományából. Ezek közül néhányat eddig soha nem írtak le, vagy nem is ismertek. A British Library-ben létrehozott számítógépes adattárra támaszkodva már több mint egy éve online szolgáltatást nyújtanak a British Library BLAISE rendszere, Észak-Amerikában pedig a RLIN hálózat segítségével. 1983 októberében a tervek szerint mikrofilmlapos katalógus jelenik meg az anyagról. Szintén a British Library állománya alapján folytat széles körű mikrofilmezési programot a Research Publications Inc. A munkálatok előreláthatólag több évig tartanak majd, és általánosan hozzáférhetővé teszik azoknak a dokumentumoknak a teljes szövegét, amelyeket az ESTC keretében katalogizáltak. A mikrofilmezési program azzal a lényeges előnnyel jár, hogy csökkenti az eredeti dokumentumok használatát, ezáltal elősegíti állaguk megóvását, ugyanakkor tartalmuk szélesebb körben válik hozzáférhetővé.

A nemzetközi vállalkozás kapcsolódik is ahhoz, ami a British Library-ben folyik és független is attól. Függ tőle, mert a British Library adattára támpontot jelent a munkálatokhoz, független pedig azért, mert az érintett könyvtárak maguk teremtik elő a világméretű adattár számára szolgáltatott információk kezeléséhez szükséges anyagi forrásokat. A munkák irányítását nemzetközi bizottság végzi, elnöke Alexander *Wilson* úr, a British Library Reference Division igazgatója, a főszerkesztő pedig Robin *Alston*. A világméretű adattár megjelenése 1988-ban várható, kb. 400 000 tételt tartalmaz majd.

Ezután Ross Bourne úr bemutatott egy Robin Alston által összeállított videofilmet, amely bemutatta a XVIII. századdal foglalkozó kutatók számára a BLAISE rendszer segítségével online hozzáférhető szolgáltatásokat. A bemutatón szimulált keresések leírása megtalálható a következő kiadványban: Searching ESTC on BLAISE-LINE: a brief guide / by R. C. Alston. [London]: The British Library, 1982. (Factotum occasional paper 1)

(Fordította: HEGYKÖZI Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ÚJ TECHNOLÓGIA AZ ÁLLOMÁNYMEGŐRZÉS SZOLGÁLATÁBAN

C. C. LEAMY*

Az információs technológia felhasználásában egy új forradalom kezdetén vagyunk, amit a mikroelektronika új technológiájának gyors fejlődése idézett elő.

Míg a feldolgozó egységek, az elsődleges és másodlagos tárolóberendezések teljesítménye az utóbbi években felgyorsult ütemben nőtt, áruk szinte drámaian lecsökkent. Új technológiák keresik alkalmazásukat különböző területen, és ezek egyike életbevágóan fontos lehet a nemzeti és más nagy, tudományos könyvtárak számára a gyorsan felgyülemlő, nyomtatott információk megőrzésében. Mindnyájan ismerjük a papíron megjelenő kiadványok védelmének és konzerválásának problémáit. Komoly fenyegetéssel állunk szemben, ha a tudományos gyűjtemények anyagának hosszabb idő múlva való használhatóságát tekintjük, különösen a kutatók jövő generációi szempontjából, akik használni kívánják vagy használniuk is kell ezeket a dokumentumokat.

A védelem feladatát nehézzé teszi a legtöbb modern kiadvány papírjának minősége és az a rongálás, amelynek ki vannak téve az olvasók kezében és a másolatkészítés során. Mivel a régebbi anyagok viszonylag tartósak, nehéz az emberekkel elhitetni, hogy egy időbomba ketyeg a könyvtárakban. Lassan el kell fogadnunk, nincs remény arra, hogy minden dokumentumot eredeti formájában tudjunk megőrizni. Ennek megfelelően kell cselekednünk: gondoskodjunk arról, hogy az eredeti formájukban megőrzendő dokumentumok megmaradjanak, a többinek pedig az információtartalmát őrizzük meg valamely más formában. Sajnos, lesznek olyanok is, amelyek semmilyen formában sem fognak fennmaradni.

Széleskörűen elterjedt módszer a másolatok készítése, vagy eredeti méretű papírmásolatok, vagy valamilyen mikromásolat formájában. A másolatokat használhatják:

1. az eredeti iránti olvasói igény csökkentésére vagy további másolatok készítésére,
2. a megvédendő és megőrzendő eredeti információ tartalmának megőrzése által kielégíteni az irántuk megmutatkozó igényeket.

A második megoldás nem alkalmazható a nagy történeti, művészeti értékű vagy kötésű nyomtatott dokumentumok esetében. De alkalmazható és alkalmazzák is a közönséges információhordozó publikációk, a hivatalos kiadványok, a tudományos és technikai kiadványok és újságok esetében. A másolatok készítése már sok könyvtár számára üzletet jelent, és egyes esetekben tekintélyes bevételeket hoz az új piacokat meghódító reprint.

Most az információtárolás új eszközét ajánlják; a Library of Congress már tekintélyes mennyiségeket is rendelt a digitális optikai tárolóeszközökből a szükséges felszereléssel együtt.

*A brit Oktatási- és Tudományügyi Minisztérium osztályvezető-helyettese

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az információt digitális fakszimile formában tárolják, nem pedig kódolt jelekkel. A dokumentumban levő információt, amit így akarnak tárolni, egy tv-kamerához hasonló elektronikus kamerával pásztázzák végig, és a fakszimile képet tárolják. A digitális kódolás és tárolás lehetővé teszi az adatok sűrítését és a hibák megtalálását. Továbbá az ebben a formában tárolt információt a képfeldolgozás más eljárásával (a kontraszt növelése, a szürkeség különleges rétegeinek kiemelése, a torzulások vagy fókuszhibák korrigálása) is lehet kezelni.

A könyvtári dokumentumok többsége számára szükséges képfelbontó képességnél 40 000 oldal tárolható ezzel az adatsürítéssel. Az optikai lemez (optical disc) technológiája nyújtja a legnagyobb tárolási sűrűséget minden ismert tárolási technológia közül, a mikroformákat is beleértve. A hozzáférési idő hasonló a mozgó fejű mágneses lemezkéhez, vagyis 1/10 és 1/100 mp között van. Nem is drágák; a kívánt adathoz közvetlen hozzáférést biztosító, egyes lemezt vezérlő szerkezet ára 25 ezer font körül van, egy lemez kb. 40 fontba kerül. A British Library (a továbbiakban: BL) referensz részlegének 12 millió egységéhez kb. 300 ezer lemezre volna szükség. Mint minden jó dolognak, ennek is vannak hátulütői: már legalább három cég jelentkezett a piacon és tárolólemezeik egymással fel nem cserélhetők. Nem lehet a másolatokat sem olyan tömegesen előállítani, mint a szokványos szórakoztató video-lemezeket vagy a mikrofilmet. Azonban az adatokat át lehet vinni a komputer-hálózatokon keresztül a felhasználóhoz. Ha a technológia elavult, az adatokat a másolat károsodása nélkül át lehet vinni másik, még fel nem fedezett tárolóközegre. Ez valami olyan, ami nem lehetséges a mikroformák esetében. A lemezeket kényelmesen lehet tárolni, és kézzel vagy gépileg kezelni. Mindez nem "a jövő zenéje", mivel e technológiát az elektronikus iroda igényeire hozták létre, a verseny pedig le fogja szorítani az árakat és tovább fogja növelni a teljesítményt. Eltekintve a Library of Congressben való alkalmazásától, ez a technológia volt az alapja az ADNOIS rendszernek, és ez lesz az alapja három másiknak 1984-ben, részben az Európai Bizottság anyagi támogatásával.

A BL egy idő óta mérlegeli a digitális tárolási technikák lehetőségeit. Ennek egyik eredménye, hogy elhatározták, megbízást adnak egy speciális, a könyvformához illeszkedő fakszimile digitális felvevő kifejlesztésére, kifejezetten a törékeny papírok kezelésére, mert ezeket egyébként nem lehet lemásolni költséges újrakötés nélkül. A jelenlegi fejlettségi fokon a digitális adatokat közvetlenül a nyomtatóhoz lehet vezérelni, illetve mágneslemezre vagy szalagra tenni, hogy innen a megfelelő kódolással digitális optikai lemezekre kerülhessenek. A BL-t mint az archíválís megőrzés, a kiadókat pedig mint az elektronikus kiadványok alapja érdekli ez az eljárás. Ez utóbbinak messzevezető következményei vannak a könyvtárak számára is, melyeket más összefüggésben már vizsgálunk.

Másolatok készítése nem olcsó, bármi legyen is a hordozó. Munkaigényes és kevéssé automatizálható tevékenység, ha jó minőségű terméket akarnak nyerni, és az eredetit nem akarják károsítani. A minőség lényeges, mert lehet, hogy az eredeti már nem fog létezni, amikor kiderül, hogy egy lapja hiányzik a másolaton. A BL referensz részlegének 12 milliós állománya felvételi költségét kb. 1200 millió fontra becsülik. A másolás költsége olyan nagy, hogy azt csak a konzerválási szempontok igazolhatják, – egy új könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

épülettel összevetett gazdaságossági számítások nem. Azonban a költségek megtérülnek, ha a másolatokat más könyvtáraknak is eladják.

Már kiterjedt mikromásolat-kereskedelem van, és biztos vagyok abban, hogy így lesz a digitális másolatokkal is. Fogják-e a kutatók az irodalom távoli gyűjteményeit online módon használni? A modern széles szalagos átviteli technikák lehetségessé teszik, ha gazdaságossá nem is.

Bizonyára lehetséges lesz a könyvtárak számára, hogy alapvető nagy másolat-gyűjteményeik legyenek olyan dokumentumokból, amelyek jelenleg csak a nagyobb, régi alapítású tudományos könyvtárakban vannak meg. Így a kutatóknak kevesebbet kell utazniuk, hogy a szükséges kiadványokhoz hozzájussanak. Ahogy tudom, kutató komolyan még nem ült le, hogy a digitális optikai lemezeken tárolt információkkal dolgozzék. Az információkat nagy feloldóképességű tv- vagy video-ernyőkön láthatná, vagy az eredetivel megegyező méretű másolatokat kaphatna. Ha az utóbbit akarná, ki fizet érte? Hová fogjuk tenni a képernyőt? a könyvtár olvasótermébe? Mi másra lesz még szüksége? Ha a mikrofilmen levő újságok olvasóival kapcsolatban szerzett tapasztalatokból indulunk ki, a kutató legalább két ernyőt fog egyszerre igényelni, hogy két különböző dokumentumot nézhessen egyszerre. A kutatók körében egészen általános, hogy 3—4 dokumentumot használnak egyidejűleg.

Melyek tehát a problémák, amelyekkel találkozni fogunk? Először is biztosan a megszokottakkal:

1. Az alternatív formába való átvitel költsége. Lehet-e a kiadókat arra ösztönözni, hogy vállalják a keresettebb anyag előállításának kockázatát? Lesz-e elég anyagi erőforrás arra, hogy mindent megcsináljunk, amit a technika enged?
2. A másolatokat széles körben el lehet terjeszteni, és ez csökkenti a távoli könyvtárak felkeresésének szükségességét.
3. Meg fognak-e telni az olvasótermek elektronikus szerkezetekkel és képernyőkkel? Ha mérni tudjuk a használatot, meg fogjuk-e próbálni, hogy megfizettessük az olvasóval?

Mint mindig, most is úgy látszik, hogy a modern technológia megold egyes problémákat, nem oldja meg a legnagyobbakat és ráadásul újakat is teremt. Mégis, szükség van az olcsó, tömeges információtárolásra, alkalmazni is fogják, és mint ahogy az automatizálás más formáival, a könyvtáros ezzel is meg fog birkózni.

(Fordította: KASTALY Beatrix)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI TERVEZÉS A JÖVŐ IGÉNYEI SZEMPONTJÁBÓL

BRENDA E. MOON*

Néha sokakban felmerül az a gondolat, hogy a mai fogalmaink szerinti könyvtáros kétezerre már a múlté lesz: a tudósok minden számukra fontos információt be fognak tudni szerezni, és a szükséges dokumentumokat használni tudják majd a könyvtárosok segítsége nélkül is. A tudós ilyenfajta felszabadulásának, a könyvtáros feleslegessé válásának víziója a hatás kedvéért kétségtelenül eltúlzott. Abban azonban bizonyára kevesen kételkednek, hogy a könyvtárosok szerepe a tudományos munkához nyújtott szolgáltatásokban meg fog változni a következő évtizedekben.

Valamikor régen a tudósok saját maguk könyvtárosai voltak, otthonaikban saját könyveiket használták. A szerzetes rendeken belül, ahol minden közös volt, a könyvtárak az egész közösség javát szolgálták, s a barátok egyike vállalta a könyvek kezelését. De amikor a reneszánsz filantrópok megnyitották könyvtáraikat a világi tudósoknak és egyetemistáknak, a könyvtár nyilvános szerepet vállalt a kutatók kiszolgálásában. A könyvtár, ahol dolgozom, alapítását egy XVI. századi vallásos ügyvédnek tulajdonítja, aki könyveit Edinburgh városára és templomára hagyta, hogy a város egyeteme, Nagy-Britannia első polgári felsőoktatási intézménye használhassa őket. A könyvtárost azonban akkoriban csak egyszerű gondnoknak tartották: egyik kötelessége a fűtés volt, hogy a könyveket elég szárazon és melegen tartsa. Érdekes módon az 1940-es években, amikor a fiatal költő, Philip *Larkin* első munkahelyén, Shropshire kisváros könyvtárában dolgozott könyvtárosként, az ő egyik feladata is a kazán fűtése volt. Még a Montague Rhodes James rémtörténeteiből ismert tudós könyvtárosok is mindenekelőtt gondnokok voltak. A tudományos könyvtárakat, szinte egészen mostanáig úgy tervezték és működtették, mint a könyvtárakat, amelyek a látogatók számára a könyvek helybeni használatát lehetővé tevő, elegendő olvasóhellyel is rendelkeznek. A XIX. század nagy nyilvános referensz könyvtárainak és az ipari, tudományos és szociális szervezeteket ellátó szakkönyvtáraknak köszönhető, hogy a könyvtárosok szerepét a tudósok szolgálatában ma már szélesebben értelmezzük. A közművelődési könyvtárak voltak az elsők, amelyek szolgáltatásaikat hanglemezekre, képekre, újságokra stb. is kibővítették. A műszaki könyvtárak jártak az élen a kutatók kurrens információellátásában: referátumokat állítottak össze, online hozzáférést biztosítottak a bibliográfiai adatbankokhoz. Az egyetemi könyvtárak viszont furcsa módon lassúak voltak a modern tudós igényeihez való alkalmazkodásban.

Az utóbbi harminc évben azonban egyrészt Caius D. *Metcalfe* hatására, akinek könyve a tudósok érdekeit figyelembe vevő új könyvtártervezési normákat tartalmaz, másrészt abból az igényből adódóan, hogy sikeresen birkózzanak meg a kutatók és a

*Az Edinburghi Egyetemi Könyvtár igazgatója

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

posztgraduális képzésben részt vevő hallgatók számának, a kutatások sokféleségének, valamint a kutatási eredmények publikálásának gyors növekedésével, a könyvtárosok sokkal aktívabb és újszerűbb szerepet vállalnak a tudósok ellátásában. Ha egy tudós a századfordulóról ma újra meglátogathatná régi egyetemi könyvtárát, vagy a közművelődési könyvtár referensz részlegét, sok, számára furcsa jellegzetességet találna, amelyeket a modern tudós természetesnek vesz, például a reprográfia lehetőségét, hogy ne kelljen terjedelmes jegyzeteket készítenie és kézzel másolnia, vagy a könyvtárközi kölcsönzési szolgálatot, hogy ne kelljen más könyvtárakat személyesen felkeresnie. A vándorló tudós manapság sokkal ritkább, mint a vándorló könyv; a könyvek vagy legalábbis másolatuk, illetve a mikroformátumok sokkal könnyebben és olcsóbban utaznak, mint a tudósok. A könyvek természetesen akkor is vándorolnak, ha mi nem akarjuk: a visszatérő tudóst bizonyára meglepnék a modern tudományos könyvtárak elektronikus biztonsági berendezései. Soha nem tudjuk meg, hogy az ókorban és a középkorban elveszett irodalom mekkora hányadát lehetett volna megmenteni a mai tudósok számára, ha elektronikus biztonsági berendezésekkel és tűzjelzőkkel lettek volna felszerelve az akkori civilizációk nagykönyvtárai. A modern élet effajta találmányai valóban jól szolgálják a tudóst, bár a könyvek tárolási körülményeinek rosszabbodása az ipari társadalom szennyezett levegőjében ellenkező hatást vált ki. A visszatérő tudóst alaposan zavarba hoznák a mai tudományos könyvtárak nagyméretű mikrofilmolvasói. Még ma is, negyven évi használatuk után, gyakran nehéz a kutató számára az egyidejű olvasás és jegyzetelés, amikor olvasóasztalát nagyrészt elfoglalja a berendezés, amelynek elhelyezését meghatározza az áramforrás közelsége és látását rontja a tompa fény. De ha ez az újdonság megrémíti őt, valószínűleg felderül annak láttán, amit a legnagyobb fejlődésnek tart a század a tudományos könyvtárakban: a szabadpolcos rendszer általános elterjedésén. Az olvasók elől eddig elzárt állományok megnyíltak és a böngészés örömébe belekóstolt tudósok – mint azzal bizonyára a könyveket a megőrzés érdekében elzárók tisztában vannak, – nem szívesen mondanának le erről az élvezetről.

Hány ilyen, a tudósok könyvtári ellátásában bekövetkezett változásnak kell megmaradnia és maradhat meg a következő harminc vagy még több év távlatában? Milyen további változások kívánatosak? Ezeket a kérdéseket teszi fel az a könyvtáros, aki a jövő tudósainak igényeit kielégítő könyvtári szolgálatot tervez.

Számomra úgy tűnik, hogy a legdrámaibb új tényező, amellyel a könyvtárosoknak számolniuk kell, nem is annyira a tájékoztatás technológiája általában – a bibliográfiai és szöveges információ gyűjtésének, tárolásának és visszakeresésének új módszerei, – mint inkább a kommunikációs technológia. A jelenleg rendelkezésünkre álló új távközlési eszközök hatása robbanásszerű, mint ahogy a könyvnyomtatás feltalálása is robbanásszerű hatást gyakorolt a maga idejében. Századokon át a tudósok a kolostorok írószobáit és a levéltárakat keresték fel; most a budapesti tudós ugyanabban az időben ugyanazokat a szavakat olvashatja, mint a londoni. Holnap pedig a londoni tudós budapesti kollégájával egyidejűleg ugyanazokat az okmányokat tanulmányozhatja.

A távközlési forradalom hatása a jövő igényeit figyelembe vevő tervezésre a legkönnyebben talán úgy látható, ha elképzeljük, hogyan használja majd könyvtárát a modern kutató az elkövetkező években. Tételezzük fel, hogy a tudós, mint ahogy most is a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

legtöbben, egy egyetem vagy más felsőoktatási intézmény tagja, aki ennek folytán intézménye minden szolgáltatásához hozzájuthat. Így, mielőtt felkeresné a könyvtárat, íróasztalától nézhet utána a katalógusban, hogy a kívánt mű megvan-e az állományban vagy sem. Elmerenghet azon, hogy sok év múltán ismét eljött az aranykor – hiszen megtehette már ugyanezt a régi jó, nyomtatott katalógus idejében is! De csak nagyapáink idejében volt a nyomtatott katalógus a tudományos könyvtárak olyan szolgáltatása, amelynek árát a kutatók meg is tudták fizetni. Fölváltotta őt a cédula – majd a mikrofilmlap, – bár mindkettő speciális bútort vagy berendezést igényel, amely széles körű használatot alig tesz lehetővé. A gyarapodás volumenének növekedése következtében manapság sem a nyomtatott, sem a mikroforma nem képes naprakész nyilvántartást biztosítani. De most, ha a könyvtáros a régi katalógust géppel olvasható formára alakítja, folyamatosan gondozza és online módon az egyetem számítógéphálózatán keresztül hozzáférhetővé teszi, akkor a tudósnak ismét rendelkezésére áll az a régi luxus, hogy a könyvtári katalógust az asztalán találja, azzal az új luxussal együtt, hogy a katalógus tartalmazza a legújabb beszerzéseket is. Véleményem szerint ez nagymértékben segíti őt abban, hogy jól gazdálkodhasson idejével és átfogó képet nyerjen tudományterülete forrásairól.

De mit kell a könyvtárosnak tennie a cél elérése érdekében? Nem kell többé katalógusteremről gondoskodnia a könyvtár előcsarnokában vagy annak közelében. Nem kell már azon igyekeznie, hogy a bibliográfiai behasonlítási munka csökkentése érdekében a katalogizálókat közeli helyiségekben helyezze el. A feldolgozók munkahelye most már abban a gyűjteményrészben lehet, amelyet legjobban ismer, s mégis az egész katalógus kéznyújtásra van tőle. Néha azt javasolják nekem, hogy a teljes katalógus géppel olvashatóvá tétele felesleges és irreális. Azt mondják, hogy csak az aktív állomány rekordjait kell átalakítani, és a régebbi állományrészekben való keresésnél a hagyományos katalógusra kell támaszkodni. Az én meggyőződésem azonban az, hogy ez nem elegendő és nagymértékben hátráltatja a tudósok munkáját. Semmi sem ítél jobban feledésre egy könyvet, mint az, ha kihagyjuk a kurrens katalógusból. Nem az-e a legelrettentőbb a mikroformátumú nagy katalógussorozatok használatától, hogy hiányoznak belőlük az analitikus feltárás melléklapjai, amelyeket a fő katalógus tartalmaz, és ami olyan igény, amelyet semmiféle külön indexszel nem lehet igazából kielégíteni. A katalógus lezárása vagy kettéválasztása azt jelenti, hogy elkülönítjük az egyik példányt a másiktól, a művet a rávonatkozó irodalomtól, a nyomtatott vagy újranyomtatott könyvet az eredeti kézirattól. A tudós áttekintését zavarni pedig annyi, mintha látását korlátoznánk.

De egyetlen kutató sem elégszik meg a közvetlenül rendelkezésére álló könyvtár állományában való kereséssel. Azt is tudni akarja, mi férhető hozzá máshol. Ebben szintén a könyvtáros segíthet neki azzal, hogy biztosítja más könyvtárak katalógusainak majdnem olyan könnyű igénybevételét, mint a sajátjáét. A tudós munkáját megkönnyíti, ha biztos lehet abban, hogy ugyanazok a könyvek ugyanolyan módon vannak leírva, bárhol is tartják őket. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárosnak szabványos leírási és adatközlési formát kell alkalmaznia. Néha ismét csak azt javasolják nekem, nem szükséges betartani a szigorú nemzetközi szabványokat a helyi könyvtárak katalógusaiban, amelyek csak a lelőhelyjegyzék és nem a bibliográfiai segédeszköz funkcióját töltik be. De a helyi könyvtár katalógusa része lesz egy nagyobb rendszernek, és az egész tudományos világra kiterjedő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

bibliográfiai szabvány olyan előnyt jelent, mint a latin nyelv, a középkor lingua franca-ja. Ha valaki kihasználja az online katalógus rugalmasságából adódó előnyöket, s inkább kulcsszó szerint keres, semmint szerző szerint, akkor a legjobb eszköz áll rendelkezésére a keresett könyv vagy folyóirat megtalálásához. Ha egyes könyvtárak katalógusaiban a kulcsszavak nem szerepelnek, a kutató messze útra mehet azért a könyvért, amely pedig ott van közel hozzá. Régi, nagykönyvtárak számára a nemzetközi szabványok bevezetése igen sokba kerülhet, de a tudomány érdekében, úgy hiszem, mindenképpen megéri.

Szabványos adatátviteli formátumok alkalmazása még nehezebb a könyvtárosok számára, mivel majdnem annyi szabvány létezik, mint ahány nyomtáv volt a XIX. századi vasutaknál. Ennek ellenére már most is többet lehet tenni, mint amennyit gondolnánk. Már ma a mi könyvtárunk gyarapodási jegyzéke is online módon hozzáférhető Ausztráliából a távközlési hálózaton keresztül – és ez nemcsak lehetőség, hanem használták is. A költségek és a szerzői jog kérdései jutnak az ember eszébe. Természetesen a használóknak lesznek költségei, de könyvtárunk számára a gyarapodási jegyzék online hozzáférhetősége nem kerül többe, mint amennyibe előállítása a földszinti katalógusteremben kerül. Olcsóbb egy vonatot másik sínen közlekedtetni, mint új vágányokat lefektetni. A jövő igényeire való felkészülés során meggyőződésem szerint, a könyvtárosnak elsősorban kommunikációs csatornáit kell jól megszerveznie.

A tudósnak azonban többnyire csak mint eszközre van szüksége a katalógusokra és a bibliográfiákra. A könyvek és folyóiratok azok, amiket valójában keres. Néhány tudományágban ezek is a kutató asztalára juttathatók online módon, anélkül, hogy tudná,e dokumentumok a könyvtár állományába tartoznak-e vagy sem, illetve a könyvtár gondoskodott-e hozzáférhetőségükről. A teljes szöveg visszakeresési lehetősége még gyerekcipőben jár, de úgy gondolom, bizonyos területeken nagy szerepet fog játszani. A statisztikai összeállítások például kiválóan alkalmasak a teljes visszakeresésre. A számítógéppel kezelt adatoknak – szemben az egyéb hordozókon levőkkel – az a fő előnyük, hogy könnyen csoportosíthatók, összevethetők. Ezért például a népszámlálási adatokat online módon sokkal inkább használják a kutatók, mint nyomtatott vagy számítógéppel kiírt formában.

Az adatbankok kifejlődése bizonyára a következő évtized egyik jellegzetessége lesz és a modern tudós érdekeit szem előtt tartó könyvtárosnak el kell döntenie, bevonja-e feladatkörébe ezt az új információforrást is. Szerepének ilyen irányú bővítése ugyanolyan ésszerű, mint volt annak idején a hangzó anyagok, diák, videoszalagok befogadása. S, ha még vannak olyanok, akik kételkednek abban, hogy a "könyvtár" megfelelő kifejezés-e a könyveken kívül más dokumentumtípusokat tartalmazó gyűjtemények jelölésére, akkor feltehetjük a kérdést, vajon a "papír" helyes szó-e egy olyan termékre, ami minden csak nem papirusz.

Ha maguk a könyvek is – és nemcsak bibliográfiai leírásaik – továbbíthatók az új eszközök segítségével, akkor mi lesz a könyvtárközi kölcsönzés vagy a könyvtári szállítókocsi jövője? A közeljövőben még szükség lesz rájuk. Nem minden könyvtár rendelkezik majd digitális másolókkal, és nem minden tudósnak lesz személyi számítógép-terminálja az elkövetkező években; mindazonáltal nincs kétségem afelől, hogy a könyvtáros, mint a tudós és más könyvtárak forrásai közötti összekötő iránti igény fokozatosan meg fog

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szünni, mint ahogy a telefonkezelő is feleslegessé vált, amint az előfizetők tárcsázás útján telefonálhattak. Azok a könyvtárak, amelyeket a leginkább ostromolnak a tudósok kéréseikkel, tudják majd a leghamarabb digitális formában teljesíteni ezeket. Az új távbeszélő és adatközlő rendszerek bevezetésével a kívánt dokumentumok megszerzésének ez az új módja már nem is olyan távoli, mint képzelnénk.

De a digitális formában történő nagyméretű másolás és terjesztés anyagi és szerzői jogi problémákat is felvet. A költségek ellenőrzését az új technológia könnyűvé teszi, s a könyvtáros jól teszi, ha az anyagi terhek egyoldalú magáravállalása helyett úgy dönt, hogy a tudós vagy intézménye fizesse meg őket. A szerzői jog sokkal bonyolultabb kérdés. A nyomtatott dokumentumokra vonatkozó szabályok alkalmazása a ma és holnap változékony dokumentumaira olyan, mintha – ahogy az angolok mondják – négyszögletes dugót kerek lyukba próbálnánk illeszteni. Nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt sok még a tennivaló ezen a téren az elkövetkező néhány évben.

Tudományos könyvtáraink sok központosított szolgáltatása az új technológia elterjedésével megosztottá, szétszórttá válhat: a központi katalógust telekommunikációs hálózati hozzáférés révén osztott adatbázisok helyettesítik; a központi gyarapítási és katalogizáló osztályt a könyvtár egész területén elhelyezett munkaállomások váltják fel, mindenekfölött, ahol a könyvtáros az olvasókkal találkozhat; a központosított könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás helyett pedig a kutató közvetlenül hozzáférhet a bibliográfiai és szöveges adatbankhoz. A tudományos könyvtárak más szolgáltatásainak azonban szigorúan központi alapon kell maradnia. A könyvtárosoknak továbbra is mindenekelőtt flexibilis épületet kell biztosítania, amely mind a könyvek, mind a kutatómunka ideális környezete legyen. A könyvek hűvösebb és párásabb környezetet igényelnek, mint az olvasók, ez oda vezet, hogy a könyveket a jelenleginél sokkal nagyobb mértékben kell elkülöníteni az olvasóktól. Viszont a kutatók megfosztása a böngészés lehetőségétől – és kik vagyunk mi, hogy ezt megtagadhatnánk?! – visszafejlődésnek tűnik majd számukra. A könyvtáros dilemmában van. Nem engedheti meg magának, hogy minden könyvből egy archiválís és egy használati (vagy legalábbis kevésbé "archiválís") példányt szerezzen be. Nem is kell, ha okosan tervez, és figyelembe veszi az olvasók számára hozzáférhető többi gyűjteményt is. De az előrelátó tervezés egyre több időt igényel. A gyűjteményszervezés, véleményem szerint, a könyvtáros sokkal több idejét kell, hogy igénybe vegye, mint régen. Gyűjteményszervezésen nemcsak egyszerűen a gyűjtemény fejlesztését értem, nem csupán a tervezett állománygyarapítást, hanem azt a döntést is, hogy mit kell megőrizni és mit kell másokra bízni megőrzésre, hogyan kell nyilvántartani és ellenőrizni az állományt, hogyan kell vizsgálni használatát és fizikai állapotát, a feleslegessé vált dokumentumok kiiktatását és a megőrzésre szántakkal kapcsolatos intézkedéseket. Annyi hiba történhet ezen a területen és csak most kezdtünk el tanulni a múlt tapasztalataiból. Azok a könyvtárak, amelyek válogatás nélkül szerezték be a könyveket keretrendelések útján, gyakran fulladoznak a sok felesleges dokumentum és a velük járó munka miatt. Azok, amelyek kritika nélkül fogadták el az ajándékokat, gyakran idő előtt tömve találták polcaikat, miközben a számukra fontos könyveket távoli raktárakban kénytelenek elhelyezni. A szigorú állományellenőrzés és leltározás szokását feladó könyvtárak valószínűleg bosszantóan pontatlan katalógusokkal rendelkeznek. Az is előfordulhat, hogy olyan

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

helyeken tárolnak értékes műveket, ahol könnyen ellophatják, vagy ahol megrongálhatják őket, és megfeledkezhetnek azokról a könyvekről, amelyek sürgős restaurálásra szorulnak. Időbe telik még, amíg belátjuk, hogy nem az állomány mennyisége, hanem minősége tesz naggyá egy könyvtárat, nem az, hogy mennyit költ, inkább az, mire költi gyarapítási keretét.

A könyvtáros úgy is dönthet, hogy minden értékes és sérülékeny anyagot zárt raktárba helyez és a szabadpolcon helyükre szükség szerint mikroformátumokat, fény- vagy digitális másolatokat rak. A zárt raktárban minden olyan biztonsági intézkedésre szükség van, ami az állomány megóvásához elengedhetetlen; nemcsak üzembiztos hőmérséklet és nedvességtartalom-szabályozó berendezésekre van szükség, hanem vízálló burkolatra (mivel a vízelöntés veszélye elég gyakori a könyvtárakban) és elektronikus riasztóberendezésre is. De mi lesz az olvasókkal? Hajlamos vagyok azt hinni, hogy felesleges kiadást jelent, ha az olvasói térben is ragaszkodunk a légkondicionált környezethez. Az olvasók ugyanis sokkal könnyebben képesek alkalmazkodni az időjárásváltozáshoz, mint a könyvek. A környezetvédő mozgalom hatására városainkban csökkent a levegő szennyezettsége. Az olvasók szeretnek nyitott ablakoknál ülni. Nagy költségmegtakarítást jelent, ha az olvasótermekben nem szükséges a légkondicionálás. Állítólag Európa legnagyobb egyetemi könyvtárépületében dolgozom, amelynek minden szintje közel fél hektár – így a külön világítható, szellőztethető, fűthető kis olvasótermek híve vagyok! A jövő számára tervező könyvtárosoknak nem szabad feltételezniük, hogy az energia ára csökkenni fog, és számítaniuk kell arra is, hogy ahol az olvasók természetes fénynél és friss levegőben ülhetnek, ott a nyitvatartási idő meghosszabbítása iránti igény is megnövekszik.

A könyvtáros egyik legértékesebb segítsége, amit a tudósnak adhat az, ha kényelmes helyet nyújt számára a kutatómunkához, valahányszor csak szüksége van rá, akár használja a könyvtári állományt minden látogatásakor, akár nem. Sok tudós és egyetemi hallgató számára a könyvtáron kívül nincs más hely a tanuláshoz. A szabadidő növekedésével, az esti és levelező oktatás elterjedésével a hosszabb nyitvatartási idő iránti igény növekedni fog. A könyvtárosnak nem szabad megfeledkeznie arról, hogy a jövő egyetemistája új módszerek segítségével fog tanulni. Sok könyvtár már most lehetőséget biztosít a gépelésre (amely egyre inkább csendes tevékenységgé válik), szövegek magnetofonfelvételére és felvételek meghallgatására. Számítógép-terminálokat és mikroprocesszorokat is kell biztosítaniuk a diákok számára, akik tanulmányaik során számításokkal, programozással és adatbankokban történő kereséssel is foglalkoznak. A könyvtárban, ahol dolgozom, a nyilvános terminálok szobája állandóan tele van használóval. Minthogy a használók nemcsak egyénileg tanulnak, a csoportos tanuló- és szemináriumi szobák nagyon fontosak lehetnek akár a kutató számára is, ha másokkal együtt akar tanulmányozni olyan dokumentumokat, amelyek értékük miatt nem vihetők ki a könyvtárból.

A felsőoktatás elterjedésével a tudományos könyvtárak közelében egyre többen vannak olyanok, akik használni kívánják állományukat, és potenciálisan képesek arra, hogy jelentősen hozzájáruljanak a tudomány fejlődéséhez. A könyvtáros pedig – a lehetőségek keretei között – ki akarja szolgálni őket függetlenül attól, hogy tagjai-e az intézménynek, amelynek keretében a könyvtár működik. Kézikönyvek és személyes tanácsok, levélben érkezett kérdések megválaszolása és az új kutatási módszerekbe való bevezetés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

révén a könyvtárosnak egyre több időt kell fordítania a kezdők segítésére, hogy megismertesse őket a kutatási munka folyamatával és módszereivel.

Tehát a könyvtáros feladata meg fog változni, sőt már változóban van. A házon belüli katalogizálásra és bibliográfiai keresésre fordított idő jelentős részét a szerzeményezésre, megőrzésre és selejtezésre, a tudósok kérdéseinek megválaszolására és a munkájukat segítő új eszközök használatának oktatására kell majd átcsoportosítani. A gépelésre és katalógusszerkesztésre fordított időt az állomány gondozására kell szentelni. Néhány hagyományos állás meg fog szűnni, helyettük újak keletkeznek, s lehet, hogy nem vesszük észre, a jövő igényeire való gondos felkészülés következtében a könyvtáros sokkal jobb szolgáltatásokat tud nyújtani a tudósok számára majdnem ugyanolyan költségvetés mellett, mint eddig – ha elegendő pénzt tudott befektetni a tudományos és technikai kutatások eredményeinek alkalmazásába. S nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a kutatások részben az általa nyújtott szolgáltatásoktól is függnek. A könyvtáros és a tudós közötti kölcsönös kapcsolat most különösen lényeges, és ha nem hangoljuk rá magunkat a kutatók változó igényeire, akkor nem tudunk olyan könyvtárat tervezni, amilyent megérdemelnek.

(Fordította: FEIMER Ágnes)

■■■

Az AUDIOVIZUÁLIS DOKUMENTUMOK KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉSE országosan Nagy-Britanniában sem megoldott. Eddig csupán Londonban és peremvárosaiban alakítottak ki egy auditív kölcsönző rendszert,a GLASS-t (Greater London Audio Specialization Scheme). A rendszer évente kb. 50 ezer könyvtárközi kérést továbbít, és lehetővé teszi, hogy a Nagy-London körzetében levő hanglemezgyűjtemények állománya hozzáférhető legyen. 1979-ben a Regionális Könyvtárközi Együttműködés Országos Bizottsága munkacsoportot hozott létre, hogy tervezetek kidolgozásával segítse elő az új szolgáltatás fejlődését. A bizottság elkészítette az audiovizuális dokumentumok könyvtárközi kölcsönzésének szabályait és megtervezte a kölcsönzéshez szükséges formanyomtatványt. A mai napig sem tisztáztak azonban olyan alapvető kérdéseket, hogy egyáltalán milyen típusú dokumentumokra terjedjen ki a szolgáltatás (pl. oktatási anyagok, az egyéni szórakozást kielégítő dokumentumok stb.), vagy, hogy melyek legyenek azok a dokumentumok, amelyeket kölcsönözni is fognak (pl. filmeket, hangfelvételeket stb.). A rendszer további fejlesztéséhez szükséges még: 1. Megfelelő bibliográfiai számbavétel minden audiovizuális dokumentumról; 2. Címjegyzék összeállítása az egyes régiókban működő audiovizuális gyűjteményekről; 3. Központi számítógépes nyilvántartás létrehozása. A legfontosabb azonban, hogy megváltoztassák a könyvtárosok szemléletét és meggyőzzék őket arról, hogy e dokumentumok sem károsodnak jobban a kölcsönzés bevezetésével, mint a könyvek vagy folyóiratok. (CORNISH, Graham, P.: Interlending of audiovisual materials in the United Kingdom: the present and the future. = Audiovisual Librarian. vol.9. 1983. no.4. 193–196.p.)

SKALICZKI JUDIT híradása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BEPILLANTÁS NAGY-BRITANNIA KÖNYVTÁRÜGYÉBE

A BRIT KÖNYVTÁRI ÉS INFORMÁCIÓS MUNKA 1976–1980

A *British librarianship and information work 1976–1980.* (Szerk. L. J. Taylor. [Közread. a] The Library Association, London, LA, 1982. 1 kötet General libraries and the profession. 1982. X, 297 p.; 2.kötet Special libraries, materials and processes, 1983. X, 304 p.) című kiadványt **SZ. KISS CSABA** tekinti át.

Nagy-Britanniában 1928 óta hagyomány a könyvtárügyben, a könyvtári munkában bekövetkezett fejlődés országos szintű, periodikus áttekintése. A kezdetben évente, majd az 1950-es évek óta ötévenként közreadott összefoglalások szinte sorozatnak tekinthetők, jóllehet címük többször változott. Fejezeteikben frappáns, önálló tanulmányokban a könyvtári munka különféle részterületeinek nemzetközileg is rangos brit szakértői készítenek mérleget az egyes témákról. A legutóbbi, a 70-es évek második felének fejlődéséről adott összefoglaló két kötetben jelent meg, és hat nagyobb tematikai egységre oszlik. Az első, általános jellegű részben kaptak helyet a hatóságok és a könyvtárak kapcsolatát, a könyvtárvezetés problematikáját, a könyvtárépítés és -berendezés, a könyvtárközi együttműködés, a nemzeti, valamint az egyetemi könyvtárak helyzetét elemző tanulmányok. A második rész hét fejezete a brit public library-k tevékenységének különféle szféráit tárgyalja. Ezt követi "a könyvtári és informatikusi hivatás" összefoglaló címmel ellátott blokk, amely főként a könyvtárosok oktatásával és képzésével, a szakember-ellátottsággal és a kutatással foglalkozik. A szakkönyvtárak hét típusának szentelt negyedik részben többek között a hivatalos dokumentumokat, újságokat és híranyagot, képeket, képzőművészeti anyagot gyűjtő bibliotékákról, az orvosi, az ipari és kereskedelmi könyvtárakról olvashatunk. A "különleges dokumentumok" témaköréhez a hivatalos kiadványokkal, a szabadalmakkal és jelentésekkel, a zenei könyvtárakkal, a térképgyűjteményekkel, a mikroformátumokkal és az audiovizuális anyagokkal foglalkozó fejezetek tartoznak. Az utolsó, hatodik rész a könyvtári munkafolyamatok metszetében tekinti át az öt év történetét, s ehhez csatlakozik a könyvkereskedelem alakulását tárgyaló zárótanulmány.

A bevezetőben a szerkesztő mentegetőzik, amiért nem kapott önálló fejezetet ebben a kiadványban – eltérően elődjétől – például a reprográfia, a teológiai és filozófiai könyvtárak, a könyvtártudományi szakirodalom helyzete, a szakmai szervezetek tevékenysége és a brit könyvtárügy nemzetközi aspektusai. A nagy szakmai gonddal összeállított mutatók azonban azt tanúsítják, hogy a tanulmányok összességükben ezekkel a kérdésekkel sem bántak mostohán. L. J. Taylor mégis hangsúlyozza, hogy az utóbbi két téma, akár összekapcsoltan, megérett az önálló monografikus feldolgozásra, ám öt évnél tágabb időhorizonttal.

A jó mutatókra azért is szükség van, mert a több mint negyven szerző csaknem ugyanannyi tanulmányában a szigorú tematikai rend és a terjedelmi megkötöttségek elle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nére – minden témának 10–15 oldal jut – sok az átfedés. Ez egyrészt a dolog természetéből, a könyvtári munka összefüggésrendszerének bonyolultságából adódik: a különböző szerzők speciális szakterületük nézőpontjából sokszor ugyanazokat a kérdéseket érintik. Másrészt az országos jelentőségű állásfoglalásokat, eseményeket, a szakma fő gondjait és fejlődési trendjeit csaknem minden fejezet érinti.

Gazdasági nehézségek

A tárgyidőszak legmarkánsabb jellemzője Nagy-Britanniában a romló gazdasági helyzet és a költségvetési megszorítások voltak. A takarékossági intézkedések nyomán évente jóval kevesebb könyvtár épült, mint a hatvanas évek eleje óta bármikor. A könyvtárügy országos felügyeleti szervének, az Oktatási és Tudományügyi Minisztériumnak beruházási kerete 1976 és 1980 között például 13 millió fontról 2 millióra esett vissza, és a folyó támogatásokat hasonlóképp megnyírbálták. Az 1974-es közigazgatási átszervezés után a megváltozott hatáskörű helyi szervek, fenntartók egy része sem fokozta, hanem inkább csökkentette a public library-knek nyújtott támogatást. Az ilyen körzetekben a könyvtárak szolgáltatásaik csökkentésére kényszerültek. Megrövidült a nyitvatartási idő, sok kisebb szolgáltatóhelyet bezártak. A státusokat is befagyasztották vagy csökkentették: a közművelődési könyvtárak dolgozóinak létszáma 5 év alatt országosan mintegy öt százalékkal csökkent. A felsőfokú könyvtárosképző intézmények hallgatóinak létszáma 17,3%-kal volt alacsonyabb 1981-ben, mint öt évvel korábban, s növekedtek az elhelyezkedési gondok is. A felsőfokú képzettséggel rendelkező, munkanélküli könyvtárosok évi átlagos létszáma megduplázódott, 470-ről 937-re emelkedett. Az áremelkedések és a beszerzési keretek csökkenése együttesen azt eredményezte, hogy a könyvtárak évente 5–10–15%-kal kevesebb könyvet és folyóiratot vásároltak, mint az előző esztendőben. Kár, hogy az állományfejlesztés volumenének öt év alatt bekövetkezett csökkenéséről nincs összefoglaló statisztikai adat, ám jellemző, hogy a folyóirat-előfizetések lemondásának fortélyai (használat- és igényvizsgálatok, a periodikumok súlyozása különböző ismérvek alapján) az erről szóló szakmai közlemények tanúsága szerint hovatovább sajátos specializációs területet alkotnak. Nagy könyvtárakban nem volt ritka a többszáz tételes évi csökkentés sem.

Érdekes, hogy a gazdasági nehézségekre a brit könyvkiadás a példányszámok és a könyvméretek csökkentésével, ugyanakkor az olcsóbb kiadások további konjunktúrájával, valamint a könyvféleségek számának évi 10–15%-os növelésével, a választék bővítésével reagált. Ez részben ellensúlyozta a forgalomcsökkenést. 1980-ban 48158 címet adtak ki, ebből 37382 volt az új könyv, a többi utánnyomás. 1981-től azonban ezek a rekordszámok is csökkenésbe fordultak. A könyvkiadásnak a könyvtáraktól való nagyfokú függőségét érzékelteti, hogy a brit belföldi könyvforgalom felét a könyvtárak és oktatási intézmények vásárlásai teszik ki.

A könyvtárak kiadói tevékenységének visszaesését az erről szóló beszámoló így összegezi: "Lehet, hogy amint a takarékossági intézkedések egyre jobban sújtják a könyvtárakat, azok kénytelenek lesznek az alapvető szolgáltatásokra összpontosítani, és saját

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kiadványaik, akármennyire kívánatosak is, luxussá válnak. A publikálásra érdemes források is kezdenek kiapadni. Korlátozott például azoknak az "érdekes", helyi jelentőségű dokumentumoknak a száma, amelyeket érdemes könyvben publikálni. Az előállítási költségek a magasba szöknek, s következésképpen a közönség által fizetendő árak is, ami végül meggondolkodtatja a fogyasztót. A következő ötéves áttekintés fogja megmutatni, hogy a kiadványok a könyvtári szolgáltatás normális és szerves részei, vagy az egész irányzat, bármennyire dicséretes, csupán a 70-es évek terméke volt."

Az "önmegújító" könyvtár

Az egyetemi könyvtárak számára a szűk esztendőket a központi finanszírozásukért felelős kormánybizottság (UGC) 1976-os dokumentuma, az ún. *Atkinson*-jelentés vezette be. Javasolta, hogy az "egyetemek könyvtárépítési igényeinek elbírálása a jövőben az önmegújító könyvtár koncepciójának alapján történjék, azaz egy korlátozott méretű könyvtárén, melyben bizonyos ponton túl a dokumentumok számát a beszerzéssel arányos mértékben csökkenteni kell". (II. 133. p.) A jelentés rámutatott, hogy jóllehet 1964 és 1974 között 23 millió fontot költöttek új egyetemi könyvtárak építésére, a bizottság hatáskörébe tartozó 44 egyetemi könyvtár közül 29-nek a raktári kapacitása megtelt, illetve megtelik a 80-as évek elejére, és az évtized végére a könyvtárak 5/6 része jut ugyanilyen helyzetbe. A korlátlan növekedésnek nincs értelme, és nincsenek meg az anyagi biztosítékai sem. A bizottság az egyetemi könyvtárak optimális méreteinek meghatározására a következő normákat állította fel: hallgatóként 1,25 négyzetmétert kell alapul venni, melyhez hozzáadandó 0,2 négyzetméter diákonként és évente, 10 éves perspektívában. A különgyűjtemények és a sajátos helyi körülmények figyelembe vétele növelheti az indokolt helyigényt. Épületbővítés vagy új könyvtárépület létesítése akkor hagyható jóvá, ha az ily módon kiszámított szükséglet lényegesen meghaladja a meglevő épületek alapterületét. A gyarapodás és az állománykivonás ütemét a raktárak telítődésének idejére – az elgondolás szerint – egyensúlyba kell hozni. A rendszeresen leválasztott avult és fölösleges anyagot a helyi tartalékraktárban is csak öt évig érdemes tárolni (ekkora legyen a tároló), utána fel kell ajánlani a nemzeti könyvtár kölcsönző részlegének (BLLD).

A jelentés és általában a nulla-növekedés eszméje heves vitát váltott ki a brit könyvtárosok körében, melynek utóhullámai napjainkig érezhetők. Szép számmal akadtak olyan egyetemi könyvtárosok, akik a könyvek legnagyobb ellenségeivel, a tűzzel, a vízzel és a "nyűvekkel" egy lapon emlegették Atkinsont. (II. 133. p.)

G. Thompson, a londoni Guildhall Library főigazgatója szerint azonban "a normák javulást jelentettek a meglevőkhöz képest, és visszatekintve a vitára, nehéz megérteni, miért gerjedt akkora hév néhány egyetem könyvtárosaiban. Érdekes, hogy ugyanakkor néhány műszaki könyvtárost az Atkinson-javaslat leglelkesebb támogatói között találunk. (I. 25–17. p.)

A jelentés közzététele utáni időszakban tanulmányok és felmérések tucatjai készültek minden évben a brit könyvtárak állománygazdálkodási gyakorlatáról. Az egyik vizsgálat szerint a kivont, elavult és fölösleges anyag 60–70%-a átfedi a BLLD állományát,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

így zömét ki kell selejtezni. Egy gazdaságossági számítás arra a következtetésre jutott, hogy olcsóbb kiselejtezni, mint évtizedekig tárolni azt a könyvet, melyet tizenhárom évenként egyszer, illetve ennél is kevesebbszer használtak (természetesen a megőrző funkciójú könyvtárban ez a tétel nem érvényes). Lehetetlen a viták során megfogalmazódott különböző nézetek és érvek akár legvázlatosabb áttekintése is; a kiadványban az ide vonatkozó irodalom bibliográfiája oldalakat tesz ki. Úgy tűnik, a frontok ott húzódnak, hogy a brit könyvtárostársadalom egy része (beleértve a könyvtárügy irányítását is) szerint a növekvő dokumentumáradat támasztotta szakmai követelményeknek csak egy hatékony, országos állomány-számbavételi és -gazdálkodási rendszer kiépítésével lehet eleget tenni, a másik része viszont attól tart, hogy ezáltal saját gyűjteményének és munkájának jelentősége fog csökkenni.

Könyvtári és információs politika

Az összefoglalásnak a gazdasági nehézségek sokrétű elemzésénél fontosabb – és a külföldi érdeklődő számára több tanulságot hordozó – "cselekményvonala" éppen a brit nemzeti könyvtári és információs rendszer további fejlődése és konszolidálódása, az ezt szolgáló erőfeszítések és eredmények. A gazdasági nehézségekről egyébként a brit könyvtári szakértők egész sora úgy véli, hogy segítenek tudatosítani a változtatások szükségességét, javítják a készséget az igazi – ti. a változó táradalmi szükségletekből következő – kihívásokkal való szembeszállásra. Érdemes szemügyre venni ennek az aktív, offenzív könyvtár- és információpolitikai stratégiának főbb körvonalait.

Meglepő, hogy a kétpárti politikai váltógazdaság viszonyai között, a tárgyidőszak belpolitikai viharai és átszervezései ellenére is következetesen erősödött a könyvtárügy hatékony politikai képviselete, "profilja" a kormányszervek előtt. Egy parlamenti, egy minisztériumközi bizottság és két országos illetékességű tanácsadó testület készített jelentést 1978 és 1980 között a könyvtári és információs politika olyan horderejű kérdéseiről, mint a finanszírozás, a könyvtárfejlesztés és -irányítás jövendő szervezeti keretei, az információtárolás és -visszakeresés országos helyzete, az információs technológia fejlesztése. Fölvetődött, hogy az információs szektor kapjon miniszteri szintű, önálló képviseletet a kormányban, a kormány sürgősen hozzon létre állandó bizottságot "az információellátásban, különösen a modern telekommunikációs eszközök révén megvalósuló információs szolgáltatásokban érdekelt széles körű szükségletek képviseletére, hogy folyamatosan vizsgálják a nemzeti információs hálózat kifejlesztésének problémáit, megfogalmazzák az országos kívánalmakat, összekapcsolják azokat a nemzetközi fejleményekkel, megvizsgálják a lehetséges megoldásokat, és javaslatokat tegyenek megfelelő szerveknek a megvalósításukra." (I. 5.p.) Máris elfogadták azt a javaslatot, hogy a könyvtári és információs politika alakításának nyilvános megvitatása céljából rendszeres évi beszámolót terjesztenek a parlament elé. Növelik a kormány mellett működő könyvtári tanácsadó testület kompetenciáját, a különböző kormányszervek közti együttműködést információs kérdésekben, tökéletesítik a négy országrésznek megfelelő alrendszerek (Anglia, Wales, Skócia, Észak-Irország) integrált kezelésének fórumait.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A rendszer központi elemeinek erősödése

Az anyagi eszközöket soha nem látott mértékben koncentrálják a rendszer központi elemeinek megerősítésére. A hetvenes évtizedben a történelmileg létrejött, nemzeti jelentőségű gyűjteményekből és szolgáltatásokból létrehozott könyvtárkolosszus, a British Library megkülönböztetett figyelemben részesül. 1981-ben megkezdődött a Reference Division új épületének kivitelezése. A beruházás első szakasza 73 millió fontba kerül. A világ nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésének mintegy felét lebonyolító kölcsönzőrészleg (BLLD) forgalma tovább nőtt. A belföldi forgalommal együtt 1980-ra elérte a 2 919 000 egységet, amiből félmilliót tett ki a fotómásolat. Több mint 10 000 tétel továbbítása és ugyanannyi visszavétele esik egy munkanapra, ami természetesen elképzelhetetlen lett volna a nyilvántartás és a munkafolyamatok gépesítése nélkül. A PRESTEL telekommunikációs rendszer révén néhány éve megkezdődött a szövegek elektronikus úton való továbbítása is. A BLLD 1980-ban vett át egy új épületet, melyben több mint 700 polckilométer szabad férőhely vár az elkövetkező évtizedek gyarapodására. A munkaszervezést dicséri, hogy több mint 1000 polckilométert kitevő könyvmennyiség átrendezése ellenére kevés kérés teljesítése szenvedett több mint egy napi halasztást. A nemzeti könyvtár komplex állományvédelmi programjának keretében példátlan mértékben megemelték a mikrofilmezésre, restaurálásra és köttetésre előirányzott összegeket. A British Library évente 200 ezer kötetet köttet, és az ezredfordulóra reálisan tervezhetik az évek során felhalmozódott lemaradás felszámolását.

Az angol szakirodalomban a könyvtárközi kölcsönzésre alkalmazott "interlending" terminus tipikus angol "understatement": lényegesen többet jelent, mint a könyvtárközi kérések hatékony hivatalos ügyintézését. Magába foglalja a gyűjtőköri kooperáció, a közös bibliográfiai számbavétel és nyilvántartás, a megosztott megőrzési és tárolási felelősség regionális rendszereit, amelyekből vagy féltucat immár több évtizedes múltra tekinthet vissza, és egyaránt szolgálja a használók és a tagkönyvtárak érdekeit. Az előbbiek gyorsabban és olcsón jutnak hozzá a körzetükben megtalálható dokumentumokhoz, az utóbbiak milliókat takarítanak meg azon, hogy állományépítésükben kiküszöbölik az indokolatlan átfedéseket. Az északnyugat-angliai kooperációs rendszer pusztán a postaköltségeken több mint százezer fontot takarított meg 1979-ben.

A számítástechnika alkalmazása

Túlzás nélkül állítható, hogy az országban a 70-es évek közepe óta szinte nemzeti ügy lett a modern számítógépes információs eszközök nyújtotta lehetőségek maximális kihasználása. A képhez hozzátartozik, hogy az információs technológia alkalmazásában a szigetország hagyományosan az élen jár. A nemzeti bibliográfia leírásai már 1950 óta géppel olvasható formátumban készülnek (UK MARC). A nemzeti számítógépközpontnak, a brit és a tengerentúli adatbázisokhoz való hozzájutást biztosító automatizált információs szolgálatnak (BLAISE) ún. helyi katalógus-szolgáltatása is van (LOCAS). Három lehetőséget kínál: a) a brit nemzeti bibliográfia és a Library of Congress kurrens leírásait

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

teljes egészében átvehetik mágnesszalagon az olyan nagykönyvtárak, amelyeknek érdekes a teljes anyagot önállóan kezelni; b) a válogatott rekordok szolgáltatása (SRS) keretében az előfizető csak az általa igényelt anyagot kapja (természetesen itt is azzal az előfeltevéssel, hogy a mágnesszalagot saját maga tudja feldolgozni); c) végül a központ vállalja az előfizetőknek teljes katalógusok előállítását is, főként mikrohordozón (COM), a MARC-rekordok és az előfizetők inputja alapján. E szolgáltatásokra már 1977-ben mintegy ötven egyetemi, közművelődési és szakkönyvtár fizetett elő. Közéjük tartoznak a regionális kooperációs rendszerek központi könyvtárai, amelyek saját adatbázisokat építettek ki, és tagkönyvtáraik felé a helyi igényekhez alkalmazkodó módosításokkal közvetítik a MARC-adatokat. A londoni és a délkeleti régiót átfogó rendszernek például nyolcvanhét – elsősorban, de nem kizárólag közművelődési – tagkönyvtára van. A nemzeti könyvtár a 70-es évek közepe óta egyre intenzívebben támogatta pénzzel és knowhow-val a számítógépek alkalmazását az ország legkülönbözőbb típusú könyvtáraiban.

A tárgyidőszak monumentális bibliográfiai vállalkozásai közül megemlítjük a Saur-kiadónál 1981 januárjától folyamatosan megjelenő kötetkatalógust (British Library General Catalogue of Printed Books), amely 1975-ig tárja fel a volt British Museum (ma: BL Reference Division) anyagát 360, egyenként 500 lapos kötetben. A nemzeti könyvtárban egyébként – akárcsak a brit egyetemi és tudományos könyvtárak többségében a 70-es évek közepe óta – a hagyományos katalógusokat 1970-től a COM-technikával váltották fel. Az 1970 előtt feldolgozott anyag mikrohordozóra vitelének költségeit 1972-ben még 600–800 ezer fontra becsülték. Az időközben kifejlesztett computer input microfilm (CIM) technikával, úgy tűnik, a feladat jóval olcsóbban és belátható időn belül megvalósítható.

Jelentős energiát és pénzt fordítottak a XVIII. századi angol nyelvű kiadványok teljes körű bibliográfiai számbavételére (ide értve a gyarmati területeken publikáltakat is) az ESTC gépesített adatbázisban. A széles nemzetközi kooperációval épülő adatbank előreláthatólag mintegy 400 ezer tételt tartalmaz majd (1988-ban kiadják mikrofilmen is). A benne való online kereséssel percek alatt válaszolni lehet a könyvészeti és történeti kutatásokkal összefüggő olyan kérdésekre, amelyek korábban többéves munkát igényeltek.

Igazodás a társadalmi szükségletekhez

Az angolok továbbra is megkülönböztetett figyelmet szentelnek a könyvtárvezetés elméleti és gyakorlati kérdéseinek, valamint a könyvtári kutatásoknak. Az utóbbi időben az erőforrásoknak a konkurrens célok közti elosztása, a teljesítmény maximalizálása és könyvtárközi összehasonlító mérése, a célok megvalósításának verifikációs eljárásai, a várható előnyök kvantifikálása, a könyvtári hatékonyság ismérvei, a szervezeten belüli kommunikáció, a mikroelektronikának a könyvtárakra gyakorolt hatása állt a management-viták és tanulmányok középpontjában. Többen rámutattak például, hogy a szűkösebb erőforrások elosztását a vezetők egy része azért tartja különösen nehéznek, mert nem állította fel a célok hierarchiáját és az elvárások kielégítésének normáit. Ezért nehéz a célokat a szükségletekhez, az utóbbiak kielégítését pedig a rendelkezésre álló erőforrások-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hoz viszonyítani. A hatékonyság és a siker csak a célok viszonylatában mérhető. (I. 12.p.) Mindamellett a kötet e tanulmányának szerzői továbbra is elhanyagolt területnek tartják – az USA-hoz képest – a vezetési ismeretek oktatását a brit könyvtárosképző intézményekben, habár a 70-es évek második felében megszületett néhány, a szigetország viszonyaiból kiinduló, hiányt pótló vezetési kézikönyv.

A könyvtári kutatási projektumok száma 1976 és 1980 között az országban 1420-ról 4887-re emelkedett, tematikájuk gazdagodott, színvonaluk is javult. Országos vita bontakozott ki a fő kutatási irányokról, melyben az a nézet kerekedett felül, hogy "inkább arról kell információt gyűjteni, mit tesznek a könyvtárak és milyen hatékonysággal, mintsem azt firtatni, milyen hatást gyakorolnak a könyvtárak a használók ismereteire, meggyőződésére és magatartására". (I. 229.p.)

A modern technika térhódítása a nem kifejezetten ezzel foglalkozó tanulmányokban is domináns téma. A nagymúltú kiadók már nemcsak könyvekkel foglalkoznak, hanem növelik részesedésüket a nem-hagyományos információhordozó eszközök piacán is. Ezek beszerzése, feldolgozása, használatba adása, az irántuk megnyilvánuló igény növekedése számos új feladat elé állítja a könyvtárakat; saját fejlődésünk előrejelzése szempontjából igen hasznos lenne az angol tapasztalatok tanulmányozása. Hasonlóképpen tanulságosak és részletes témadokumentációs feldolgozást kívánnak magyar szemszögből is azok a tanulmányok, amelyek a számítógépek könyvtári alkalmazásának, a különféle adatbázisok kiépítésének és használatának, az online kultúra meggyökereztetésének ötéves nagy-britanniai tapasztalatait elemzik, és amelyeket az idevágó fejezetek – szükségképpen – jobbára csak felsorolnak vagy egy-két mondatban méltatnak. Mindebből itt csak azt emeljük ki, hogy a szoros értelemben vett szakmai kérdéseket is a brit szakmai közvélemény a jelek szerint a legszélesebb társadalmi összefüggésekbe ágyazva kezeli. A fejtegetéseket áthatja az a tudat, hogy a technológiai és a társadalmi változások az elkövetkező egy-két évtizedben radikálisan módosítják a könyvtárak funkcióit, arculatát, munkamódszereit, s a könyvtárosok létérdeke nem korábbi és jelenlegi tevékenységformáik görcsös védelmezéséhez, hanem a megváltoztatásához fűződik. "A könyvtárak kénytelenek elfogadni, hogy részei egy változó társadalomnak, amely új irányokat keres valamiféle stabilitás reményében. A korábbi stratégiai kulcskérdés az volt, »hol tart könyvtári szolgálatunk«, az új pedig: »mit akarunk, szervezetünk merre tartson, és adott helyzetben merre kell tartania?« Állandó útkeresésről van szó, lehetséges jövőbeli fejlődési utak mérlegeléséről és megválasztásáról . . . Egyre világosabb, hogy a könyvtáros nem vezetheti könyvtárát úgy, ahogyan megszokta." (I. 13.p.)

Az útkeresés jellemző példája a brit közművelődési könyvtárak munkájában a hátrányos helyzetűekkel való foglalkozás, vagy a "közérdekű információ" (community information) terminussal jelzett tevékenység. Az utóbbi lényege, hogy a közművelődési könyvtár tájékoztató szolgálata az állampolgárokat érintő vagy érdeklő minden kérdésben és ügyben komplex információs, tanácsadói, közvetítői, érdekképviseleti szerepet vállal, rendszeres kapcsolatban állva más illetékes irodákkal, szervezetekkel és fórumokkal (jogi tanácsadó irodák, helyi hatóságok, jóléti és közművelődési intézmények, információs ügynökségek, üzleti cégek stb.). A tájékoztató munkának ez a szélesebb és elkötelezettebb, demokratikusabb és életközelibb felfogása a hatvanas évek végén, a hetvenes évek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

elején az USA-ban és a többi tőkés országban szerveződő demokratikus orientációjú állampolgári mozgalmak törekvéseiből nőtt ki, de összefügg többek közt olyan tendenciákkal is, mint a jóléti állam közigazgatásának bonyolultabbá válása, a lakosság rendelkezésére álló különféle tanácsadó és információs szervek elszaporodása, a helyi autonómia, a közügyekbe való beleszólás erősödése.

Az új társadalmi elvárásokhoz való igazodás az angol könyvtárosképzésben is érezteti hatását. Változatlanul gond ugyan az az ellentmondás, amely egyfelől a képzés és a képesítés egységes normái, rendje és tartalmi kritériumai, másfelől az oktatási intézmények önállóságából adódó, alig áttekinthető tarkaság között fennáll. Az élen járó intézményekben azonban megkezdték a hagyományos könyvtáros tantárgyak struktúrájának felbontását és új, komplex tantervi blokkokba rendezését a szakma társadalmi összefüggései, a használói igények és a gépi technika által kínált magismeretek körül. Intézkedéseket hoztak a folyamatos továbbképzés és a középfokú képzés rendszerének javítására is. Teret nyert az a szemlélet, amely szerint "az erőforrások legnagyobb pazarlása nem úgy kiképezni a személyzetet, hogy képességeinek maximumát nyújtsa." (I. 206.p.)

Az áttekintés számos példával megerősíti: hasznos és jó, ha a könyvtári és információs munka a demokratikus társadalmi érdeklődés előterében áll. Angliában a használók sokhelyütt indítottak mozgalmat, tiltakozó kampányt az elmúlt években a hatóságoknak a könyvtárak költségvetése ellen tervezett drasztikus lépéseivel szemben, az iskolai könyvtárak körülményeinek javításáért; a könyvtárak használatának ingyenességét országosan sikerült is megvédeni. Az angol szerzők szerint a társadalmi orientáció és az új iránti fogékonyság, a megújulásra való készség a szakma kulcsfontosságú erényei, amelyek a bizonytalan nyolcvanas években is reményt nyújtanak arra, hogy a brit könyvtárosoknak sikerül fenntartaniuk, sőt növelniük társadalmi presztizsüket és anyagi megbecsülésüket.

*

A két kötet nem a brit könyvtárügy öt évének átfogó történeti analízise, hanem dokumentációs és bibliográfiai segédeszköz az egyes tárgykörök részletesebb tanulmányozásához. Minden fejezet végén terjedelmes – olykor többszáz tételes – bibliográfia sorolja fel az egyes témákra vonatkozó, a tárgyidőszakban közzétett dokumentumokat. A szerzők nem törekedhettek a gyakran ellentétes vélemények ütköztetésére, pláne valamiféle szintézisre, a jelenleg is tartó folyamatok – nagyobb távlatot igénylő – értékelésére. A dokumentatív, tömör leírás ritkán egészül ki akár tárgyilagos kommentárral is. A külföldi szakmabéli számára a hatszáz oldalas kiadvány nem könnyű olvasmány, és nyilván jóval kevesebbet mond neki, mint a honi kollégáknak, akik a brit könyvtári és információs munka ötéves fejlődését belülről élték meg, és maguk is közreműködtek előrevitelében. Az egy-egy téma iránt érdeklődő magyar olvasó azonban olyan alapos, objektív, lényegre törő, sok fáradságos keresgéléstől megkímélő kalauzt kap a számára éppen fontos, nálunk is aktuális szakmai kérdések tanulmányozásában, melyre nyugodtan rábízhatja magát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A LIBRARY INFORMATION SERIES CÍMŰ SOROZATRÓL

Szemle

MOHOR JENŐ

Tíz éve már, hogy – alighanem az angol helyi közigazgatás átszervezésének közművelődési könyvtári következményeit tartva szem előtt – az Egyesült Királyság művelődési (szószerintibb fordításban: oktatási és tudományügyi) minisztériuma a hivatalos kiadónál (Her Majesty's Stationery Office) *Library Information Series* címmel rendszertelenül megjelenő sorozatot indított. E sorozat említése nélkül pedig a Könyvtári Figyelő mostani "angol" száma talán bicegne kissé, még akkor is, ha a sorozat egyes füzeteiben valóban ritkán esik szó a kutató igényeiről, sokkal inkább a társadalom, illetve a könyvtár közvetlen környezetében jelentkező kisebb-nagyobb közösségnek a könyvtárral szemben támasztott igényeiről (például a sorozat *4. Public libraries and their use* – Közművelődési könyvtárak és használatuk –, *5. Public libraries and cultural activities* – A közművelődési könyvtárak és a közművelődés – vagy a mezőgazdasági jellegű körzetek könyvtári ellátásával foglalkozó – *Library services in rural areas* – című, 9. kötete), vagy éppen a könyvtári szolgálat mindazon objektív és szubjektív feltételeiről, amelyek lehetővé teszik a vele szemben támasztott igények kielégítését, mint például a sorozat (általunk ismert) legutóbbi, 11. számú, formájában és tartalmában egyaránt vonzó füzete (közepes nagyságrendű közművelődési könyvtárak tervezése – *Designing a medium-sized public library*).

Ez a füzet még egy figyelemreméltó vonással rendelkezik: nemcsak a Library Information Series 11. kötete, hanem egyben a *Building Bulletin* ("építési tájékoztató") 60. száma is, tehát egyaránt szakirodalmi olvasmánya a könyvtárosnak és az építésznek. A legtöbb segítséget viszont nyilvánvalóan és szándékosan – a könyvtár épületét megrendelő, annak helyét a településen belül kijelölő és a tervezési programhoz a könyvtár majdani funkcióit felvázolni hivatott helyi közigazgatási illetékeseknek nyújtja, akiknek az említett átszervezés nyomán a korábbinál lényegesen nagyobb területen kell működniük, hiszen Angliában az eddigi 314 helyett mindössze 75 könyvtárfenntartó hatóság működik, a walesi hatóságok száma pedig 37-ről 12-re csökkent.

A kevesebb, de nagyobb területeket átfogó közművelődési könyvtári "régió" mindenképpen a könyvtárak közötti együttműködés fokozódásának irányába hat. Ez a tény, és még néhány külső tényező: a British Library létrehozása, a számítógépre alapozott kereskedelmi jellegű könyvtári (illetve könyvtáraknak nyújtott) szolgáltatások növekvő kínálata és az olyan együttműködési rendszerek, mint pl. a LASER (London and South Eastern Library Region) létrejötte, a hetvenes évek elejére egyre több közművelődési könyvtár számára vetette fel a számítógép alkalmazásának gondolatát. Ez a gondolat azonban semmiképpen nem lehet ötlet, megvalósítása még kevésbé lehet ötletszerű. A gondolattal való komoly foglalkozást, a megvalósításhoz szükséges szellemi előmunkála-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tokat kívánta segíteni a sorozat 6., 1975-ben megjelent füzete, a Vezérfonal a közművelődési könyvtárak automatizálásához (*Automation guidelines for public librarires*) című, szinte kézikönyv értékű ötven oldal.* Nyilvánvaló, hogy az 1973-ban készült helyzetkép és tanulmány néhány (főként technikai) megállapítását ma már korrigálni lehetne, de ne hagyjuk említetlenül azt a tényt, hogy 1973-ban 39 angol közművelődési könyvtár használt munkájához számítógépet, leginkább a katalogizálás, tárgyi vagy más indexek előállítása és a kölcsönzésnyilvántartás terén. Ha ma már – számítógép-környéki ismereteink bővültével – úgy érezzük is, hogy például a kölcsönzési rendszerek vagy az input-technikák ismertetése kissé részletesebb az egész szikárságához képest, a döntést előkészítő gondolkodás vezérfonalául ma is, nálunk is igen hasznos olvasmány.

Hogy mibe kerül – mibe került 1974 és 78 között – nem a számítógépesítés, hanem a lakosság közművelődési könyvtári ellátása hat angol megyében, arról (és a kiválasztott megyék jellemzőiről, könyvtárainak személyi és állomány-ellátottságáról stb.) A könyvtári szolgáltatások fenntartása: egy hat megyére kiterjedő vizsgálat (*Maintaining library services: a study in six counties*) című, inkább csak a vizsgálat és a feldolgozás alapossága miatt figyelemreméltó füzet (a sorozat 8. darabja) ad választ az érdeklődőnek.

Az érdeklődő ez esetben viszont nemcsak az olvasó, hanem sokkal inkább a könyvtárügyi irányítás: a vizsgálatokat többnyire kezdeményező Library Advisory Council (Könyvtári Tanácsadó Testület), és a jelentések, tanulmányok közreadását meghatározó minisztérium. Kérdés, hogy merhetünk-e egy évtized alatt megjelent mindössze 11 kötet – többnyire egy-egy kutatási, vizsgálati jelentés – alapján egy ország könyvtárügyi irányításának gondolkodásmódjára, a közművelődési könyvtárügy egyes vonatkozásainak az ezen belül betöltött fontosságára következtetni? Általában biztosan nem, az adott sorozat darabjait lapozva azonban valamilyen programszerűséget, tudatosságot, az egyes füzetek – illetve tanulmányok, vizsgálatok – között összefüggést, egymásra épültséget tapasztalhatunk, s ez arra bátorít, hogy az egyes témákat ne véletlenszerűnek, hanem megfontolt választás eredményének tartsuk. Hiszen számunkra is nyilvánvaló, hogy fontos a közművelődési könyvtárak anyagi ellátottsága, fontos a megfelelő épület, fontos a számítógép-használat bevezetésének lehetősége, a mezőgazdasági jellegű területek könyvtári ellátása, és fontos – a közművelődési könyvtárügyben is – az új vezetési módszerek megfelelő alkalmazása (*Aspects of public library management* címmel, a sorozat 3. füzeteként 1973-ban jelent meg).

Ez utóbbi témával már a könyvtár objektív körülményeitől, lehetőségeitől a szubjektív feltételekhez, az emberi tényezőhöz értünk. Természetesen a személyzettel kapcsolatos kérdések minden füzetben helyet kaptak az adott téma összefüggésében, 1976-ban pedig a sorozat 6. darabjaként megjelent A közművelődési könyvtárak személyi állománya (*The staffing of public libraries*) című összeállítás. És hogy angol szemmel nézve is a közművelődési könyvtár működésének, hatásának meghatározó eleme a könyvtáros személye, azt talán már az igazolja, hogy – a sorozat füzeteinek átlagosan 50 oldal körüli terjedelmével szemben – a könyvtárosok és a nem szakképzett könyvtári munkaerők munkájával, munkakörülményeivel és a könyvtárosi tevékenység számos más vonatkozá-

*Ismertetését ld. Könyvtári Figyelő, 1983. 2.sz. 205–207.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sával foglalkozó tanulmány három kötetben, összesen 650 oldalon jelent meg. Az összefoglaló első kötet, a nem szakképzett személyzet (nagyjából a könyvtárkezelők) munkáját elemző második és az egyes résztanulmányokat (például a hátrányos helyzetű olvasókkal, a fiatalokkal foglalkozó, vagy a referensz-könyvtárosokról szólókat) tartalmazó harmadik kötet gazdag tartalmának még szűkszavú ismertetésére sem vállalkozhatunk most, – a könyvtárosokkal kapcsolatos, könyvtárosokról szóló bármiféle felmérést készítőknek és a könyvtári munkaszervezéssel foglalkozóknak azonban alapos tanulmányozásra kell ajánlanunk.

Emberi tényező persze a könyvtár működésében az olvasó, a könyvtár tényleges, vagy lehetséges használója is. Főként a lehetséges használókkal és a könyvtárhasználat további (az olvasáson, kölcsönzésen túli) lehetőségeivel foglalkozik a már említett Public libraries and cultural activities (de jó lenne most eltérni a magyar terminológiától, és a címet így fordítani: A nyilvános könyvtárak és a közművelődés . . .) című, a közművelődési könyvtárak kulturális központtá fejlesztésének lehetőségét elemző jelentés. Bár az egész sorozat legvékonyabb füzete ez, felsorolja a nyilvános könyvtár művelődési centrumkénti működésének előnyeit – és ebben a közművelődési könyvtári funkciók természetéből indul ki, – szól a közművelődési (kulturális) tevékenység koordinációjának szükségességéről és a különféle intézmények (oktatási intézmények, múzeumok, egyesületek, helyi sajtó) együttműködéséről. A könyvtárban folytatható kulturális – közművelődési – tevékenységek sorában a nem könyv-jellegű anyagok kölcsönzését, a képkölcsönzést, kiállítások, előadások, tanfolyamok, hangversenyek, filmbemutatók rendezését és további lehetőségeket említ, s nem feledkezik meg mindezek épület- és személyzetigényéről sem.

Az olvasók egy meghatározott rétegével, a hátrányos helyzetű olvasókkal, illetve a velük való foglalkozás módjaival, lehetőségeivel az 1978-ban megjelent 10. füzet (*The libraries' choice*) foglalkozik, sorra véve a kórházi betegeket, a házhoz kötött és rokkant személyeket, a szabadságvesztési büntetésüket töltőket, az etnikai kisebbségi csoportokat és a felnőtt nemolvasó (illiterált) rétegeket.

Végül is, egy sorozatnyi lehetőség és kívánalom közepette, milyen az átlagos angliai közművelődési könyvtár és annak átlagos olvasója? Erre válaszol – és válaszában sokszor éppen a fenti kívánalmakat indokolja – az 1973-ban megjelent 4. füzet, a Közművelődési könyvtárak és használatuk című jelentés, amely a szakirodalom elemzésén, számos könyvtárlátogatáson, kilenc könyvtári hatóság 43 önálló épülettel rendelkező könyvtárában végzett olvasói felmérésen (és egy kiegészítő, Anglia és Wales minden heti 10 óránál hosszabb nyitvatartású könyvtárára kiterjedő és a könyvtárépületre vonatkozó felmérésen) alapul.

Összefoglaló eredményeit – rácsodálkozás vagy ismerősként üdvözlés, megismerés vagy összevetés céljára – érdemes áttekinteni. Az átlagos angol közművelődési könyvtárat tehát legtöbben a 65 év feletti és az 5–14 év közötti korosztályból használják, nők többen mint férfiak. A munkaviszonyban álló (alkalmazott) könyvtárhasználók többsége a központi szerepkörű könyvtárakat használja, viszont a könyvtárhasználók képzettségi foka (az iskolai tanulással eltöltött évek száma) és a használt könyvtár mérete (nagysága, ellátottsága) között nincs összefüggés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az összes könyvtárhasználó egyötöde nem otthonról jön a könyvtárba, a munkaviszonyban állók fele a munkahelyéről érkezik. A könyvtárlátogatók kétharmadának egy mérföldnél (kb. 1600 méter) kevesebbet kell a könyvtárig utazniuk, a könyvtárlátogatók felénél ez a távolság a 3/4 mérföldet sem éri el. A gyerekek és az idősebbek általában kevesebbet utaznak a könyvtárig. A könyvtárlátogatók közel fele gyalog, több mint egyharmada személygépkocsival érkezik, és mindössze 5 olyan könyvtár volt, ahol az autós olvasók száma meghaladta a más módon érkezőkét. Az autóbusszal érkezők nagy része a központi könyvtárakhoz buszozik. A könyvtárba betérőknek több mint kétharmada nem csak a könyvtár miatt "van úton", felük a bevásárlást köti össze a könyvtárba menéssel. A 14 éven felüliek egyharmada, a 15 éven aluliak háromnegyede nem egyedül jön a könyvtárba; a kölcsönzési idő nem látszik befolyásolni a könyvtárlátogatás gyakoriságát. Az összes könyvtárlátogatók kétharmada személyes okból, szórakozási (kikapcsolódási) céllal jön a könyvtárba, kevesebb mint egytized azok aránya, akik valamilyen tanfolyam látogatása, és valamivel még kisebb azoké, akik munkájuk miatt használják a közművelődési könyvtárakat. Akik mégis ilyen céllal jönnek, azok felének is csak egyik célja ez, a másik a már említett szórakozás.

A saját maguk számára kölcsönző olvasók kétharmada valamilyen érdekes regényt keresett, és bár a központi könyvtárakban a meghatározott kérés valamivel gyakoribb, az általános, a "valami érdekeset" kereső igény az abszolút jellemző. A könyvtárhasználók egészének igen kis része veszi igénybe az újságokat, folyóiratokat (ezeknek is csak egyharmada jött kifejezetten értük). A 65 év felettiek kétszer annyian olvassák a könyvtárban az újságot, mint más korosztályok. Hanglemezt – az ezzel rendelkező könyvtárakban – a látogatók 5%-a kölcsönzött.

A kutatóhelyek nyújtotta lehetőséget mindössze egy könyvtárban használta ki a látogatók egytizeténél több olvasó. A kutatói olvasóhellyel rendelkező könyvtárak legtöbbjében a használat lényegesen az egytized alatt maradt, azok száma pedig, akik saját könyveiket akarják a könyvtárban használni, gyakorlatilag jelentéktelen.

A kiállítást rendező könyvtárak (a vizsgálat hetében mindössze 4 könyvtárban volt kiállítás) látogatói 7–12%-ának volt eleve szándékában a kiállítás megtekintése; akik ténylegesen látták a kiállításokat, jóval többen vannak.

A mozgókönyvtárakra elsősorban a háziasszonyok és az idősebbek számítanak, a mozgókönyvtár-használók nagy része a megálló 1/4 mérföldes körzetén belül lakik. Igen kis részük használja a mozgókönyvtárt nem csak szórakozási céllal, és több mint felük nem csak saját magának (egytizedük 5 éven aluli, egyötödük pedig 5–15 éves gyerekek számára) kölcsönöz.

A központi könyvtárak használóinak egyharmada, az egyéb könyvtárak használóinak egyötöde és a mozgókönyvtárak használóinak egyharmada használt az előző hónap folyamán más könyvtárat is. Más közművelődési könyvtárat használt az elmúlt hónap során a könyvtárhasználók egyharmada, a mozgókönyvtár-használók egytizede. Viszonylag kevesen vannak, akik központi és kisebb könyvtárat is használtak egy hónapon belül; ezeknél a könyvtárválasztást inkább a kényelmi szempont, mintsem az állomány nagysága befolyásolta.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Végül néhány, már a könyvtártervezésre, a könyvtárak elhelyezésére közvetlenül is ható megállapítás: ha valaki nem a közvetlen közelében levő könyvtárat használja, nem másik kis könyvtárba, hanem a központi könyvtárba megy. Bár a központi könyvtárak használóinak jelentős része nem a könyvtár közvetlen környékéről érkezik, a központi könyvtár meglétével nem tekinthető az egész érintett terület könyvtári szempontból ellátottnak. A könyvtár vonzáskörét határozottan befolyásolják a földrajzi, topográfiai és útviszonyok, valamint a megszokott útvonalak.

Íme a könyvtárhasználói szokások, a használatot befolyásoló tényezők Angliában, a hetvenes évek elején. És ime, maguk a közművelődési könyvtárak: 39%-uk más célra emelt épületben van, ezek 37%-a ötven évnél régebben épült. Az 1828 könyvtári célra készült épület 23%-a ötven évesnél öregebb, és ezek 31%-át (270 épületet) nem újították fel, nem alakították át a használatbavétel óta. A felmért – összesen 3052 – könyvtár közel felében 5 és 15 ezer kötet közötti szabadpolcos kölcsönzési állomány van, 768 könyvtár ötezer kötetnél kevesebbet, 693 könyvtár pedig 15 ezer kötetnél többet kínál használóinak.

A fenti tények (és azok összetevőinek) részletes elemzése alapján a tanulmány számos javaslatot tartalmaz; ezek közül (integrálási törekvéseinkre, alfáinkra, nevelési központjainkra gondolva) egyet – bizonyságául annak, hogy a Library Information Series füzeteit lapozgatni nem tanulságok nélkül való –, hadd idézzünk. Az oktatási intézmény és a közművelődés közös könyvtára számos előnnyel járhat, de csak akkor, ha a körzet (vagy a község) valamely központi jellegű, forgalmas részén van, ha közvetlenül a fő közlekedési útvonalról közelíthető meg, ha a könyvtár a földszinten kap helyet, ha a kétféle használói igényt a tervezés egyaránt figyelembe veszi és ha a nyitvatartást nem csak az oktatás igényei határozzák meg.

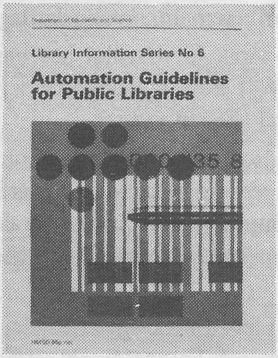

A sorozat 6. kötetének borítója

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

HOGYAN CSINÁLJUNK IRÁNYELVEKET?

Szemle

KISS JENŐ

Az angol Könyvtáros Egyesület (Library Association; a továbbiakban: LA) rendszeresen ad közre irányelveket a könyvtári gyakorlat különböző területeire. Az irodalomjegyzékben szereplő felsorolás korántsem teljes, még talán a KMK Szakkönyvtárában meglevőket illetően sem; s az alábbi reflexiók sem vállalkoznak részletes ismertetésükre. Erre már csak azért sincs szükség, mert a Könyvtári Figyelő ezt néhány esetben már megtette. (Jelen számában például a börtönkönyvtárak irányelveivel foglalkozik.) Terjedelmi okok is meggátolnak ebben. Valószínűleg hasznosabb lesz, ha az egyes területek irányelveit a hasonló hazai szabályozás kapcsán vesszük figyelembe. Áttekintésünk célja, hogy eltűnődjünk a műfajon, a szabályozás eltérő módján, az angol irányelvekből adódó tanulságok hazai hasznosításának lehetőségein.

Az LA funkciói – mint köztudott – nem azonosak a mi könyvtáros egyesületünkével. A társadalmi egyesület feladatait egyesíti a mi KMK-nk, bizonyos fokig OKT-nk funkcióival, érdekvédelmi, könyvkiadási, sőt szakmai minősítési feladatokat is ellát. Mindenesetre a könyvtáros szakma legtekintélyesebb szerveinek egyike, amely partnere, bizonyos esetekben ellensúlya az állami irányításnak. Társadalmi-szakmai tekintélye nagy, meghatározó súlya van a brit könyvtárügyben. Feladatköréből szinte természetesen következik, hogy olyan szakmai kérdésekben is állást foglaljon, irányt adjon, amelyek nálunk más, államigazgatási vagy szakmai intézmények illetékességébe esnek.

Az eltérő körülmények, a létező intézmények funkciórendszere miatt természetesen nem az az érdekes számunkra, hogy mivel foglalkozik az LA, hanem inkább az, hogy a szakmai irányelv, mint műfaj mire alkalmas, és mit tanulhatunk az angol gyakorlatból, mit alkalmazhatunk a saját körülményeink között.

Az idézett dokumentumok címét, illetve műfajmegjelölését a szabvány, ajánlás, útmutatás, minta, követelmény, de leginkább az irányelv (guideline) szavakkal lehetne fordítani. A 80-as években ezek közül egyre inkább az irányelv kezd eluralkodni, ezért a továbbiakban ezt használjuk.

Milyen témákban ad ki irányelveket az LA? A tárgyalt címek alapján két csoportra oszthatók a dokumentumok: az egyik a különféle társadalmi intézmények (kórházak, illetve egészségügyi intézmények, büntetőintézetek, iskolák, főiskolák stb.) könyvtári ellátásáról szól, és értelemszerűen foglalkozik a könyvállomány, a beszerzési keret, az alapterület, a felszerelések, a személyzet stb. kívánatos szintjével, ha úgy tetszik normatíváival. A másik a könyvtáron belüli munkaterületekre, szolgáltatásokra (például a tájékoztató szolgálat a közművelődési könyvtárakban; a továbbképzés, azaz inkább az új alkalmazottak bevezetése "szoktatása") vonatkozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az irányelvek kifejezetten szakmai iránymutatások, méghozzá abban az értelemben, hogy a szakma ajánlásait tartalmazzák az adott témakörben, a legjobb szakmai színvonal eléréséhez szükséges feltételek megteremtésére. Helyességüket egy tekintélyes szakmai szervezet garantálja. Azt mondják: ha hatékony, a ti céljaitoknak megfelelő könyvtári szolgáltatásra tartotok igényt, akkor mi azt ajánljuk, hogy ilyen feltételek mellett, így és így építsétek ki. Tehát nem valamiféle átlagolt normákat tartalmaznak, de ugyanakkor nem szakadnak el a valóságtól sem. Az utóbbi időben kiadottak hangsúlyozzák a megnehezült gazdasági körülményeket, de ez nem jár a követelmények csökkentésével. (A szakmai követelmények nem változnak: meghatározott feltételek mellett érhető el a kívánt színvonal; az alkalmazó dolga, hogy mikor, vagy milyen ütemben és mértékben akarja és tudja biztosítani a feltételeket.)

Az irányelveket általában az LA egy e célra, a szakma elismert szakembereiből, az adott téma legjobb ismerőiből létrehozott bizottsága vagy albizottsága dolgozza ki (nevük – hiszen ez is a szakmai színvonal garanciája – szerepel is az irányelvek szövegében). A résztvevők az adott területen dolgoznak, mondanivalójuk mögött intézményük gyakorlata a fedezet. Az irányelveket időnként átdolgozzák, korszerűsítik, néha teljesen megújítják. A kidolgozó bizottságban néha részt vesz az adott témában érdekelt állami szerv (a börtönkönyvtárak esetében például a belügyminisztérium) képviselője. Az ajánlás azonban mindig az LA ügye, legtöbbször az egyesület valamely vezető tisztségviselője írja az előszót is.

Még egyszer hangsúlyozom, hogy áttekintésünk szempontjából nem az angol irányelvek tartalma, konkrét ajánlásai a fontosak, hanem inkább jellegük, a kidolgozásuk módja, szerepük az angol könyvtárügyben. Mutatis mutandis érdemes eltűnődnünk saját – létező és kidolgozni tervezett – irányelveink jellegén, kidolgozásuk és kiadásuk módján.

Feltételezve, hogy a szakmai követelményeket helyesen veszik számba az előkészítés során a szakbizottságok, a tanácsok, a KMK (habár: nem kötünk-e mi magunkkal is túl sok kompromisszumot már ebben a szakaszban is?!), mi a mi irányelv-tervezeteink sorsa a továbbiakban? Egyeztetési procedura a Művelődési Minisztérium különböző főosztályai között. Megannyi kompromisszum, engedmény, hol a más területek igényeinek, hol a szorító gazdasági kényszernek. (Ne feledjük, minden partner a maga szempontjait képviseli és kéri számon a szövegen.) Ha ezen az akadályon túljutott a szegény irányelv, kezdődik a tárcaegyeztetés. Minden megismétlődik, magasabb színvonalon, tehát hatékonyabb ellenállással. Mindezek után – ha időszerűnek tartják, ha alkalmas az idő ilyen "hallatlan" igények bejelentésére – megjelenik a "szakmai irányelv". Amelyről a könyvtárosok azt szeretnék hinni, hogy kötelező, de a tanácsi irányítók mindig is tudták – annál is inkább, mert ennek a szövegbe való fogalmazása nem egy esetben a megjelenés feltétele, – hogy "csak" ajánlás, távlati cél. Legjobb meggyőződésünk szerinti szakmai követelményeinket tehát eladtuk annak fejében, hogy így egy hivatalos "minisztériumi" állásfoglalást adhatunk közre. Megérte? Nem akarom az eddig megjelent irányelvek hatékonyságát megkérdőjelezni. Kétségkívül nagy "húzóerejük" volt, elért eredményeinkben komoly a szerepük.

De most, amikor az államigazgatás megújítása is napirenden van, amikor egyre kevésbé kívánnak mindent jogszabályok útján előírni, amikor a szakmai kérdéseket egyre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

inkább a szakmai szervezetek illetékességébe utalják, legalábbis el kellene gondolkodnunk saját irányelveink sorsán és jövőjén. A szakmai irányelv már jelen gyakorlatunkban sem jogszabály, még csak nem is jogi, hanem szakmai iránymutatás. Még, ha a Művelődési Minisztérium – tehát egy államigazgatási szerv – adja is ki, nem kötelező erejű, s normatív szabályozást nem tartalmazhat.

Nem lenne időszerű azon gondolkodnunk, hogy melyik szakmai intézmény (MKE?, OKT?, OSZK? vagy együttesen?) lenne a mi körülményeink között a legalkalmasabb arra, hogy a szakmai követelményeiket a társadalommal, az érdekeltekkel közölje? Az angol irányelvek tanulsága elegendő ösztönzést adhat ilyen irányú gondolkodásunk megindítására.

IRODALOM

1. Hospital libraries. Recommended standards for libraries in hospitals. London, LA, 1965. (Reprinted 1966.) 16 p.
2. Guidelines for library provision in the helth service. A consultative document.
3. Prison libraries. Library Association guidelines for Library Provision in Prison Department Establishment. London, LA. 1981. 63 p.
4. Library resource provision in schools. Guidelines and recommendations. London, LA. 1978. 57 p.
5. School library resource centres. Recommended standards for policy and provision. A supplement on non-book materials. London, LA. 1972. 14 p.
6. College libraries. Guidelines for professional service and resources provision. 3.kiad. London, LA, 1982. 64 p.
7. College libraries. Recommended standards of library provision in colleges of technology and other establishments of further education. 2. jav. kiad. London, LA., 1971. 15 p.
8. Guidelines for training in libraries. London, LA, 1980. VI, 36, 32 p.
9. Guidelines for reference and information services to public libraries in England and Wales. London, LA, 1981. 10 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A BRITISH LIBRARY KUTATÁSI JELENTÉSEIRŐL

Szemle

PAPP ISTVÁN

Jó ismerőseink már hosszabb idő óta a British Library (BL) *Kutatási és Fejlesztési Részlegének* (Research and Development Department = RDD) piros színű, A/4-es formátumú jelentései. A füzetek, amelyek esetenként többszáz oldal terjedelműek is lehetnek (átlagosan 50–60 laposak), igazán mintaszerű példái annak, miképpen kell közreadni egy kutatási vagy fejlesztési programnak az eredményeit. A fedőlapon szerepel a sorozatcím (The British Library. Research and development reports) és a kiadó emblémája, s a belévágott ablakon látható a címlapról a kutatás témája (azaz a publikáció címe), a szerző(k) neve és a jelentés száma. Ha a címlapra fordítunk, további, kiegészítő adatokat kapunk; így a kézirat leadásának időpontját, az ISBN és az ISSN számot, tájékoztatást arról, hogy ingyen vagy térítésért, s hol lehet a nyomtatványhoz hozzájutni. A címlap verzóján található a tartalmi kivonat, a címleírás (ETO és BL szakjelzetekkel ellátva), s az az angol korrektségű megjegyzés, hogy a jelentésben kifejtett nézetek a szerző, s nem szükségszerűen a BL álláspontját tükrözik. Majd következik a tartalomjegyzék és maga a szöveg, végül pedig – szerény hirdetésként –, jeladó annotációkkal ellátva a szélesebb kört is érdeklő, térítésért kapható korábbi jelentések válogatott jegyzéke.

Könyvtártudományi Szakkönyvtárunk szorgalmas vásárlója-gyűjtője régóta ezeknek a jelentéseknek, s állományában megtalálhatók már az 1982-es kiadásúak is; az utolsó sorszám jelen sorok írásakor az 5672-es volt. (Vigyázat, a legelső jelentés, még 1965-ben, az 5001-es sorszámot kapta!) Természetesen nem törekszik teljességre, hanem igyekszik a hazai igényeknek megfelelően válogatni. Nagy segítséget nyújt számára a BL–RDD által a kutatási jelentésekről rendszeresen kiadott jegyzék, amely felöleli visszamenőlegesen valamennyit, beleértve a jogelőd neve alatt megjelenteket is.[1] Ez a jegyzék jelzi azt is, hogy mely jelentés kapható meg sokszorosított formában a BL Lending Division-jának kiadványi osztályától (ezek az S jellel ellátott tételek), s melyek más intézettől (I-vel jelöltek); – egyébként valamennyi jelentés mikrofilmlapon megkapható az előbbitől. Sokszorosítva csak a közérdeklődésre számot tartó jelentéseket teszik közzé.

Innen, Magyarországról a BL kutatásszervező tevékenységének legszembetűnőbb eredményei ezek a füzetek és mikrofilmlapok. Mindennél beszédesebben bizonyítják, hogy milyen nagy szükség van a napi gyakorlatra való reflektálásra, a más területeken kidolgozott új eljárások könyvtári adaptációjára, a technikai fejlődés vívmányainak tanulmányozására és a könyvtári-információs folyamatokban való felhasználásuk előkészítésére, egyszóval a folyamatos kutatási-fejlesztési tevékenységre éppen az alapvető célok elérése érdekében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kutatás-fejlesztés eredményei azonban nemcsak közvetlenül hatnak a gyakorlatra. Legalább ilyen fontos közvetett hatásuk, vagyis az, amikor a szakmai közgondolkodást, a szakmai köztudatot, a korszerű szakmai ismeretanyagot formálják szakirodalmi publikációk, konferenciák, szemináriumok, a képzés és a továbbképzés révén. Gyanítjuk, hogy nem minden kutatási vagy fejlesztési program hoz ténylegesen hasznosítható eredményeket valószínűleg Nagy-Britanniában sem, – dehát ez és ehhez hasonló egyéb tények régóta közismertek a tudományok és a tudományos kutatás életjelenségeivel foglalkozó diszciplína megállapításaiból. A szakmai tudat alakulása szempontjából talán fontosabb a kutatási, fejlesztési célokra irányuló gondolkodás, minden vargabetűjével egyetemben, semmint az, hogy minden egyes végrehajtott program után a könyvtári valóságra tett hatást lehessen regisztrálni.

Ezért ahelyett, hogy a BL–RDD által finanszírozott programokat olyan szempontból tennénk mérlegre, mennyiben "érték meg" a rájuk fordított fontokat a könyvtári és információs szolgálat hatékonyságának, színvonalának, gazdaságosságának stb. közvetlen növelésével, – ezt egyébként a külső megfigyelő helyzetéből aligha végezhetnénk is el, – inkább okuljunk abból a hosszú évek óta folyó, jól átgondoltnak tűnő kutatásszervező tevékenységből, amelyet a BL–RDD kifejt. (Itt közbevetőleg hadd jegyezzük meg, hogy számos más szerv, szervezet, testület és intézmény is szervez kutatásokat Nagy-Britanniában, – ezt bizonyítja a Library Association által félévente megjelentetett RADIALS Bulletin című másodfokú folyóirat, amely a meginduló, a folyamatban levő és a befejezett kutatásokról tájékoztat kiválóan, – de közöttük az oroszlánrészt a BL-RDD vállalta.)

Talán nem lesz fölösleges röviden utalnunk arra, hogy a BL–RDD a parlament 1973-ban hozott törvénye alapján létrejött BL szerves részeként működik 1973 óta, ám jogelődje, az Office for Scientific and Technical Information (OSTI), már 1965-ben megalakult az Oktatási és Tudományügyi Minisztérium részlegeként. Messzire vezetne, ha most akár az OSTI, akár a BL–RDD teljes kutatásszervezési munkájának részletes bemutatására vállalkoznánk, ezért csak hivatkozunk arra a kiadványra, amely az előbbi első öt évéről számol be igen részletesen[2], míg az utóbbiról álljon itt néhány rövid szó.

A BL–RDD ösztönöz és támogat a könyvtár- és információügyre vonatkozó, mindenfajta kutatást, beleértve egyes rendszerek kifejlesztését és kísérleti működtetését is, továbbá előmozdítja a kutatási eredmények alkalmazását a könyvtári és információs szolgáltatások egységes egésznek tekintett területén. Ezért szerződéseket köt azokkal az intézményekkel és magánszemélyekkel, amelyek és akik készek bekapcsolódni a közérdekű kutatási programokba és anyagi támogatást nyújt nekik. E programok célja, hogy növeljék a hatékonyságot az eredeti publikációk, az információáramlás, az információkezelés (osztályozás, katalogizálás, indexelés, tárolás, visszakeresés, szétsugárzás), a könyvtárak és más információs szolgáltatások működése és használata, valamint a könyvtárosok, információs szakemberek és a felhasználók oktatása és képzése terén.

Az 1980/1981-es költségvetési évben a BL–RDD-nek 34 főnyi (ebből 13 adminisztratív) személyzete volt, s közel másfél millió fontnyi alappal rendelkezett. Saját, országos jelentőségű kutatási programjai mellett egy sor, külső kezdeményezésből indult kutatást is támogat. A kutatási terveket vagy lektorokkal bíráltatja el, vagy illetékes bizottságok elé utalja őket véleményezésre, de minden esetben igyekszik bürokrácia-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mentesen eljárni. Bár szigorúan ragaszkodik ahhoz, hogy a kutatás befejeztével írásos jelentést kapjon (közzétételük és hozzáférhetőségük módjáról már volt szó), a kutatókat arra is bíztatja, hogy a szokásos publikációs lehetőségeket, nyilvános fórumokat (pl. konferenciák, szemináriumok stb.) is vegyék igénybe az eredmények minél szélesebb körben való megismertetésére. A kutatók közösségével való kapcsolattartásnak és egyben a kutatásszervezésnek is egyik fontos eszköze a BL–RDD kezében a *British Library R & D Newsletter* című évente háromszor megjelenő bulletin. Az ingyenes időszaki kiadvány hírt ad új programokról, a fontosabbak előrehaladásáról rendszeresen tájékoztat, s közli a kutatási jelentések összefoglalóit.

Az anyagi támogatás mértékére nézve némi felvilágosítást kapunk a *RADIALS Bulletin*-ből, amely többek között azt is megadja, hogy a regisztrált kutatást milyen szerv finanszírozza. A BL–RDD neve mögött ugyan nem áll ott mindig a támogatás konkrét összege, de amikor igen, ilyen nagyságrendekről van szó: a műszaki egyetemi hallgatók könyvtárhasználatának vizsgálatára 9050 font, a könyvtárosképzés tanterveinek kidolgozására 20 000 font, a közösségi információs központok fejlesztésére 12 000 font, a szakirodalmi információk használatának vizsgálatára 22 000 font, a gépészmérnökök információs szükségleteinek feltárására 5000 font, a 16–18 éves középiskolások könyvtárhasználatának előmozdítására 47 850 font, a video-problémák tanulmányozására 19 000 font, az információnak a felnőttoktatásban betöltött szerepére és a közművelődési könyvtárak idevágó feladatainak megállapítására 30 000 font, mikrokomputerek könyvtári alkalmazási lehetőségeire 19 000 font, mikroprocesszoros hálózatszervezésre 42 500 font, az állományépítési gyakorlat áttekintésére 1800 font, online terminál közművelődési könyvtárban való kísérleti üzemelésére 1000 font (és a berendezés kölcsönzése) stb.

Már a fenti, igazán esetleges példasor is érzékelteti valamelyest azt az igen széles területet, amelynek problematikájával a BL–RDD kutatási jelentései foglalkoznak. Amikor az OSTI a nagy átszervezéskor beolvadt a BL-be, nemcsak a név változott meg, hanem az érdekeltségi kör is. Míg az OSTI természetszerűleg szinte kizárólag a tudományos és műszaki tájékoztatás terén kezdeményezett kutatásokat, s még az egyetemi vagy szakkönyvtári tematika is viszonylag kis figyelmet kapott tőle, addig az új szervezettel együtt járó koncepcióváltás következtében a BL–RDD most a könyvtár- és információügy teljes egészére kiterjeszti kutatásszervezési tevékenységét. Magától értetődik, hogy az átállás nem ment máról holnapra, s néhány évbe telt, amíg a kutatási jelentések között felbukkannak például az első, közművelődési könyvtárakkal vagy a nagyközönség információs és könyvtárhasználati szokásaival összefüggő kiadványok. Lényegesnek tartjuk azonban, hogy az eredeti témakör sem szűkült be, tehát nem annak rovására, hanem a mellett jelentkeztek az új témák: a kutatási jelentéseket tartalmazó listán jól nyomon követhető ez a folyamat.

Az információtároló és -visszakereső rendszerekkel foglalkozó kutatások terén igen nagy súlyt kapnak az egyes szakterületek sajátosságai, s viszonylag kevés az olyan téma, amely nem kötődik szorosan egy-egy természet- vagy alkalmazott tudomány, illetőleg társadalomtudomány információs problematikájához. Továbbra is – az OSTI kezdeményeket folytatva – több kutatás vizsgálja a kémia, a biológia, az orvostudomány, a mezőgazdaság információs kérdéseit, de megjelennek olyan területek is, mint például a helyi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

közigazgatás, az archeológia, az oktatásügy s a humán tudományok. Figyelmet érdemelnek azok a jelentések, amelyek a közösségi információs központokkal, a jóléti információs forrásokkal, általában a mindennapi élethez szükséges információk feldolgozásával és hozzáférhetővé tételével foglalkoznak.

Szorosan kapcsolódnak ide az információ felhasználóira vonatkozó kutatások, amelyek azonban csak később, már inkább a BL–RDD égisze alatt jelentkeztek. Tanulságos, hogy külön kutatások foglalkoztak a módszertani kérdések tisztázásával, még mielőtt a konkrét vizsgálatok megindultak volna. Ilyen használói igény- és szükségletvizsgálatok folytak egyébként mind a szakirodalmi tájékozódás, mind a különféle könyvtártípusok igénybevétele aspektusából. Impozáns arányú a Bath University Library által lefolytatott, több kötetben közzétett katalógushasználati felmérés.

Több jelentés bizonyítja, az angol könyvtárosok állandó gondja, hogy a tényleges és lehetséges használókat megtanítsák a könyvtári és információs szolgáltatásokkal való élésre. A különféle szintű oktatási intézményekben folyó munkát e tekintetben kiemelkedő fontosságúnak tekintik, – már csak az idevágó jelentések számából ítélve is.

A könyvtárosképzés terén egy kutatás foglalkozott a könyvtári management oktatásával, és egy másik a tanításban alkalmazható vezetési játékokkal; egy a könyvtárosképzés oktatószemélyzetével; a legtöbb azonban azzal, miképpen lehet megtanítani a könyvtároshallgatókat az online adatbázisok használatára. Úgy látszik, ez az a terület, amelyre még maguknak az oktatóknak is fel kellett készülniök, tartalmi és metodikai szempontból egyaránt. (Ne felejtsük azonban, hogy ezek a kutatások zömükben a 70-es évek második felében folytak!)

A networking, a távközléssel összekapcsolt, számítógéppel kezelt információs és bibliográfiai adatbázisok összehangolt működtetése aktuális feladatai számos kutatási jelentésben bukkannak fel. S ezzel szoros összefüggésben olyan kérdések is, mint a könyvtárközi együttműködés, az információellátás tervezése, a könyvtári és információs rendszerek modellezése, az egyes szolgáltatások hozzáférhetősége stb.

Nélkülözhetetlen előfeltétele tehát a networking-nek, hogy a könyvtárak széles körében bevezették légyen az ehhez szükséges modern technikát. Sok kutatás témája ezért még mindig a számítógép különféle könyvtári és információs munkafolyamatokban való alkalmazása, – most már a miniszámítógépeké is. De ugyancsak találunk jelentést a telefakszimile lehetőségeiről, a COM-ról, különféle mikroformátumokról, a viewdata-ról.

Nem veszik el a lényeg sem a sok technika mellett. Bár az OSTI-időkhöz képest a nyelvészeti vonatkozású kutatások száma jelentősen csökkent, két, sok érdekességet sejtető témával mégis találkozunk; az egyik: angol szövegek mondattani elemzése strukturált adatbázisok létrehozása céljából, a másik: információ és az ismeretanyag állapotának nyelvészeti és kognitív modelljei. Viszont jóval több jelentésben olvashatunk osztályozási, indexelési és információvisszakeresési problémákról.

A könyvtárvezetés témaköréből olyan kérdéseket vizsgáltak, mint a személyzet, a hatékonyság és a könyvtár hatása. A közművelődési könyvtárak terén a használó-könyvtár viszony volt előtérben, az egyetemi könyvtáraknál olyan kérdések, mint az állományépítés, az egyetemen belüli információellátás és a könyvtári rutinok gépesítése.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Több jelentésben találkozhatunk a könyvtárközi kölcsönzés különböző vonatkozásainak regionális és országos szintű vizsgálatával. Itt lehet megemlíteni azokat a kutatásokat is, amelyek az összehangolt állományépítésre irányultak.

Szakmánkat létérdekek fűzik a tudományos kommunikáció, különösen a kiadói tevékenység világához. Ezért igazán nem is meglepő, hogy nagyszámú jelentésben találkozunk ehhez a határterülethez tartozó kérdésekkel. Vizsgálják a tudományos kommunikáció trendjeit, a könyvkiadás alakulását és problémáit, a könyvárak változását, a szerző és a kiadó viszonyát, az elektronikus folyóirat lehetőségeit stb. Érdekes kört képviselnek azok a jelentések, amelyekben a szövegek olvashatóságáról, a mikroformátumok, mint olvasmányhordozók használatáról vagy a természettudományok tömegkommunikációs csatornákon át való közvetítéséről van szó.

Még az OSTI indította el azt a kutatást, amelynek az volt a feladata, vizsgálja meg, milyen lehetőség van egy egységes kommunikációs formátum kialakítására a múzeumi állományokra nézve; a kutatási jelentést közzé is tette 1973-ban. Úgy látszik, a BL–RDD ezt a programot a múzeumi katalógusok számítógépesítésével folytatta. Erre a jelentésre azért hívjuk fel olvasóink figyelmét, mert bár, egyedül lévén, kissé kirí a többi közül, rámutat arra, hogy azonos irányban lehetne keresni a könyvtári és a múzeumi dokumentumok számítógépes feltárásának megoldását.

Néhány jelentés külföldön folytatott vizsgálódásról számol be, főként olyan témákban, amelyeknek honi érdekük is van. Például: közösségi információs központok kifejlődése, a könyvtárhasználók oktatása, nemzeti bibliográfiák, networking, a képzőművészeti könyvtárak nemzetközi együttműködése, a tudományos és műszaki folyóiratok kiadásában mutatkozó tendenciák stb.; ezek azonban többnyire egy-egy ország viszonylatában dolgozzák fel témájukat.

Végezetül megjegyzendő, hogy a BL–RDD sorozatában nem kizárólag a szó szoros értelmében vett kutatási jelentések találhatók. Viszonylag kis számban egyéb, a kutatómunkával összefüggő dokumentumok – például tanulmányúti beszámolók, konferenciaanyagok, egy-egy kutatóhely tevékenységéről szóló jelentések stb. – is megjelennek.

* * *

Országunk területe, lélekszáma egy nagyságrenddel kisebb, mint Nagy-Britanniáé; gazdaságunk, műszaki fejlettségünk színvonala elmarad amazétól; könyvtáros-informatikus szakmánk ereje egészében véve (s eltekintve egyes nagy teljesítményeinktől) nem mérhető az angolhoz. Dőreség is lenne mindazt célul kitűzni magunk elé, amit az angol könyvtárosok képesek megvalósítani. Ellenben kövessük Széchenyi példáját, s igyekezzünk saját viszonyainkra alkalmazva megvalósítani mindazt, amire szükségünk van és meg is van rá a lehetőségünk. A könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatásszervezés terén is kínálkozik néhány, idehaza is alkalmazható tanulság:

– a könyvtári és információs szolgálat fejlődésének egyik alapfeltétele a kutatófejlesztő tevékenység, ezért nem szabad tőle sajnálni az arányosan ráeső munkaerőt és anyagiakat;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– a könyvtárpolitika célkitűzéseire, a könyvtári gyakorlat kívánalmaira, de legfőképpen a társadalom különféle csoportjainak a könyvtári és információs szolgáltatásokkal szemben támasztott szükségleteire és igényeire tekintettel kell a kutatási és fejlesztési témákat kijelölni, – de ugyanakkor teret engedni a közvetlen, azonnali haszonnal nem kecsegtető, öncélúnak tetsző vizsgálódásoknak is;
– szükség van egy központi, országos kutatásszervezési szervre, amely széles szakmai bázisra támaszkodva kezdeményez, ösztönöz, támogat és befolyásol, s mindehhez megfelelő anyagi alapokkal is rendelkezik;
– törekedni kell arra, hogy az országos programok és a helyi vagy egyéni kezdeményezések között az érdekeknek megfelelő arány alakuljon ki;
– lehetővé kell tenni, hogy intézmények és személyek egyaránt megpályázhassák a központi alap támogatását, amelyet kutatási-fejlesztési munkájuk tervezetének szakmai bírálata alapján nyerhetnek el;
– minden, központilag támogatott kutatásról jelentést kell készíteni, s ezt a jelentést – megfelelő formában – nyilvánosságra is kell hozni;
– az angolok sem képesek szakmánk minden részterületén alapkutatásra; nekünk sokszor, az esetek többségében még a nyomon követő, adaptációs kutatás is nehézséget okoz, – hát ehhez mérjük vágyainkat.

No, de ezek a következtetések ismerősek más forrásból is.

JEGYZETEK

1. British Library. Research and Development Department. Complete list of OSTI and BL R & D reports 1965–1980, report numbers 5001–5516.
2. OSTI. The first five years. The work of the Office for Scientific and Technical Information, 1965–1970. London, 1971. IV, 64 p.

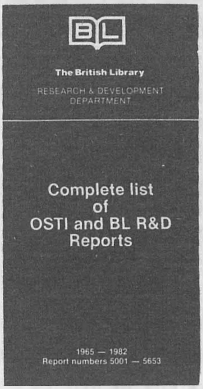

Az OSTI- és a BLRD Report-ok jegyzéke

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZAKFOLYÓIRATOK NAGY-BRITANNIÁBÓL

BALÁZS SÁNDOR

Nehéz feladat lemérni vagy értékelni azokat a szakmai kapcsolatokat, amelyek a magyar könyvtárosokat és a tudományos-műszaki tájékoztatás dolgozóit az angliai időszaki kiadványokhoz fűzik. Éppen ezért egy ilyen – a címben jelzett – rövid áttekintés csak a szubjektív válogatás és a vázlatos ismertetés igényével léphet fel.

Már ezer folyóirat

Különböző vizsgálati adatok megegyeznek abban, hogy a századfordulón 17 könyvtári szaklap jelent meg a világon. Ebből 11 volt angol nyelvű, és négyet Nagy-Britanniában adtak ki.

A második világháború után 1946-ban a könyvtári folyóiratok száma már 170 körül mozog, s ezekből 115 angol nyelvű. Az ettől az időtől kezdve exponenciálisan növekvő folyóiratkiadás következménye, hogy 1950 körül már megjelennek a szakma első referáló lapjai is. 1947 és 1966 között újabb 306 szakmai lap látott napvilágot. Az alapvetően folyóiratjellegű időszaki kiadványok mellett ekkor szaporodnak el a különféle hiradók, egyesületi közleményeket és más szakmai híreket közlő orgánumok. Ezek teljességre törekvő jegyzékbe foglalására még nem történt kísérlet. (Kizárólag angol nyelvű kiadványokat sorol fel Sharp, J. R.: A select list of newsletters in the field of librarianship and information science. London, British Library Research and Development Dep. 1981. 53 p. /British Library research and development reports. 5630./)

A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) *"Library, Documentation, Archives Serials"* címen megjelenő jegyzékének 4. kiadásában (1975), majd az *Ulrich's International Periodicals Directory 1981* vonatkozó fejezeteiben a felsorolt könyvtári, tájékoztatási szakmai folyóiratok száma egyaránt megközelíti az *ezret*. Ebből 80 körül mozog a Nagy-Britanniában megjelenők száma.

Mi van meg hazánkban?

Az OSZK központi folyóirat katalógusának adatai szerint a szigetországban megjelenő szakmai lapok közül az alábbiak találhatók meg egy, vagy több példányban Magyarországon.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Aslib Information
Aslib Book-List
Aslib Proceedings
Assitant Librarian
Audio-Visual Librarian
BLLD Announcement Bulletin
BLL Review
Book Collector
The Bookseller
Bookbird
British Library. Annual Report
British Library. Bibliographic Services. MARC News.
British Library Journal
British Library. Research and Development Newsletter
British National Bibliography
Catalogue and Index
Education Libraries Bulletin
Journal of Research in Reading
Focus on International and Comparative Librarianship
Information and Library Management
Information Processing and Management
Interlending Review
International Cataloguing
Journal of Documentation
Journal of Information Science
Journal of Librarianship
Law Librarian
Library
Library Acquisition: Practice and Theory
Library Association Record
Library Association Yearbook
Library Bulletin
Library History
Library and Information Science Abstracts
Library Management
Library Review
Microdoc
New Library World
Program: News of Computers in British Libraries
Research in Librarianship
Quarterly Bulletin of International Association of Agricultural Librarians
Radials Bulletin
School Librarian

Ízelítő a jelentősebbekből

Az angol lapok a hagyományos könyvtári témákat fokozatosan egészítették ki a tájékoztatástudomány (information science) legkülönbözőbb kérdéseivel. Ezt a változást általában már címeikben, illetve címváltozásaikban is kifejezik.

A következőkben a nemzetközileg és Magyarországon legjelentősebbnek tartott lapok közül mutatunk be néhányat.

Aslib Proceedings

Az Aslib lapja. Megjelenik havonta, 1949 óta. 1973-ban vált ki belőle az ASLIB INFORMATION, amely az egyesület rövid híreit és közleményeit tartalmazza. A szerkesztő bizottság elnöke: Heather *Taylor*; a szerkesztőség címe: 3 Belgrave Square, London SW1X 8PL.

Rendszeresen közli az egyesület különböző szakmai összejövetelein, értekezletein és konferenciáin elhangzott előadásokat és viták összefoglalását. Foglalkozik a kiterjedt oktatási tevékenység ismertetésével és közreadja a szakemberek gyakorlati kérdéseket tárgyaló cikkeit is.

Leggyakoribb tárgykörei: az információs munka irányításának kérdései; a meglevő információs termékek és szolgáltatások alkalmazásának ismertetései; esettanulmányok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

különböző információs szervezetekről és szakkönyvtárakról. Példák cikkeiből: Az online keresés költségeinek tervezése – A könyvtári polcszükséglet becslésének módszerei stb.

Education for Information

Alcíme szerint: A könyvtártudományi és tájékoztatástudományi oktatás és képzés nemzetközi szemléje. Főszerkesztők: R. F. *Guy* és J. A. *Large*; a szerkesztőség címe: College of Librarianship Wales, Aberrystwyth, Wales. 1983-ban indult, megjelenik negyedévenként.

A lap célja, hogy – nemzetközi fórumként – elősegítse a könyvtár- és tájékoztatástudomány "oktatási és képzési sajátosságaira vonatkozó eszmék és gyakorlati tapasztalatok cseréjét". Ezen a területen átfogó képet kíván nyújtani a különböző programok elméleti alapjairól, orientációjáról és tartalmáról.

A hagyományos oktatási intézmények munkáján kívül nagy figyelmet fordít a könyvtárak és információs intézmények ilyen irányú belső tevékenységére, az adatbázis-előállítók, valamint a szakmai egyesületek stb. képzési formáira is, különös tekintettel az információs ipar új technológiájának megismertetésére. Példák cikkeiből: Állandó szempontok a könyvtárosoktatásban – A tájékoztatástudomány "dokumentum-központú" és "információ-központú" oktatása.

Journal of Documentation

Az Aslib lapja; indulása 1945, megjelenik negyedévenként. A szerkesztő bizottság elnöke: J. R. *Sharp*; a szerkesztőség címe: mint az Aslib Proceedings-nél.

A szakmai ismeretek "rögzítésének, szervezésének és terjesztésének" kérdéseivel foglalkozó lap. Nemzetközileg is nagy tekintélyt szerzett magának. Eredeti cikkeket ad közre a dokumentáció, a könyvtárügy és a tájékoztatástudomány legkülönbözőbb elméleti és gyakorlati kérdéseiről. Foglalkozik "a bármilyen formában rögzített információk kivonatolásával, elemzésével és terjesztésével; a tájékoztatásban érdekelt általános és szakmai intézményekkel és rendszerekkel; az információfeldolgozás és kommunikáció társadalmi környezetével; és maguknak az információknak a természetével, belső tulajdonságaival." Igen jelentős a szemle rovata, amely kritikai elemzést ad a különböző szakmai kérdésekről. Példák cikkeiből: A társadalomtudósok igényei és felhasználói szokásai – Program az információs szolgáltatások értékeléséhez.

Journal of Information Science

Az Institut of Information Scientists lapja. Szerkesztő: A. *Gilchrist*; a szerkesztőség címe: Harvest House 62, London Road, Reading, Berkshire. (A nemzetközi szerkesztő bizottságban magyar tag: *Balázs* Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az egyetemi végzettséggel és szakmai gyakorlattal rendelkező tagságot tömörítő egyesület kezdetben sokszorosított körleveleket adott ki. Ezt váltotta fel 1967-ben a THE INFORMATION SCIENTIST című folyóirat, amely 1978 óta jelenik meg mai címén, mostani formájában, évente tíz alkalommal.

A lap beszámol a gépi és manuális információs rendszerek fejlődéséről. Értékeli őket, különösen abból a szempontból, hogy a rendszerek miként befolyásolják és támogatják a tudományos kommunikációt, a technológia átvételét és az innovációs folyamatot. Feladatának tekinti, hogy bírálja azokat a hipotéziseket, amelyek nem megfelelően bizonyítottak vagy nem váltak be a gyakorlatban. Mindezekkel segíteni kívánja "az információs szakemberek egységes szemléletének kialakítását az alapvető kérdésekben." A lapot magas színvonalú kritikai hangvétel is jellemzi. Példák cikkeiből: Könyvtárak és információs szolgáltatás Kínában – Információkeresés automatikusan előállított referátumok teljes szövegében.

Journal of Librarianship

Alcíme szerint "a könyvtártudomány és tájékoztatástudomány nemzetközi szemléje". (Nemzetközi jellegét mutatja az is, hogy előfizetőinek kétharmada külföldi.) Kiadja a Library Association; a szerkesztőség címe: 7 Rigmund Street, London WC1E. A szerkesztő bizottság vezetője: K. A. *Stockham*. Megjelenik negyedévenként, indulása: 1970.

Beszámolókat és vitaanyagokat közöl a könyvtártudomány és tájékoztatástudomány fejlődését érintő kérdésekről. Feladatának tekinti, hogy kritikai értékeléseket adjon a legújabb szakmai kiadványokról. A legfontosabb témákról összefoglaló jellegű szemléket ad közre és különös figyelmet fordít a terület kutatási és fejlesztési eredményeinek ismertetésére is. A lap mikrokiadvány formájában is megrendelhető. Példák cikkeiből: Lengyel könyvtárak Londonban és Párizsban – A PRECIS és a KWICK indexek összehasonlítása – A magyar könyvtári rendszer stb.

Library Association Record

A Library Association "hivatalos" lapja. A szerkesztő bizottság elnöke: T. M. *Featherstone*; a szerkesztőség címe: mint a Journal of Librarianship-nél. A könyvtárügy egyik legrégibb lapja (1899), havonta jelenik meg.

Elsősorban rövidebb cikkeket közöl, azonkívül könyvismertetéseket (melyek a gyarapításnál igen jól felhasználhatók), rendezvénynaptárt és az egyesület különböző híreit. Az angol lapokra jellemzően rendszeres rovata a "Levelek a szerkesztőhöz", amelyben a legkülönbözőbb gyakorlati kérdéseket vetik fel, de különböző szemszögből.

Felfogásának jellemzésére közöljük a lap egyik karikatúráját, melynek felirata: "És még azt mondták, hogy a 80-as évekre elavul a könyv szerepe!"

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

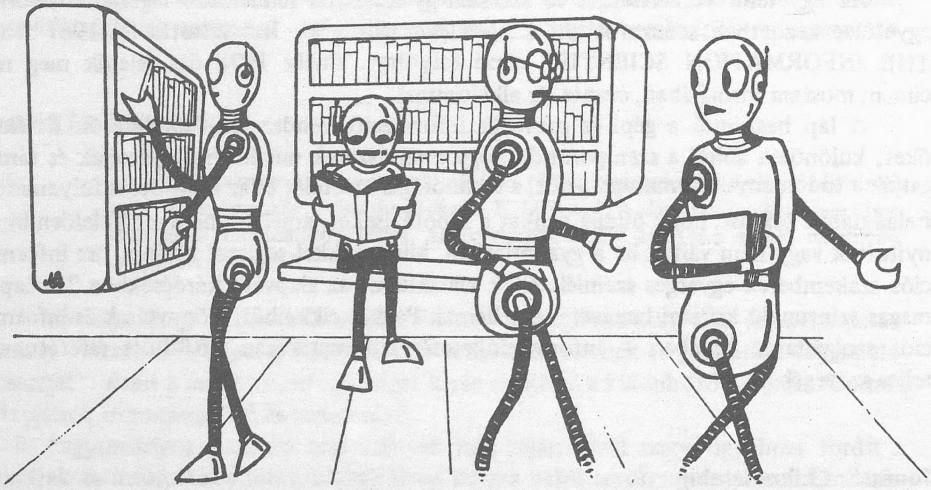

Példák cikkeiből: A technológiai sovinizmus nem sodorhatja el alapelveinket! – Az oktatás helyi eredményeit csak az együttműködés biztosíthatja.

* * *

A primér cikkeket és tanulmányokat közlő néhány lap bemutatása után nem hagyhatjuk ki a szakma két fontosnak – ha nem legfontosabbnak – tartott, a szakirodalomban való eligazodást segítő referáló folyóiratának ismertetését.

Library and Information Science Abstracts (LISA)

Kiadója a Library Association; (címe mint az előző két folyóiratnak) 1950 és 1968 között LIBRARY SCIENCE ABSTARCTS néven jelent meg, 1969-től mai címével. Havonta jelenik meg 1982 óta. Szerkesztője: N. L. *Moore.*

Jelenleg évi 6000 referátumot közöl (1979-ben még csak 4000-t). Saját osztályozási rendszere szerint csoportosítja a tételeket, melyeket minden számban név- és betűrendes tárgyszó index egészít ki. Indexei évi kumulációban is megjelennek. Az 1976–1980 közötti éveket tartalmazó – külön kiadásban megjelent – kumulált indexe 20 250 referátumra terjed ki.

A közkedvelt nevén LISA-nak rövidített lap mikrofilmlapon is megjelenik, 1979-től pedig mágnesszalagon is kapható. Online formában elérhető a DIALOG, SDC/Orbit adatközpontokban, amelyek Magyarországról is több helyről elérhetők.

Referál monográfiákat, disszertációkat, reportokat, folyóiratcikkeket és konferencia-anyagokat. Az USA-ból megkapja az NTIS (National Technical Information Service) vonatkozó kutatási jelentéseinek referátumait és legújabban az angol PIRA (UK Research Association for the Printing and Related Industries) a telekommunikáció, a videotex, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szövegfeldolgozás, az elektronikus újság, és a telekonferencia dokumentumainak válogatott referátumait.

Current Research in Library and Information Science

1974-től RADIALS (Research And Development Information And Library Science) címen jelent meg. Új nevét 1983-ban kapta. Kiadja a Library Association. Megjelenik negyedévenként; 1983-tól mágnesszalagon is kapható.

A címváltozással egyidejűleg bejelentette, hogy fokozza nemzetközi jellegét, és az előzőeknél több nem angol adatot fog majd közölni.

Beszámol a könyvtárügy, tájékoztatástudomány, levéltárügy, dokumentáció és egyéb területek információs vonatkozású, folyamatban levő fejlesztési és kutatási munkáiról. Rendszeresen kiegészített, naprakész információkat tartalmaz az említett területek elméleti és gyakorlati fejlesztéséről, az információkeresés magasszintű modelljeitől kezdve az egyes könyvtárak helyi vizsgálatáig. Ismerteti a különböző szintű disszertációkat, posztgraduális egyetemi dolgozatokat és a kutatócsoportok munkáit.

Az egyes rekordok a következő adatokkal jelennek meg: a kutatók és fejlesztők nevei; kutatóhelyek; időtartam; pénzügyi alapok; referenciák; rövid leírás; bővebb felvilágosítás elérhetősége.

Minden számot szerző szerinti, kutatóhelyek szerinti és tárgyszavas indexek egészítenek ki. Az éves kumulált indexeket a decemberi számban adják közre.

HAZAI SZERZŐK ANGOL FOLYÓIRATOKBAN:

BUDAY, George: Some more notes on Nicholas Kis of the "Janson" types. = Library. 29.vol. 1.no. 21–35.p.

HEINZELMAN Emma: Three Hungarian graphic artists. = Bookbird. 17.vol. 1979. 2.no. 63–64.p.

KAMARÁS István – NAGY Attila: Reading research in Hungary. = Journal of Research in Reading. 4.vol. 1981. 2.no. 81–91.p.

KAMARÁS István: Reading research in Hungary, 1962–1972. = Research in Librarianship. 5.vol. 1974. 27.no. 87–103.p.

KOVÁTS Miklós: Modern books, new subjects in recent children Hungarian children's literature. = Bookbird, 1979. 3.no. 18–21.p.

PINTÉR Márta: Library science research in Hungary. = Research in Librarianship. = 5.vol. 1975. 30.no. 185–191.p.
valamint ugyanitt: 6.vol. 1976. 31.no. 20–32.p.

SÖVÉNYHÁZI Csilla: Investigation of professional information demands and the users. = Research in Librarianship. 5.vol. 1975. 30.no. 192–204.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hirdetés a LISA-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ (Library Review)

Bi-monthly journal of the Hungarian Council of Libraries and the Centre for Library Science and Methodology

Contributions of Hungarian and foreign authors, subject surveys, abstracts, book reviews etc.

Abstracts in English, German and Russian. Annual author and subject index in English and Russian.

Available by international exchange of publications.

Editor: National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology. H-Budapest, Muzeum utca 3. 1827.

A comprehensive abstracting service in library and information science

« Library and Information Science Abstracts »

***international scope and unrivalled coverage**

LISA provides English-language abstracts of material in over twenty languages. Its serial coverage is unrivalled; 450 titles from 60 countries are regularly included and new titles are frequently added.

***rapidly expanding service which keeps pace with developments**

LISA is now available monthly to provide a faster-breaking service which keeps abreast of a swiftly changing field. The number of abstracts included has increased by more than 50% in two years.

***extensive range of non-serial works**

including US Government Reports (provided by the National Technical Information Service), theses, conference proceedings and monographs.

***wide subject span**

from special collections and union catalogues to word processing and videotex, publishing and reprography.

***full name and subject indexes provided in each issue**

abstracts are chain-indexed to facilitate highly specific subject searches.

***available in magnetic tape, on-line and in conventional hard-copy format**

Hirdetés a Könyvtári Figyelőben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

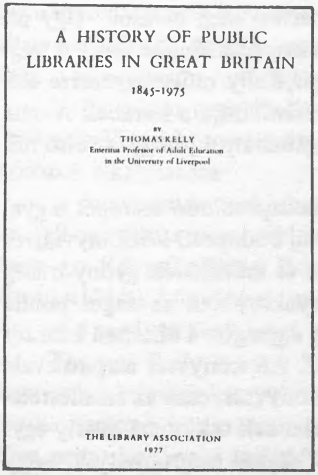

KELLY, Thomas: A history of public libraries in Great Britain 1845–1975. London, The Library Association, 1977. XIII, 582 p.

A közművelődési könyvtárak története Nagy-Britanniában 1845–1975.

Thomas *Kelly* nem könnyű feladatra vállalkozott, amikor hozzákezdett az angol közművelődési könyvtárak történetének megírásához. Ilyen téma feldolgozásába csak olyan szerző vághat bele, aki egyaránt járatos a társadalomtörténetben, a művelődéstörténetben, a tudománytörténetben és nem utolsósorban a könyvtártörténetben A vállalkozás értékeléséhez még az is hozzátartozik, hogy Kelly nem a téma első krónikása. Több mint félévszázada jelent meg John *Minto* műve: "A history of the public library movement in Great Britain" (London, 1932. Allen and Unwin) címmel, amely alapműnek számít a témával foglalkozók körében. A recenzensnek még további két művet is meg kell említenie, – ezek egyike: W. A. *Munford:* "Penny rete: aspects of British public library history, 1850–1950" (London, 1951, Library Association) és a másik: W. J. *Murison:* "The public library: its origins, purpose and significance" (London, 1955. Harrap).

Mindezek ismeretében is elmondhatjuk: Kelly nagy tudományos pontossággal, átfogó történeti szemlélettel megírt műve figyelemre méltó alkotás, amely Minto, Munford és Murison után is új ismeretekkel gazdagítja nemcsak az angol közművelődési könyvtárak történetével foglalkozókat, hanem mindazokat is, akik a könyvtártörténet-írás módszertani kérdéseivel foglalkoznak. A módszertani kérdéseken túl azért is gondolatébresztő Kelly műve, mert rávilágít a közművelődési könyvtárak egyetemes funkcióira.

A szerző művét négy részre bontja. Az első 1845–1886, a második 1887–1918, a harmadik 1919–1939 és végül a negyedik rész 1939–1975 között tárgyalja a közművelődési könyvtárak történetét.

Az előtörténet a múlt század harmincas-negyvenes éveiben kezdődik. Az angol politikát már az ipari burzsoázia szabadkereskedelmi megfontolásai szabják meg. Nagy-Britannia – az azóta is nosztalgiával emlegetett "viktoriánus korban" – ipari és gyarmati hatalomként virágkorát éli. Az iparnak szakképzett munkásokra, a gyárosoknak és kereskedőknek újabb és újabb ismeretekre van szükségük, hogy a brit áruk mindenhol piacra találjanak. A gazdagodó birodalomban 1845-ben törvényt hoznak, amely múzeumok létesítését ösztönzi a nagyobb városokban. Hamarosan három városban (Canterbury, Warrington és Salford) olyan múzeumokat alapítanak, amelyekben könyvtár is található. A Múzeumi Törvény után, William *Ewart* közművelődési könyvtárak alapítását kezdeményezi. A közművelődési könyvtárak létrehozásáról szóló törvényt a Parlament 1850 augusztusá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ban fogadja el. 1886-ban már 125 közművelődési könyvtár működik, és az olvasók száma is rohamosan növekszik. Ekkor válik a könyvtár feladatává, hogy mindenkinek a mesterségéhez szükséges könyveket kézbe adja. Mindez már jó könyvtári állományt, hozzáértő könyvtárosokat és a feladatokat tisztán látó vezetőket kíván. A folyamat nyomonkövetése közben Kelly nehezen összeszedhető résztémákkal ismerteti meg olvasóit. (Így pl. megtudhatjuk, hogy milyen volt a könyvtárak fűtése, világítása, felszerelése stb.) A végtelenül aprólékos részletek néhol fárasztóan unalmasak. Mégis Kelly műve egyszerre elegánsan nagyvonalú és rigolyásan precíz. Nagyvonalú, mert felvillantja a korabeli Anglia politikai, társadalmi és gazdasági viszonyait, ugyanakkor megtudhatjuk, hogy az első női könyvtárost 1871-ben alkalmazták.

A mi *Szabó* Ervinünk a népművelés és a könyvtár összekapcsolódó szerepét a gyakorlatias angolszászokról mintázza. Egyik írásában, amely az új budapesti közkönyvtárról álmodik, megállapítja, hogy a könyvtárnak az összes szellemi és művelődési gyönyörűség központjává kell lennie. Arra, hogy milyen mély hatást gyakorolnak az angol public library-k Magyarországon, további példaként említhetjük meg a glasgow-i Mitchell Library állománygyarapítási elveit, amelyről Szabó Ervin így ír: " . . . A könyvtár alapítólevele azt rendeli, hogy minden tárgyról szóló könyvet gyűjtsön a könyvtár, csak az erkölcstelenek nem, de hogy semmi olyan könyvet nem kell erkölcstelennek tekinteni, amely egyszerűen ellenkezik mai politikai vagy vallási nézeteinkkel." Kellytől megtudhatjuk, hogy miként kapcsolódik össze a könyvtár és a népművelés, továbbá azt is, miként teljesedik ki ez a szerepkör napjainkban.

Az első világháború után új jogi alapokra helyezik a közművelődési könyvtárakat. Működésüket, feladataikat és céljaikat az 1919. évi Közművelődési Könyvtári Törvény határozza meg egészen 1965-ig. A közművelődési könyvtárak feladatainak növekedésébe a tudományos-műszaki haladás jelentős mértékben belejátszik.

A huszas évek a motorizáció kora Angliában. A városok és a kisebb települések közötti forgalmat már autóbuszjáratok bonyolítják le. Az évtized végére elterjed a rádiózás. A könyvtárak iránti igény növekedését politikai és társadalmi okok is előmozdítják. (Így pl. a szakszervezetek érvényesíteni kívánják tagjaik tanulásra és művelődésre való jogait is.)

Sorra jönnek létre új könyvtárak és szolgáltatásaik egyre szélesebb rétegekre terjednek ki. (A könyvtár olvasók utáni "utánnyúlását" jól szemlélteti az a szövegközi fénykép /370–371.p./, amely 1920-ban kapta lencsevégre a Perthshire-i könyvtár könyvszállító automobilját.) Angliában a közművelődési könyvtárak feladata a hátrányos helyzetűek, a kórházi betegek és a börtönök foglyainak könyvvel történő ellátása is. Ezekben az intézményekben és a kisebb vidéki településeken a könyvtár jelentősége rendkívüli mértékben megnő. Sok helyen az egyetlen közművelődési intézmény: a könyvtár. A gyermekkönyvtári tevékenység is ebben az időszakban bontakozik ki, amellyel a szerző – sajnos – részletesen nem foglalkozik.

Az 1939 és 1975 közötti időszakot tárgyaló rész már a jelenlegi közművelődési könyvtári és szakirodalmi információs ellátás előtörténete. A második világháború után rohamosan nő a közép- és felsőfokú képzésben részesülők száma. Az oktatási, tanulási igények kielégítése mellett a könyvtáraknak az egyéni kulturális érdeklődés növekedésével

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

is számolniuk kell. A televíziózás és a tömegesen elterjedő olcsó "paperback" kiadványok, továbbá a tanulásnak egész életen át tartó folyamattá válása régen megfogalmazott alapelvek ismételt rögzítését kívánja meg, – így például " . . . a könyvtári szolgálat nem tekinthető másnak, mint művelődésügyi szolgálatnak" (348.p.). A könyvtárak referenszállományuk jelentős növelésére kényszerülnek. Mindez hatást gyakorol a könyvtárépületek tervezésére is. Az új könyvtárépületeket már úgy építik, hogy megkönnyítsék a hozzáférést a jelentősen megnövelt referenszállományhoz.

Kelly sajnos csak utalásszerűen említi meg, hogy az 1960-as és az 1970-es években a közművelődési könyvtárakban elterjedt az ügyviteltechnikai, illetve a számítástechnikai eszközök alkalmazása.

A tudományos-technikai haladás egyik következménye volt, hogy az 1960-as években felismerték: a könyvtári rendszer továbbfejlesztése országos érdek. Ezt ismerte el az 1964. évi Közművelődési Könyvtári és Múzeumi Törvény. A törvény kimondta, hogy a közművelődési könyvtárak szolgáltatásai, az összlakosságra terjednek ki és az országos könyvtári rendszer tagjaiként működnek.

Thomas Kelly a nagy hagyományú angol közművelődési könyvtárakról szóló mű megírásakor jelentős könyvtártörténeti alkotást hozott létre, megörökítve benne az ebbe a típusba tartozó könyvtárak munkájának minden nehézségeit, de egyben szépségét is. Műve nem okoz majd csalódást azoknak, akik a múlt és a jelen valóságának összefüggéseit keresik és a jövőbemutató törvényszerűségeket kutatják.

RÓNAI TAMÁS

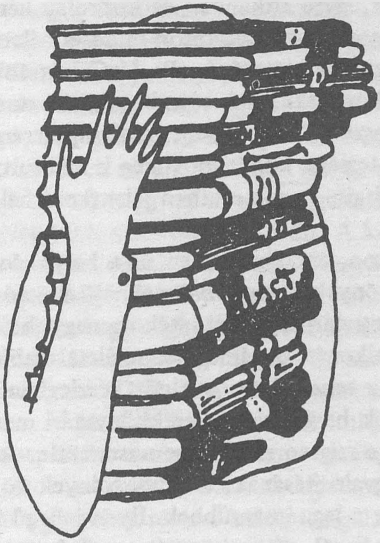

A Biblioteksbladet 1983. 2. számának illusztrációjából

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TENDENCIÁK A BRIT GYEREKEK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSÁBAN

Szemle

UZSOKI ANDREA

Gyerekkönyvtárak

A mai értelemben vett gyerekkönyvtári szolgáltatások bevezetése Angliában körülbelül az első közművelődési könyvtári törvény életbeléptetése (1850) utáni időszakra tehető. Az ellátás általánossá válására az 1920-as, 1930-as években került sor. A fejlesztés üteme több évtizeden keresztül nagyon egyenetlen volt, napjainkra azonban szinte mindegyik közművelődési könyvtár létrehozta gyerekszolgálatát. A gyerekek könyvtári ellátásának hazánkban elterjedt háromféle típusa (elkülönülő állomány, önálló részleg, önálló elhelyezés) lényegében megegyezik az angliai gyakorlattal. Ideális megoldásnak természetesen ott is a térben és állományban valamiképpen elkülönített, de a felnőttszolgálattól nem teljesen elszakított, azzal mindenképpen közös épületben való működtetést tartják. Legújabban nagy hangsúlyt helyeznek a "családi könyvtárhasználat" feltételeinek megteremtésére, vagyis olyan könyvtári övezetek kialakítására, ahol a szülők szemmel kísérhetik lányukat, fiúkat, közösen választhatnak olvasnivalót stb. Az eleve hátrányt jelentő önálló elhelyezésre ma már egyre ritkábban és kizárólag kényszerhelyzetben kerül sor.

A modern gyerekkönyvtári szolgáltatások mind elméleti, mind gyakorlati részének megalapozásában úttörő szerepet játszó L. R. *McColvin* több mint húsz évvel ezelőtt fogalmazta meg a gyerekkönyvtárakkal szemben támasztandó két alapkövetelményt, nevezetesen az ingyenes használatot és a teljes szabadpolcrendszert. Ezek közül az első, a szolgáltatások térítésmentessége mindenhol meg is valósult; a dokumentumok szabadpolcos elhelyezésének korlátai – a sok esetben jelentkező helyhiány – azonban nemcsak hazánkban ismertek.

Az alapszolgáltatásokon, a kölcsönzésen és a helybenolvasáson kívül nagy hagyománya van a különböző könyvtári rendezvényeknek: meseórák, gyakorlati bemutatók, színjátszás, bábjátékok, könyvtárhasználati játékok, nagyobb könyvtárakban barkácsolás és egyéb öntevékeny foglalkozások. Mindezek mellett újabban elterjedt a sokoldalúan felhasználható – általában a zenei, illetve a felnőtt részlegben elhelyezett, – audiovizuális dokumentumok és eszközök bevonása a gyerekkönyvtári munkába, bár az egyre gyakoribb pénzügyi korlátozások a szigetországban sem ismeretlenek, s így néhol határt szabnak az ideális elképzelések megvalósításának. A rendezvények közül – különösen a téli időszakban – az ún. meseórák a legnépszerűbbek. Ilyen jellegű foglalkozásokra szinte minden gyerekkönyvtárban sor kerül, sőt – követésre méltó gyakorlat! – a könyvtár vonzáskörzetébe tartozó bölcsődékbe, óvodákba, a helyi gyerekkórházba, gyógypedagógiai intézetbe rendszeresen "helyhez szállított" mesedélután is – esetenként egyéb szolgáltatással

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

is kombinálva – ma már általánosan elterjedt. A könyvtárnak a falain kívül nyújtott szolgáltatásait a fentieken kívül az az újkeletű, amerikai mintára alapozott kezdeményezés is jellemzi, melynek lényege, hogy a könyvtár "kivonul" a lakótelepek környékére, a játszóterekre, a nagyobb parkokba, tulajdonképpen egyfajta mozgókönyvtári ellátást valósítva meg.

Az Egyesült Királyságban mind a 13 millió 14 éven aluli potenciális könyvtárhasználó előtt – gyakorlatilag két éves kortól – nyitva áll a közművelődési könyvtár. A felső korhatár megállapítását is meglehetősen rugalmasan kezelik, sokszor a felnőttek – legtöbbször a kisebbeket kísérő szülők – is a gyerekrészleg használói: maguknak is válogathatnak olvasnivalót az általában külön polcon elhelyezett ifjúsági állományból (önálló ifjúsági részlegek csak elvétve találhatók), vagy a könyvtár által készített gyerekirodalmi bibliográfiákat ütik fel stb.

Az utóbbi időben a folyóiratellátással ellentétben javuló tendenciát mutató gyerekkönyvkiadás körülbelül évi 3000 új címmel bővíti a meglevő választékot. Ennek általában csak a felét ítélik könyvtári beszerzésre érdemesnek (figyelembe véve a könyv tartalmát, formáját, esztétikai értékét, árát stb.). A beszerzés szempontjából elutasított művek többsége az ún. comics-ból tevődik össze. A képregény-"olvasás" jelensége és az ehhez ma már elválaszthatatlanul kapcsolódó borsos árak a magyar gyerekkönyvtárosok számára sem ismeretlenek. A lassan már fantasztikus méreteket öltő, sokak által elítélt képregényáradatnak azonban – állítólag – az angol könyvtárak többsége ellenáll. (Ez nyilván nemcsak a "hasznos – nem hasznos" vitában született döntéstől függ, hanem egyúttal pénzügyi kérdés is.)

Amennyire vitatható a képregények hasznossága, annyira vitathatatlan az a tény, hogy a játékoknak a többi dokumentummal egyenértékű helyük, sajátos szerepük van a gyerekkönyvtárak szolgáltatásaiban. Úgy látszik, a mi gyerekkönyvtárosaink is angol kollégáikhoz hasonló következtetésre jutottak, amikor megvették az első mackót, kutyát, elkészítették az első bábokat. Elismerve azt, hogy a gyerekek egyes fejlődési szakaszaiban a játék alapvető fontosságú, s meghatározó szerepe van a környező világ felderítésében, az 1960-as évek végétől kezdődően olyan méretűvé vált az angol közművelődési könyvtárak játékrészlegeinek fejlesztése, hogy az ilyen szolgáltatással rendelkező könyvtárak száma az 1980-as évek elejére több mint 800-ra bővült. A könyvtárak az említett részlegek gazdag választékával alkalmazkodnak a különböző korú gyerekek eltérő igényeihez. A játékokat általában nemcsak helyben lehet használni, hanem kölcsönözni is lehet őket. Ez utóbbi szolgáltatás különösen nagy segítséget jelent azoknak a szülőknek, akik anyagi nehézségeik miatt – a játékok ára viszonylag magas – az amúgy is hamar megúnt játékot egyébként nem tudnák beszerezni. Több könyvtár a tanítási szünetek alatt egész napos játékprogramokat is szervez. A játékok beszerzésénél külön gondot fordítanak a testi fogyatékos gyerekekre, és speciális szolgáltatásokat nyújtanak számukra (pl. házhozszállítás). Külön említést érdemel a skót börtönkönyvtárak érdekes kezdeményezése: néhány ilyen intézményben a gyerekek részére külön szolgálatot és ezen belül játékrészleget hoztak létre, hogy a felnőttek biztos helyen tudják a beszélgetési idő alatt gyerekeiket.

Az általánosan elismert eredmények mellett a gyerekkönyvtárak játékszolgálata egyéb, nagy horderejű lehetőségeket is tartalmaz, nevezetesen az ún. "family library",

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

azaz "az egész család jár a könyvtárba" elvnek gyakorlati megvalósítását. A cél – feltételezve a felnőtt- és gyerekszolgálat ideális kapcsolatát – több vetületben is realizálódhat. Egyrészt az egészen kicsi gyerekek számára is elfoglaltságot biztosít a gyerekszolgálat arra az időre, amíg szüleik a felnőttrészleg szolgáltatásait veszik igénybe; másrészt a könyvtár által nyújtott közös játéklehetőségek nagy vonzerőt jelenthetnek az egyébként nem könyvtárhasználó szülők számára is. Azok, akik rendszeresen elkísérik játszani gyereküket a könyvtárba, feltételezhetően akkor is vele mennek majd, amikor a gyerek már könyvet is használ, s ha mind a könyvtáros hozzáállásáról, mind a szolgáltatások színvonaláról jó benyomásokat szereznek, talán időközben maguk is könyvtárhasználóvá válnak.

Iskolai könyvtárak

Nemcsak a hazai könyvtárügyi szakemberek fejében született meg az a gondolat, hogy "a gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátása nem oldható meg kizárólag a közművelődési könyvtárak szolgáltatásai útján, hanem ezek mellett az oktatás korszerű igényeinek megfelelő iskolai könyvtárak fejlett rendszerére van szükség. A fejlesztés során szervezett együttműködést kell megvalósítani a közművelődési és az iskolai könyvtárak között, . . . ". (Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására. Művelődési Közlöny, XV. évf. 24. szám, 1971. dec. 16. 392.p.) A közművelődési partnerintézményeiknél jóval mostohább körülmények között működő angol iskolai könyvtárak fejlesztésére is már jó néhány javaslat született.

A múlt század végén tömegesen létrehozott iskolai könyvtárak – egészen az 1940-es évekig – gyűjteményeiket szinte teljes egészében a közművelődési könyvtáraktól letétbe kapott dokumentumokra alapozták. A második világháborút követő években egyre több hivatalos közlemény látott napvilágot, hangsúlyozva a korszerű iskolai könyvtári szolgáltatások szükségességét. Az 1944. évi oktatási törvénynek az alsó fokú oktatásra gyakorolt ösztönző hatása, valamint a gyerek- és ifjúsági irodalom ugrásszerű javulása következtében az iskolai könyvtárakkal szemben is új igényeket támasztott a társadalom.

Az 1960-as években elterjedt, ún. "school library resource centre" koncepció elsősorban azért jelentett előrelépést, mert az illetékes hatóságok – legalábbis egy ideig – a gyakorlati megvalósításhoz szükséges anyagi feltételeket is biztosították. Ez a "könyvtár mint forrásközpont" szemlélet lényegében nem jelent mást, mint azt, hogy a könyvtár feladata kibővül: a könyvön és folyóiraton kívül minden olyan egyéb dokumentumot és eszközt is gyűjt, megőriz, használtat és rajtuk keresztül információkat sugároz szét, amelyek már nemcsak a tananyag elsajátításához, hanem a pedagógusok szakirodalmi ellátásához és a rekreációs tevékenységekhez szükségesek. A lehető legteljesebb formai változatosságú információhordozókat alkalmassá kell tenni mind helybenhasználatra, mind kölcsönzésre, mind kisebb és nagyobb csoportok foglalkozásaira. A tulajdonképpeni könyvtárat jelentő forrásközpont gyűjteményéből a tantermekben tartós letéteket helyez el.

A rosszabbodó gazdasági helyzet, valamint az egységes központi irányítás hiányának következtében az 1970-es évek folyamán az iskolai könyvtárak fejlesztése lelassult.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mivel az illetékes minisztérium az oktatási-közművelődési szférának csak bizonyos kérdéseivel foglalkozik, s a többit a helyi oktatási hatóságok feladatkörébe sorolja, az iskolai könyvtárügy helyzete megyénként, városonként más és más. Az iskolai könyvtárak ellátása vagy a közművelődési könyvtárakra hárul – s így a gyerekszolgálatokkal megvalósítandó együttműködés számukra létkérdés – vagy ezt a feladatot az oktatási hatóságok keretein belül az utóbbi években létrehozott, ún. iskolai könyvtári szolgálat (school library service) kapta meg. Ha a személyi és tárgyi feltételek adottak, óriási segítséget nyújtanak az iskoláknak, mivel szolgáltatásaik körébe tartozik a központi könyvbeszerzés, letétek kihelyezése, módszertani tanácsadás, bibliográfiák készítése stb. Mindezen erőfeszítések ellenére az iskolai könyvtár – amelyet általában a tantestület egyik tagja vezet – sok esetben nem képes megfelelni a mai követelményeknek.

Különösen a kisebb településeken elszomorító a helyzet; itt fiókkönyvtár híján az egész lakosság könyvtári ellátása az amúgy is nyitvatartási gondokkal küzdő iskolai könyvtár feladata lenne. Úgy tűnik, hogy a Könyvtári Egyesület (Library Association) 1977-ben megjelentetett, az iskolai könyvtárak személyi feltételeit, állománygyarapítási, elhelyezési, berendezési kérdéseit részletező korszerű irányelvei egyhamar nem valósulnak meg.

Akárcsak hazánkban, Angliában is, éppen a fent jelzett anyagi nehézségek csökkentése reményében, többször kísérleteztek a közös iskolai és közművelődési könyvtári szolgáltatások, a kettős funkciójú könyvtárak megteremtésével. Az új típusú intézményekhez fűzött remények azonban legtöbb esetben nem váltak valóra. Hol az együttműködés hiánya miatt, hol amiatt, hogy ami ideális helyiségnek és elhelyezésnek bizonyult egy iskolai könyvtár számára, az nem felelt meg a közművelődési könyvtári funkciók ellátására és fordítva. Természetesen akadnak jó példák is, de ez a tendencia nem vált általánossá.

IRODALOM

1. ALLAN, M.: The school library resource centre, London, 1974. 165 p.

2. COOKE, M. J.: An international view of school librarianship = The School Librarian, no 4. vol.27. 1979. 322–325.p.

3. HEWITT, J.: Toys and games in libraries, The Library Association, London, 1981. VII, 85 p.

4. Library and Information Research Group. Library work with young people The research perspective. (Conference) London, 1981. 80 p.

5. Library research provision in schools. Guidelines and recommendations. The Library Association, London, 1977. 57 p.

6. McCOLVIN, L. R.: Libraries for children, London, 1961. 183 p.

7. RAY, C.: (ed): Library service to children (An international survey) = IFLA Publications 12, München – New York – Paris, 1978. 132–139 p.

8. RAY, S. G.: Library service to schools. The Library Association, London, 1982. VII, 64 p. /Library Association Pamphlet 32./

9. TURNER, P.: Present and future trends for audio-visual resources = The School Librarian, no 4. vol. 26. 1978. 309–314.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK HÁTRÁNYOS HELYZETŰEK SZÁMÁRA

BELL, L. J.: The large print book and its user. London, LA, 1980. 326 p.; MARSHALL, M. R.: Libraries and the handicapped child. London, Deutsch, 205 p. (A Grafton book); COLEMAN, P. M.: Whose problem? The public library and the disadvantaged. London, LA, 1981. 80 p.; HAY, W.: Library services for handicapped people an annotated bibliography of British material 1970–1981. London, LA, 1982. 33 p. kötetek alapján **GÁLNÉ BALLAGI ÁGNES** szemléje.

Ezt a címet viseli az a rokkantak éve alkalmából kiadott brit bibliográfia, amely az 1970 és 1981 között, e témában megjelent közleményekből ad annotált válogatást. Már a tételek elrendezése is sokat elárul abból a tevékenységből, amit a könyvtárak végeznek, és megjelöli azok körét, akiknek – erőfeszítéseikkel – segíteni akarnak. A jegyzék a süketek és nagyothallók, a vakok és gyengénlátók, a mozgássérültek és ágyhozkötöttek és nem utolsósorban a szellemi fogyatékosok számára nyújtható könyvtári szolgáltatásokról szóló publikációkat tartalmazza. A gyermekeket szolgáló játékgyűjtemények számára készült módszertani segédletek és a kórházi betegek könyvtári ellátását ismertető dokumentumok egyaránt megtalálhatók benne. A bibliográfia hivatkozik a hátrányos helyzetűek tájékoztatását, eligazítását célzó könyvlistákra, melyeket könyvtárak, intézmények jelentetnek meg.

Természetesen egy év sem pénzben, sem az egyéb lehetőségek megteremtésében nem képes megoldani ilyen fontos társadalmi problémát, – amint azt Nagy-Britanniában nyilatkozó prominens könyvtárosok is leszögezték –, de azzal, hogy a figyelem fókuszába állít olyan kutatási eredményeket, amelyek fontos tanulságul szolgálhatnak mind a szociális, mind a könyvtári ellátás számára, nagyon sok hasznot hozhat.

A vizsgálatok eredményének közzétételét az motíválja, hogy a szélesebb nyilvánosság jobb szolgáltatások kifejlesztéséhez vezet, és a tapasztalatok azt mutatják, az illetékesek megfelelő intézkedései nagyban hozzájárulhatnak e rétegek tevékenyebb életéhez, megszüntethetik vagy csökkenthetik a betegség, a megkülönböztetettség tudatát.

Szociális ellátás és könyvtár

A társadalom bizonyos hátrányos körülmények között élő csoportjait – például a vakokat – már a 40-es, 50-es években is támogatni igyekeztek, de a kör szélesítése a könyvtáraknak a lakosság e speciális rétegeit hatékonyan ellátó tevékenysége – vagy legalább az erre irányuló törekvésük – a 60-as években vált általánossá. E próbálkozások szoros összefüggésben alakultak és fejlődtek a hátrányos helyzetűek érdekében hozott egészségügyi, oktatási, szociális és kulturális intézkedésekkel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtári munka vizsgálataiban, elemzéseiben ez a téma is előtérbe került, így a tapasztalatok rögzítése képet rajzol a közelmúlt és a jelen törekvéseiről, eredményeiről.

Említésre méltó az 1964-es közművelődési könyvtári és múzeumi törvény alapelve, amely szerint mindenki számára egyformán hozzáférhetővé kell tenni az intézmények szolgáltatásait. Ebből következik a lakosság olyan rétegeinek megkülönböztetett segítése, amelyek korlátozva vannak a lehetőségek igénybevételében.

Az 1970-ben megjelent – a krónikus betegségben szenvedőkre és hátrányos helyzetűekre vonatkozó törvény a helyi hatóságok felelősségévé tette e rétegek otthoni ellátását rádióval, TV-vel, könyvtári szolgálatással és más szabadidős lehetőségekkel. Feladatul tűzte ki, hogy biztosítsák számukra a művelődési, tanulási alkalmak igénybevételét, például a szállítás megoldásával. Anglia és Wales oktatási törvénye 1976-ban az egészségesek mellett a rokkant, sérült gyermekek speciális képzésével is foglalkozott.

A dokumentumok kiválasztása, az egyes csoportok szükségleteit figyelembe vevő gyűjtemény összeállítása és közvetítése, – esetleg technikai eszközök közbeiktatásával, – ez az a lehetőség, amellyel a könyvtárak olyan emberekhez is el tudják juttatni az információkat, kulturális élményeket, akik azokból másoknál kisebb mértékben, nagyobb nehézségek árán részesülnek. (Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a feladat teljesítéséhez a könyvkiadás megfelelő nyomdatechnikával előállított, képes, egyszerű tartalmú, könnyen olvasható stb. művek forgalmazásával járul hozzá.)

A dokumentumok házhozszállításának megszervezése, olvasógépek, videoberendezések, nagybetűs írógépek, tehát magánszemélyek számára többnyire elérhetetlen készülékek rendelkezésre bocsátása mind ezt a célt szolgálja.

A speciális szolgálat egyik sarkalatos – még korántsem megoldott – kérdése a könyvtárosok felkészítése, kiképzése, alkalmassá tétele e feladatokra. Fontos lépés a helyzet feltárása, az érdekelt partnerek megkeresése és a velük való együttműködés is.

Annak ellenére, hogy imponáló eredmények könyvelhetők el, országosan még mindig nagyok az eltérések a lehetőségek ismerete, elterjedtsége, alkalmazása és népszerűsítése terén.

A látási zavarokkal küzdők helyzete és ellátása

A nagybetűs könyvek és használóik címen Lorna J. *Bell* tollából megjelent tanulmány egy 1977 és 1979 között végzett vizsgálat anyagát közreadva, betekintést nyújt a gyengénlátók, illetve az öregek megfelelő irodalommal való ellátásának problémakörébe.

Már 1963-ben az egészségügyi kormányzat azt igényelte a könyvtáraktól, hogy a gyengénlátókat nagybetűs könyvekkel lássák el. Azonban ez idő tájt igen kevés állt rendelkezésre belőlük. Rendszeres kiadásuk 1964-től indult meg. Az első jelentős lépés az Ulverscraft alapítvány kiadásában megjelenő könyvek sora. Ezt a vakok országos könyvtárának nyújtott támogatással kialakított gyűjtemény követte, az ún. Austin-könyvekkel kiegészítve a kölcsönözhető állományt.

A látási zavarokkal küzdők olvasási nehézségei között első helyen – számarányuk miatt – az öregek ilyen gondjainak megoldása szerepel. A társadalom fokozatos elörege-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

dése folyamatosan növekvő ellátást tesz szükségessé. (Egy 1970-ben megjelent tanulmány az 1951-es nyolc millió 60 éven felüli lakos számát 1981-re, már tizenegy millióra becsülte.) Nincsenek megbízható statisztikák, nyilvántartások: sok hátrányos helyzetben élő embert a szociális intézmények sem tartanak számon. Az ilyen adatok felszínre hozása a szociális ellátásban dolgozók, optikusok, kiadók stb. számára iránymutató lehet a további munkában. Bár a könyvtárak sokat tettek már eddig is, lehetőségeik mégis korlátozottak, pl. a dokumentumok előállítása hatáskörükön kívül esik. Az anyagi nehézségek is akadályt jelentenek, (például kellő számú olvasógép beszerzésében, amivel pedig sok embert képessé lehet tenni a normál nyomtatott írás elolvasására). Másfelől az is tény, hogy sokan – a rászorulók, vagy az őket segítők közül – nem is tudnak a nagybetűs könyvek létezéséről, noha előállításuk a 70-es években számottevő fejlődésen ment keresztül. Az évi 30 000 megjelenő címből kb. 2000 ebbe a kategóriába tartozik. A legtöbb közülük szórakoztató olvasmány, de kézikönyvek és hobbi-könyvek is növekvő mennyiségben látnak napvilágot.

A könyvtárosok nem elégedettek a látási zavarokkal küzdő lakosok számára rendelkezésre álló kiadványokkal: még nagyobb választékot várnának a kiadóktól, anélkül, hogy garantálhatnák minden könyv megvásárlását a jelen gazdasági helyzetben. A mozgókönyvtáraknak nagy jelentősége van a használókkal való érintkezésben, bár sok nagybetűs könyv található klubokban, öregek otthonaiban – ugyanakkor számos kórházban a betegek számára egyáltalán nincsen könyvtár.

A felmérés személyzeti problémákról is beszámol: pénzügyi nehézségek gátolják megfelelő szakemberek alkalmazását. Ugyanakkor a könyvtárosok egy része kételyeinek adott hangot, vajon ez az időt rabló, a kisebbséget érintő szolgáltatás a könyvtárak feladata-e egyáltalán.

A nagybetűs könyveket használók jónak tartják a szolgáltatásokat, de szélesebb választékot igényelnének, főleg a fiatalok és középkorúak. Különösen az ismeretközlő művek iránt nőtt meg a kereslet, noha a legnépszerűbbek a kalandos történetek, misztikus könyvek és biográfiák. Referensz művekre is szükség van, részint e csoportok speciális, részint általános információs igényeik miatt. Sok jó tapasztalat is felszínre kerül. Például a könyvtárak a "hangos könyvek" mellett "hangos újságok" teljes évfolyamait is kezdték gyűjteni kazettákon, szalagokon.

A megkérdezettek közül a nagybetűs könyvek olvasóinak 70%-a nő, sok a magányos. Idős korukban jobbára könnyebb olvasmányokat keresnek. A többségnek ugyan biztos jövedelme van, de csak kevesen engedhetik meg maguknak könyvek vásárlását. Nagyobb hányaduk kevés iskolát végzett, és képesítés nélküli munkakörökben dolgozott. Könyvhasználati szokásaikra jellemző, hogy szinte kizárólag a kölcsönző részleget látogatják, kevés időt töltenek a polcok mellett, alig használják a katalógust, könyvjegyzékeket, és nem szeretik "zavarni" a könyvtárost. Az ágyhozkötött olvasók legfőbb panasza, hogy a könyvek nehezek, a könyvtámaszról sokan nem tudnak, és a kedvezőbb kisebb formátumot sem mindenki ismeri. A kórházakban rosszak az olvasási lehetőségek, nem elég jó a világítás és nagy a zaj.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A hátrányos helyzetű gyermek

A hátrányos helyzetű gyermekek könyvtári ellátása kiterjed mindenfajta betegségben szenvedő, szellemileg elmaradott vagy pszichológiai problémákkal küzdő csoportra, egyénre. A becslések szerint a gyerekek mintegy 2%-a súlyos hátránnyal született, további 8%-a kisebb mérvű betegséggel vagy visszamaradottsággal. Különböző intézményekben (normál iskolákban megfelelő segítséggel vagy ha elkerülhetetlen, speciális intézményekben, hosszabb-rövidebb ideig otthonokban, kórházakban, könyvtárakban) komoly munka folyik a szülők támogatására, hogy e gyermekek lehetőleg minél nagyobb számban be tudjanak illeszkedni a társadalomba.

Képeskönyvek, av-eszközök, optikai és egyéb berendezések felhasználásával a könyvtárakban nagyon intenzíven, egyénileg és csoportosan foglalkoznak ezekkel a gyerekekkel. Sok olyan lehetőségre tudnak támaszkodni, mint a szellemileg elmaradottak vagy süketek külön tévés programjai (például a mindennapi életre tanító – Menjünk vásárolni, postára, telefonálni stb. sorozat), gyógypedagógiai tanárok által készített könyvek és egyéb dokumentumok, vagy a halláskárosultak színháza.

Margaret R. *Marshall* könyvében részletesen elemzi a különböző tevékenységi formák módját és hatását a beteg gyerekek egyes csoportjaira.

Patricia M. *Coleman* viszont azt hangsúlyozza, hogy míg a fizikai állapotuk miatt rossz helyzetbe kerültekkel való foglalkozás általánosan elfogadott és széles körű, más csoportok háttérbe szorulnak. Az analfabéták vagy írni-olvasni alig tudók is nehezen igazodnak el a társadalomban. Az előbbiek száma negyedmillióra, az utóbbiaké három millióra tehető. Különös figyelmet érdemelnek közülük az etnikai kisebbségek tagjai. A számukra nyújtott könyvtári szolgáltatások a nyelvoktatás segítésében, a környezet, a helyi szokások megismertetésében, anyanyelvük ápolásában mutatkoznak.

A hivatkozott néhány könyv is a gazdag angol irodalomból tükrözi azt a sok munkát és anyagi ráfordítást, amivel húsz év alatt a rokkantak, hátrányos helyzetűek támogatására sietett a társadalom. A különböző csoportok más és más okok miatt kerülnek nehéz körülmények közé, s ha számban ez a lakosságnak kisebb hányadát is képezi, gondjaik enyhítése, szociális, kulturális, ezen belül könyvtári segítésük pozitívan hat vissza az egész ország életére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BÖRTÖNKÖNYVTÁRI ELLÁTÁS NAGY-BRITANNIÁBAN

A prison libraries. (Library Association guidelines for library provision in prison department establishments. London, LA, 1981. 63 p.) c. kiadvány alapján **KOVÁCS LÁSZLÓNÉ** összefoglalása.

Az utóbbi időben – talán a kiadványok mindenki számára történő egyetemes hozzáférhetővé tételének programja miatt, vagy más okokból is, de a hagyományos könyvtári szolgálatból "kitörve" – világszerte mind több gondot fordítanak a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának megszervezésére, illetve javítására.

A börtönkönyvtári ellátásban az elmúlt néhány évben Magyarországon tapasztalható örvendetes fejlődés késztet bennünket arra, hogy az összevetés céljából megnézzük, mi történt e téren más országokban, például Angliában.

A rabok könyvvel történő ellátása Angliában évszázados múltra tekint vissza. Kezdetben, a XIX. század végén az elítéltek számára az olvasást olyan privilégiumként kezelték, amit ki kellett érdemelni. Jutalomként, több fokozatban juthattak olvasmányhoz a rabok, elsőként bibliát és más vallásos tárgyú irodalmat kaptak, másodikként oktatási anyagot, és a privilégium legfelső fokaként kaphattak csak regényeket és egyéb szórakoztató irodalmat. Sokszor szabadult a rab anélkül, hogy a legfelső fokot elérte volna. A XX. század elején e tekintetben gyökeres szemléletváltás indult meg, amelynek eredményeképpen a könyvtár használata jutalom helyett a reszocializációs-nevelési folyamat szerves részévé vált. A könyvállomány nagysága is jelentősen növekedett, főleg ajándékok révén. A könyvek kezeléséhez pedagógusok nyújtottak önkéntes segítséget. 1936-ban a Library Association (Könyvtáros Egyesület) bizottságot hozott létre a börtönkönyvtárak szervezésében való közreműködésre. Ajánlásaik közül akkor még néhány életképtelennek bizonyult; például főfoglalkozású könyvtáros kinevezését javasolták minden könyvtár élére. Abban az időben, amikor a könyvtárak felállítását is ellenezte sok börtönigazgató, ez a célkitűzés teljesülhetetlen vágy maradt. Azonban az egyesület indítványa alapján vált mind a mai napig élő gyakorlattá, hogy a helyi közművelődési könyvtár a börtönfenntartó hatóság térítése alapján letéti állománnyal látja el a börtönkönyvtárat. Ez az összeg jelenleg fejenként átlag 0,75 font, de 1,60 fontra tervezik emelni. A XX. század közepén megfogalmazott börtöntörvények az olvasást már olyan jogként említik, amely rendbontás miatt büntetésként szüneteltethető, de semmilyen más módon meg nem sérthető. Nem lehet könyvet visszatartani pusztán annak tartalma miatt, kivéve, ha az orvostiszttel konzultálva az igazgató indokoltnak látja. A hetvenes években a börtönkönyvtári ellátás színvonalát elégtelennek találva, a belügyminisztérium néhány lelkes nevelőtisztjének kezdeményezésére munkacsoportot állítottak fel a helyzet felmérésére és javaslatok kidolgozására. Az általuk készített beszámolóra támaszkodva a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Library Association irányelveket dolgozott ki és adott közre (Prison libraries. London, LA, 1980.). Az első kiadás sikerein felbuzdulva az észrevételek figyelembevételével második kiadása is megjelent a könyvnek és állományépítési, könyvtártechnikai, valamint könyvtárigazgatási tudnivalókat tartalmaz.

Az irányelvek szerint a megfelelő ellátás érdekében az alábbi állománynagyságok kívánatosak:

az intézményben őrzött rabok száma	minimális kötetszám
150-ig	1500
151–350	3500
351–550	5500
551–850	8500
851 és felette	fejenként 10 kötet

Az állomány nagyságát több tényező befolyásolja, például, bővebb kell, hogy legyen a választék, ha rendszertelen a könyvtárhasználati idő, s egyszerre több könyvet kölcsönöznek; ha a könyvtárnak az oktatásban is szerepet kell vállalnia; ha egyéb könyvhöz jutási lehetőség nincs a börtönben (pl. vásárlás a kantinban). A folyóiratok jelentősége a könyvtárhasználatra szoktatásban való szerepük miatt várhatóan fokozódik, ezért tíz elítéltre számítva egy cím, de minimálisan 15 cím járjon. Nagyobb intézményeknél (550 fő felett) bizonyos címek több példányban való előfizetése is indokolt. Ahol a helyi könyvtárhasználat korlátozott, ott a kurrens folyóiratszámokat is célszerű kölcsönözni, a régebbi számokat olvasóterem esetén is kölcsönözni kell. Egyre inkább növekszik az audiovizuális anyagok szerepe, főleg a börtönökben folyó írni-olvasni tanításban, s egyéb tanfolyamokon.

Összetételében az állomány a szórakozást és az oktatást kell, hogy szolgálja. Külön hangsúlyt kell helyezni az alapképzést szolgáló könyvekre. A nemzeti kisebbségek számára az állomány tartalmazzon a kisebbség nyelvén is irodalmat, valamint angol nyelven a kisebbségről szóló irodalmat. Annak ellenére, hogy a vadnyugati, kriminológiai, tudományos-fantasztikus irodalom a legnépszerűbb, nem hiányozhatnak a versek, életrajzok, a klasszikus és modern regényirodalom sem. Szükség van sport- és hobbi-könyvekre, nemkülönben az olvasási készséget fejlesztő könyvekre is. Olvasásnépszerűsítő feladatot töltenek be a papírkötésű olcsókönyvek. (A közvéleményhez hasonlóan a rabok is az ilyen formában megjelent műveket tartják szórakoztató irodalomnak, a keménykötésűeket pedig oktatási célokat szolgálóknak.) A csökkentlátóak számára kínáljon a könyvtár öregbetűs könyveket.

Az általános tájékoztatást nyújtó referensz művek széles választéka álljon a használók rendelkezésére (új kiadású enciklopédia, szótárak, évkönyvek, címtárak, kézikönyvek). Ahol a könyvtári órák száma kevés, ott tegyék lehetővé a referensz művek rövid időre történő kikölcsönzését. Atlaszok, térképek és a jogi szakirodalom kérdésében eltérőek a vélemények; sokan a gonosz célú felhasználás veszélyét látják bennük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A börtönkönyvtár is legyen képes olyan dokumentumokra vonatkozó kérések teljesítésére, amelyek nincsenek meg a saját állományában. A könyvtárközi kérések lebonyolítására megfelelően gyors eljárást kell kidolgozni, hiszen a börtönélet amúgy is késlelteti az információhoz jutást. Számításba kell venni az elítéltek fluktuációját; gyakran előfordul, hogy mire a kérésre küldött dokumentum megérkezik, az elítéltet már másik börtönbe szállították. A könyvtári rendszer viselkedjék ilyen esetben rugalmasan, tegye lehetővé, hogy a kért művet az elítéltnek új tartózkodási helyére utánaküldjék.

Kívánatos, hogy a közművelődési könyvtár állományának katalógusa is rendelkezésre álljon mikrofilmen, esetleg online üzemmódban, aminek megvalósítására egyre nagyobb esély van. Mindenképpen javasolt azonban viszonylag gazdag bibliográfiai apparátus fenntartása a tájékoztató munka segítésére.

Az állomány fizikai állapota nem lehet rosszabb, mint a közművelődési könyvtárakban. Ezt rendszeres könyvcserével lehet biztosítani. Gazdaságos megoldás papírkötésű olcsókönyveket beszerezni és gyakrabban cserélni.

A használók képzésére a börtönkönyvtárakban fokozott hangsúlyt kell helyezni, különös tekintettel a könyvtárhasználatban teljesen járatlan elítéltekre. Ismertetni kell a teljes könyvtári rendszer közvetett igénybevételének lehetőségét is.

Nem használhatja a börtönkönyvtárat a vonatkozó belügyminisztériumi szabályok értelmében a személyzet; nekik vagy a helyi közművelődési könyvtár áll rendelkezésükre, vagy a börtönben külön könyvtárat kell fenntartani számukra. A foglyok és a személyzet közös könyvtára nyilvánvalóan az erőforrások hatékonyabb kihasználását eredményezné. Az 1979-ben készült *May*-Report* olyan kezdeményezésre bátorít, amelyben az ellátást mindkét réteg számára ugyanaz a könyvtár végzi.

A könyvtárszolgálatot működtető személyek négy kategóriába tartoznak: 1. a börtön nevelőtisztje (felelős a könyvtári ellátásért a vezetőség előtt, és felügyeletet gyakorol a könyvtári személyzet fölött); 2. a könyvtáros (képesített, minimálisan egyéves gyakorlattal rendelkező könyvtáros, a közművelődési hálózat valamelyik könyvtárának munkatársa; munkaidejének csak egy részét tölti a börtönkönyvtárban a szakképzettséget igénylő munkák elvégzésére, s fizetésének egy részét a belügyminisztérium biztosítja); 3. börtöntiszt-könyvtáros (egy vagy több fő, a nevelőtiszt alá tartoznak, és felügyelik a rab-segéderő(k) munkáját; könyvtártechnikusi képzettségük javasolt); 4. rab-segéderő (az elítéltek egyike; követelmény vele szemben, hogy írni-olvasni, számolni tudjon; esetükben problémát jelent a rabok gyakori áthelyezése).

A könyvtári személyzet szolgálati idejére és a könyvtári nyitvatartási időre a hatékony ellátás érdekében a következő minimális értékek ajánlottak.

*Committee of inquiry into the U.K. Prison Services Report. London, HMSO, 1979. Cmnd 7673 /The May-Report/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Rabok száma	Képesített könyvtáros	Börtöntiszt-könyvtáros	Rab-segéderő	Könyvtári nyitvatartás
	óra			
1 – 150	7	10	14	7
151 – 350	14	20	28	14
351 – 550	20	30	40	20
551 – 850	24	34	42	24
851 – 1150	30	42	45	30
1151 felett	. . . . . arányosan			

Az irányelvek a továbbiakban útmutatást nyújtanak a börtönkönyvtárak helyiségeinek kialakításához, az olvasószolgálati munkához, a könyvtárpropagandához.

A magyarországi gyakorlatra vonatkozóan szívesen látnánk a szóbeli beszámolókon túl cikkeket és tanulmányokat, hogy a hazai jó gyakorlat nemzetközi összehasonlítása is lehetővé váljon.

* * *

A Könyvtártudományi szakkönyvtárban (Bp. VIII., Múzeum u. 3.) a kérdéssel kapcsolatban az alábbi szakkönyvek állnak még az érdeklődők rendelkezésére:

The libraries' choice. Ed. Her Majesty's Stationery Office, Department of Education and Science. London, 1978. 53 p. (Library information series 10.)

Library services to the disadvantaged. Ed. William Martin. Hamden, Conn. Linnet Books, London – Bingley, 1975. 185 p.

BRAMLEY, Gerald: Outreach. Library services for the institutionalised, the elderly and the physically handicapped. London – Hamden, Conn. Bingley – Linnet, 1978. 232 p.

LE DONNE, M. – CHRISTIANO, D. – STOUT, J.: Survey of library and information problems in correctional institutions. Bibliography. Vol. 4. Ed. California University, Berkeley. Washington, ERIC Reports, 1974. 28 lev.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

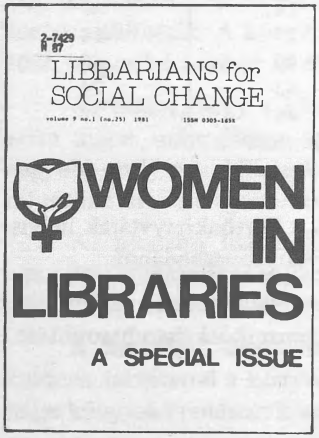

Women in libraries. (*Librarians for Social Change*). A special issue. vol.9. no.1. (no.25.) 1981.)
Nők a könyvtárban

Miért is alakítottunk csoportot? Sharry *Jespersen* cikke azokra a problémákra mutat rá, amelyekkel a női munkavállalóknak kell szembenézniük a könyvtárakban. A közelmúltban ugyanis egy kritikus meglehetősen ingerülten kérdezte meg egy könyvtáros szaklapban, hogy miért van szükség egy újabb csoportosulásra.

A válasz nem új: a könyvtárakban dolgozó nőknek ugyanazzal a problémával kell szembenézniük, mint bármely más területen dolgozóknak: a közvetett és közvetlen hátrányos megkülönböztetéssel. A "Nők a könyvtárban" csoport azért alakult, hogy ráirányítsa a figyelmet azokra a problémákra, amelyek befolyásolják a teljesítményt és kihatnak a munkahelyi légkörre. A viszonylag alacsony pozíció, amit a nők betöltenek az irányítás hierarchiájában; a részidős foglalkoztatás hiánya; a gyermeknevelés nehézségei mind-mind megoldásra váró feladatok, éppúgy, mint például a szakmai továbbképzés és felzárkóztatás a szülést követő hosszabb-rövidebb ideig tartó kiesés után.

Nem eléggé széles körben ismertek azok a statisztikai adatok, amelyek bizonyítják, hogy a nők milyen hátrányos helyzetben vannak a férfiakkal szemben. Egy 1978-as felmérés szerint egy olyan szakmában, ahol a szakképzett munkábalépők 80%-a és a teljes foglalkoztatottak 60%-a nő, a legfelső irányítási szinten dolgozók 98,1%-a és a második legmagasabb irányítási szinten dolgozók 85%-a férfi. Ha a férfiak-nők arányát nézzük, az tapasztalható, hogy míg a férfiak 4%-a, addig a nőknek csak 0,05%-a tölt be vezető állást. Ha a nőknek sikerül is elérniük valamilyen eredményt a szakmában, az csaknem teljesen egy férfiak által létrehozott keretben és szabályok szerint lehetséges.

A csoport – első kongresszusát 1981 februárjában tartotta, – fő feladatának tekinti, hogy olyan fórumot teremtsen, ahol a nők kibontakoztathatják és fejleszthetik – a realitások talaján maradva – képességeiket, és hangot adhatnak érvényesülési törekvéseiknek.

Kettős célkitűzésről van szó. Először is egyenlő lehetőségeket – és mint minden hátrányos helyzetben levő csoportnak – pozitív megkülönböztetést követelni minden könyvtárban dolgozó nőnek a munkáltatóktól és a szakszervezetektől. Habár a szakszervezetek maguk is "férfiközpontúak", a nőknek el kell érni, hogy nagyobb figyelmet fordítsanak gondjaikra, és tekintsék központi problémának az ő problémájukat. Például, ha az automatizálás elterjedésével a nők munkalehetősége veszélybe kerül, szükség lesz a szak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szervezetek segítségére. Az is fontos, hogy a munkahelyi vezetés támogassa és szorgalmazza a részidős és munkamegosztásos foglalkoztatást.

Másodszor azért harcol a csoport, hogy a könyvtári állomány ne tartalmazzon olyan anyagot, ami lealacsonyítja a női nemet. Ez bár elég kemény követelmény, de nem lehetetlen. Ha számításba vesszük, hogy a könyvpiac legnagyobb vásárlói a könyvtárak, talán arra is lehetőség nyílik, hogy pozitív irányban befolyásolják a kiadókat és terjesztőket.

E célok elérése érdekében a "Nők a könyvtárban" több szekciót is létrehozott. Már működik a munkamegosztással, gépesítéssel, a könyvtárosképzéssel és az állomány kérdéseivel foglalkozó munkacsoport.

Cenzúra vagy válogatás címmel Jane *Little* a hagyományos szakirodalom-szépirodalom felosztáson túlmenően a férfiak és nők érdeklődésére számottartó könyveket elemzi. Dokumentumtípusok szerint is áttekinti az állományt, és megállapítja, hogy a folyóiratok hirdetései és a napilapok címoldalai különösen sértőek, amennyiben a női testet használják fel áruik propagálása érdekében. Olyan dokumentumoknak, amelyek úgy jelenítik meg a nőt, mint a férfiak örömének és élvezetének tárgyát, nincs helyük a könyvtári állományban. De hogyan lehet ezt elérni? Nem megvalósítható egyenként átvizsgálni a könyvtárba kerülő hirdetményeket. Talán az első lépés az lehetne, hogy megfelelő állománybeszerzési irányelveket dolgoznának ki az egyes könyvtárak.

Jane *Allen* a következő cikkben arról számol be, hogy hosszú, kitartó és fáradságos munkával hogyan sikerült létrehozni egy *feminista* részleget egy fiókkönyvtárban. Majd Fran *Devine* válogatását olvashatjuk arról, hogy milyen szép- és szakirodalmat ajánl feminista nőtársainak.

A szakképzetlen könyvtárosok munkáját a közművelődési könyvtárakban egyszerű adminisztrációs munkának tekintik, ami semmilyen speciális képességeket nem igényel, – így is sorolják be és eszerint is fizetik őket. Jackie *Taylor* könyvtári segéderőként összesen 12 évet dolgozott London három fiókkönyvtárában, de ezek közül egyikben sem végzett kizárólag adminisztratív munkát. Nemcsak tőle, de másoktól is általában többet várnak, és valójában többet és többféle munkát végeztetnek velük, mint amire valóban képesítették és ahogy megfizetik őket. Így kiadványokat árusítanak, olvasójegyet töltenek ki, előjegyzéseket vesznek fel, felszólításokat írnak, késedelmi díjakat fizettetnek (gyakran nagy pénzösszegeket is kezelnek) s a könyvek visszaosztása és raktári kezelése is feladatuk, sőt az olvasók felvilágosítását is ők végzik. Ez az a terület, ahol nem lehet pontosan elhatárolni, hogy meddig terjed a könyvtári segéderő munkája, és hol kezdődik a szakképzett tájékoztató feladata. Mit mutat a tapasztalat? A felvilágosítás a szakképzett könyvtáros dolga, – ha van elegendő belőlük; de érdekes módon bárki elvégezheti, ha nincs elérhető közelségben szakképzett tájékoztató. A legtöbb könyvtárban viszont soha sincs elég szakképzett munkaerő, így a szakképzetlenekre is mindig jut ebből a feladatból. Tájékoztatni teaidőben, az ebédidőben és az esti órákban is kell, amikor már csak ügyeleti létszámmal működik a könyvtár. Kisebb kölcsönzőhelyen és fiókkönyvtárakban sokszor csak egyetlen, ráadásul szakképzetlen ember "tartja a frontot" és ő felelős mindenért. Ezt a tényt a munkáltató, de gyakran a könyvtár vezetője sem veszi észre – vagy nem akarja észrevenni. Lehet, hogy azért nem, mert félti a szakképzett személyzet tekintélyét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtári segéderők tudatosítsák munkájuk szükségességét, és vívják ki ennek megfelelő tekintélyét. De éppen ennyire fontos, hogy a szakképzettek megértsék és támogassák e törekvéseket, hiszen ez nem akarja aláásni tekintélyüket, sőt az ő helyzetüket is javítja.

Nők az irányításban. A könyvtárban éppúgy, mint az élet más területein, vannak nők, akik irányítanak (egy páran) és vannak, akiket irányítanak (nagyon sokan). De bármelyik oldalon is álljanak – írja Anne *Knox*, – karrierjük során olyan problémákkal kell szembenézniük, amelyeket férfitársaik nem tapasztalnak.

A vezetés úgy is meghatározható, mint a tervezett célok megvalósítása, illetve megvalósíttatása a beosztottakkal. E munka a legkisebb mindennapi döntésektől a hosszú távú tervezésekig terjed, de minden szintje és fázisa kétirányú kommunikációt tesz szükségessé: az irányítót a beosztottak felé és viszont. Különösen fontos, hogy a női vezetők öntudatosan és magabiztosan tárgyaljanak, őszintén és bátran mondjanak véleményt. Igaz, a férfiaktól is ugyanez várható el, de náluk csak arról van szó, hogy védjék és alátámasszák szakmai álláspontjukat. A nőknek viszont kettős problémával kell szembenézniük: nemcsak szakmailag kell bizonyítaniuk, hanem emberileg is. Le kell győzniük a hagyományos elképzelést – mármint azt, hogy a nők passzívak, nem elég önállóak és magabiztosak; – és be kell tudniuk bizonyítani, hogy el tudják fogadtatni ötleteiket, elképzeléseiket éppúgy, mint személyiségüket.

A kommunikáció problémáját súlyosbítja az a mindmáig meglevő viselkedési forma, amelyet a férfiak tanusítanak a köztük levő egyetlen női vezetővel szemben. A nő két módon reagálhat az elhangzó pikáns viccekre, megjegyzésekre: élesen tiltakozhat, és megpróbálhatja leszoktatni kollégáit az ilyen viselkedésről, de ebben az esetben számolnia kell azzal, hogy elveszítheti szakmai támogatásukat is. A másik lehetőség, hogy személyiségétől függően toleránsan viselkedik, és eközben érvényre juttathatja szakmai képességeit is. Ez utóbbi megoldás lehet, hogy mély visszatetszést vált ki feminista nőtársainkból, de az igazsághoz tartozik, hogy minden nő tudatában van női vonzerejének, és ezt ki is akarja próbálni férfi kollégáin. (Ez segít is az esetek döntő többségében!)

Az ilyenfajta gondok jó megoldását szolgálná egy fórum, vagy egy csoport alakítása, ahol a női vezetők találkozhatnának és megbeszélhetnék tapasztalataikat. Nagyon hiányzik egy olyan kalauz, amely hasznos információkkal szolgál a követendő magatartásra. Ha van is ilyen, inkább csak olyan részletkérdésekkel foglalkozik, mint például az öltözködés. A probléma ugyanis már a képzésben gyökerezik. A könyvtárvezetési ismereteket férfiak tanítják, akiknek attitűdje már eleve szemben áll a nőivel. A nők az előtt a dilemma előtt állnak, ha részt vesznek továbbra is a "férfias" képzésben, akkor a helyzet változatlan marad; ám ha megteremtik a "nőies" vezetőképzést (női oktatókkal, a női sajátságokat figyelembe vevő tananyaggal stb.) képesek-e bebizonyítani, hogy meg tudnak birkózni a férfiak által felállított színvonallal?

A munkamegosztás új módja. A könyvtár – lévén meglehetősen konzervatív intézmény – nehezen ismeri fel a hasznát egy újfajta munkamegosztásnak, amit már számos területen bevezettek és sikeresen alkalmaznak, és csak lassan kezd elterjedni a könyvtárakban is. Ezt ismerteti Helen *Sunderland.* Gyakorlatilag ez semmi más, mint egy olyan, egy munkaerőre szabott munkakör, amelyen két ember osztozik. A teljes munkaidejű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

álláson közös felelősséggel és időarányosan elosztott bérrel és egyéb anyagi juttatásokkal látják el őket. Ez a fajta munkamegosztás a részidős munka egy fejlettebb változata. A részidős foglalkoztatás hosszú idő óta csak a szakképesítést nem igénylő munkakörökben volt megvalósítható. S mivel olyan nagy volt irántuk az érdeklődés a munkavállalók részéről, ezért alacsonyabb bérrel és rosszabb feltételekkel alkalmaztak, gyakran magasabban képzett személyeket is ezekre a munkákra. Ezzel szemben a munkamegosztás új formája kevésbé nyomasztó, mint a hagyományos részidős foglalkoztatás, s számos előnyét élvezhetik a dolgozók. Gyermeknevelés mellett vagy beteggondozás esetén ez az egyetlen módja a munkában maradásnak, de jelenthet fokozatos átmenetet a nyugdíjbavonulásra is. Félállás vállalása elég időt hagy másfajta tevékenységre, tanulásra, kutatásra, hobbira vagy a család számára. A munkáltató szempontjából is megmutatkoznak az előnyei: a beosztottak nagyobb energiával és lelkesedéssel dolgoznak; ha az egyik fél beteg vagy felmond, legalább részben folytatódik a munka; kisebb a valószínűsége annak, hogy tapasztalt, szakképzett munkaerők gyerekszülés után végleg elhagyják a pályát; egy munkakörben két ember tudása és tapasztalata párosul; az önművelésre vagy kutatásra jutó több magánidő hasznosan térül meg a munkában.

Gyakori kifogás, az ilyenfajta munkamegosztás ellen, hogy meglehetősen függ attól a két személytől, akik megosztják egymás között a munkát, vagyis annyira személyre szabott, hogy nem lehet újabb partnert találni, ha az egyik fél felmond. Ha azonban figyelembe vesszük, milyen sok jól képzett nő van, aki nincs alkalmazásban (gondoljunk csak a munkanélküliek magas arányára!), akkor ez az ellenérv azonnal megdől.

TÉGLÁSI ÁGNES

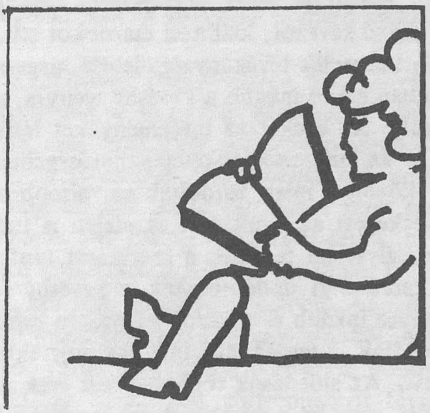

A New Library World 1983. 1000. számának illusztrációjából

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KOMPLEX MŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK EREDETE

A DAVIES, D. W.: Public libraries as culture and social centers. The origin of the concept. c. kiadvány alapján (Metuchen, Scarecrow, 1974. 167 p. **UZSOKI ANDREA** ismertetése.

Az utóbbi évek egyre nagyobb méretekben jelentkező integrációs törekvéseinek alapelvei – hazai viszonylatban – a hatvanas évek társadalom- és művelődéspolitikai elképzeléseiben gyökereznek. Az egyszerre több funkciót ellátó komplex nevelési-művelődési központok létesítésében testet öltött, a tömeges közművelődés megvalósítását célzó elképzelések eredetét azonban – egy sor külföldi példa alapján – jóval régebbre tehetjük. D. W. *Davies*, meglehetősen pesszimista hangvételű írásában, Amerika és Anglia komplex közművelődési feladatokat ellátó intézményeinek történetét, fejlődési szakaszait elemzi.

Az 1700-as évek végén – a hagyományos angol tudós társaságok mellett – a középosztálybeliek általános művelődését elősegíteni hivatott kulturális körök létrejöttét hamarosan a munkásművelődést felkaroló különböző irodalmi klubok, ismeretterjesztő társulatok, népfőiskolák és a gyakorlatilag szakmunkásképzéssel foglalkozó intézetek szerveződése követte. Tevékenységük, módszereik nagyon hasonlítottak a középosztály intézeteihez; céljuk azonban nem elsősorban az általános kultúra, hanem főleg a praktikus, szakmai ismeretek szétsugárzása volt. Az oktatást igyekeztek az intézmény könyvtárhasználatára alapozni. Annak érdekében, hogy a potenciális olvasók előbb-utóbb a kulturális tevékenységek egyéb szféráiba is könnyen bekapcsolódhassanak, a könyvtár vonzáskörében még külön folyóiratolvasót, előadótermeket, osztálytermi foglalkozásra alkalmas tereket, tornatermet, sakkszobát, teázó-kávézót, kiállítási csarnokot stb. is létesítettek. Az oktatással egybekapcsolt egyéb kulturális tevékenység eleinte magasabb szintű szellemi munkát jelentett, később azonban egyre inkább a kevésbé igényes, szórakozás jellegű időtöltésre tevődött át a hangsúly. Az ezeket az intézményeket létrehozó és patronáló jótékonykodó gazdagoknak és az emberiség tökéletesíthetőségében hívő filantrópoknak – bár éppen a középosztály közönye miatt fordultak az "alsóbb néprétegek" felé, – ismét csalódniuk kellett. Bekövetkezett az, amit már az elején is tudni lehetett: a munkások nem kedvelték meg az osztálytermi tanítást, a szervezett tanfolyami oktatást, – annál inkább a tánciskolát, a karácsonyi ünnepségeket, a kevésbé formális összejöveteleket. A beiratkozottak száma egyre inkább és sokszor jelentősen csökkent, az ismeretterjesztő tanfolyamokról lemorzsolódtak, a tagság létszáma nagymértékben fluktuált, egyre kevesebb lett a felnőtt résztvevő. Az előadások többsége már csak akkor vonzotta a közönséget, ha politikai témája volt, vagy ha a munkások azt remélték, hogy a beszélgetésnek kihatása lesz a politikai életre. A könyvtárhasználat terén sem mutatkozott jelentős változás: a szórakoztató jellegű szépirodalom olvasása szinte teljesen kiszorította a szakirodalomét. A kulturális társaságok nemes célkitűzései végül is szép tervek maradtak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kiút reménye: a közművelődési könyvtárak

Amerikában valamivel korábban, Angliában a brit könyvtári törvény (British Library Act) kibocsátása (1850) után kezdtek elterjedni az első, mai értelemben vett nyilvános könyvtárak. A kereslet alakulása azonban nem látszott indokolni a gyors elterjedést, a potenciális könyvtárhasználók számát legtöbbször túlbecsülték. A lehetőségeket tekintve a könyvtárak előtt három út állott, amelyek egyben egy fejlődési folyamat állomásaiként is felfoghatók.

Az első, főleg az új könyvtárak kialakulásának kezdeti időszakában elterjedt elmélet szerint a közművelődési könyvtár feladata a dokumentumok gyűjtése és ezeken keresztül az információterjesztés; minden egyéb szolgáltatást kizárólag – könyvtárhasználatra ösztönző – eszköznek kell tekinteni. Könyvének ebben a részében a szerző érdekes példák során keresztül mutatja be azokat a próbálkozásokat, amelyek aztán mégsem váltották be a hozzájuk fűződő reményeket. A különböző irodalmi körök, ismeretterjesztő társaságok, munkásképző intézetek oktatási, közművelődési jellegű tevékenységét is átvállalták a könyvtárak. E nem kimondottan könyvtári funkció a „csalétek„ szerepét töltötte be. Ezek a nem formális oktatásra alapozott kulturális szolgáltatások népszerűek is lettek, azonban nem eredményezték a könyvtárhasználók létszámának növekedését.

Tovább keresve a kiutat, megszületett a második koncepció. Ennek szellemében a nem hagyományos könyvtári szolgáltatások már nemcsak eszközként, hanem főtevékenységként jelentek meg, így a könyvtárak átvették a kulturális társaságok céljait is. Az 1870-es években a "könyvtár, mint kulturális központ" elméletet valló angol könyvtárosok a könyvtár szolgáltatásainak körét nagymértékben kibővítették, a felnőttek művelődését már kihelyezett egyetemi előadássorozatok, szakmai továbbképzések szervezésével is igyekeztek elősegíteni. A sok esetben a könyvtárakkal egy épületben működő múzeumok vonzáskörét is kihasználták. Kiállításokat, koncerteket, különféle bemutatókat rendeztek, az ifjúsággal kiemelten foglalkoztak. A gyakorlat hamarosan az Atlanti-óceán másik partja mentén is elterjedt.

Nyilvánvaló, hogy a kibővített szolgáltatások más építészeti megoldásokat is kívántak, mint amelyek a hagyományos könyvtári funkciókból eredtek. Az 1890-es években kezdődött el az a folyamat, amelynek során sok helyen módosították a könyvtári tereket; bővítették, átrendezték az olvasótermet, a raktárakat. Cél: az olvasót egy klubjellegű atmoszféra fogadja. (Bár teljesen mai példa, de még e múlt századi elképzelés jegyében létesítették például az *Epsom and Ewells* közművelődési könyvtárat Angliában. A csaknem 3500 m^2 alapterületű könyvtárhoz uszoda, múzeum, két nagy, szórakozást szolgáló és egy konferencia terem, konyha, raktár stb. tartozik. Kanadában az edmontoni új központi könyvtárnak szintén kultúrcentrum funkciót szántak. A teljes egészében légkondicionált épületben URH adó-vevők segítségével bármelyik pontról kapcsolatba lehet lépni a könyvtári személyzettel, az ellenőrzést zártrendszerű tévéhálózattal oldották meg, nyitvatartási idő után egy automata riasztóberendezés "őrködik". A könyvtári tereket 250 férőhelyes színház, tágas öltözők, jól felszerelt gépház, a dolgozók igényeit is maximálisan kielégítő kényelmes irodák, zuhanyozók, pihenőszobák egészítik ki.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A fent vázolt ún. második koncepció azonban – hiába gondoskodtak a tárgyi feltételekről – nem hozta meg a kívánt eredményt, különösen könyvtári szempontból nem. A könyvtári funkciók teljes mértékű háttérbe szorításához mégis a harmadik elmélet gyakorlati megvalósítása vezetett. A századunkat is jellemző elgondolás csírái már az 1900-as években jelentkeztek. Az első ún. szociális telepek, a szegények iskolái az oktatás mellett a szegények és egyéb szempontból hátrányos helyzetűek számára szórakozási lehetőségeket (klubfoglalkozások, összejövetelek, amatőr színjátszás, énekkarok, sport, foto, barkácsolás stb.) is nyújtottak, és egyben szociális körülményeik javítását is célul tűzték ki. A könyvtár szórakoztató és szociális központi funkciói Londonban, valamint a nagy iparvárosok külvárosaiban, nyomornegyedeiben és ezek vonzáskörzeteiben vált jellemzővé, míg Amerikában főleg az új bevándorlók letelepedési helyein. A tanulmányban felsorolt mai példákból egyértelműen arra a következtetésre juthatunk, hogy a könyvtár szolgáltatásainak ilyen sokirányú kiterjesztése valójában éppen az alapvető funkciók működését gátolja. Már régen nincs szó a kulturális társaságok céljairól, módszereik is már csak kiindulási alapként jelentkeznek. A dokumentumokban megtestesült információ gyűjtése, megőrzése és szétsugárzása már szinte mellékes tevékenységgé törpül. A szociális és szórakoztató központ – ha a szó szoros értelmében nem is, de funkcióit tekintve – kiszorította a könyvtárat.

A gondolat válsága

Kulturális központ, szociális és szórakoztató központ, közművelődés és közoktatás egy helyen és időben – vajon miért nem tudtak megfelelni az elvárásoknak? Természetesen nemcsak a könyvtár szolgáltatásai szűkültek be. Érdekes elemzéssel zárja tanulmányát a szerző, melyben kifejti, hogy a potenciális közönség reakciói ma is ugyanazok, mint száz vagy kétszáz évvel korábban, visszariadást jeleznek az intézményesített formáktól. Ne feledkezzünk meg azonban a "versenytársakról" sem, amelyek – a párhuzamos fejlesztés következtében – a maguk területén egyenként többet tudtak és tudnak ma is nyújtani. Következésképpen a túl sok funkciót magára vállaló könyvtári jellegű részhez, összességében nézve, nem tud kellőképpen hozzájárulni. A zárógondolat egyben javaslat is: nem lenne-e célszerűbb, ha a XX. század közművelődési könyvtára valóban könyvtár maradna, és a célintézmények külön-külön történő fejlesztése keretében "csupán" könyvtári szolgáltatásait bővítené?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ARL	Association of Research Libraries – Tudományos Könyvtárak Szövetsége (USA)
ASLIB	Association of Special Libraries and Information Bureaux – Szakkönyvtárak és Tájékoztatási Irodák Szövetsége (GB)
BL	British Library – Brit Nemzeti Könyvtár
BLAISE	British Library Automated Information Service – A Brit Nemzeti Könyvtár gépesített tájékoztató szolgálata
BLLD	British Library Lending Division – A Brit Nemzeti Könyvtár kölcsönző részlege
BLRD	British Library Reference Division – A Brit Nemzeti Könyvtár referensz részlege
BL RDD	British Library Research and Development Department – A Brit Nemzeti Könyvtár kutatási és fejlesztési részlege
BL RDR	British Library Research and Development Department – A Brit Nemzeti Könyvtár kutatási jelentései
BLPES	British Library of Political and Economic Science – Brit Politikatudományi Könyvtár
CIM	Computer input microfilm
DES	Department of Education and Science – A brit Oktatási és Tudományügyi Minisztérium
ESTC	Eighteenth Century Short Title Catalogue – XVIII. századi angol nyelvű kiadványok rövidcímes katalógusa
FID	Federation Internationale de Documentation – Nemzetközi Dokumentációs Szövetség
GLASS	Greater London Audio Specialization Scheme
HMSO	Her Majesty's Stationery Office
IFLA	International Federation of Library Association and Institution – Könyvtári Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
ISBD	International Standard for Bibliographic Description – Nemzetközi bibliográfiai címleírási szabvány
KWICK	Keyword in context – kulcsszavak szövegkörnyezetben
LA	Library Association – A brit Könyvtári Egyesület
LAC	Library Advisory Council – Könyvtári Tanácsadó Testület
LASER	London and South Eastern Library Region – Délnyugati Regionális Könyvtári Rendszer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

LISC	Library and Information Services Council – Könyvtári és Tájékoztatási Szolgáltatások Tanácsa (GB)
LOCAS	Local Catalogue Service
LSE	London School of Economics – Londoni Közgazdaságtudományi Egyetem
MARC	Machine Readable Cataloguing – Géppel olvasható katalogizálás
MKE	Magyar Könyvtárosok Egyesülete
NTIS	National Technical Information Service, – Országos Műszaki Információs Szolgálat (USA)
OAL	Office of Arts and Libraries – A brit Oktatásügyi és Tudományos Minisztérium (DES) Művészeti és Könyvtári Hivatala
OKT	Országos Könyvtárügyi Tanács (Magyarország)
OSTI	Office for Scientific and Technical Information – A brit Oktatásügyi és Tudományos Minisztérium részlege (1965–1973). Jogutód: BL RDD
PIRA	Printing Industry Research Association (GB)
PRECIS	Preserved Context Indexing System – A Brit Nemzeti Könyvtár indexelő rendszere
RADIALS	Research and Development Information and Library Science – Kutatásfejlesztési tájékoztatás és könyvtártudomány
RLG	Research Library Group – Tudományos Könyvtárak Egyesülete (USA)
RLIN	Research Libraries Information Network – Tudományos Könyvtárak Tájékoztatási Rendszere (USA)
SABREB	Dél-ázsiai retrospektív bibliográfia
SDI	Selective dissemination of information – szelektív tájékoztatás
SRS	Selective records services – válogatott rekordok szolgáltatása
UAP	Universal Availability of Publications – kiadványok egyetemes hozzáférhetősége
UGC	University Grants Committee – Egyetemi Alap Bizottsága
UK MARC	angol MARC formátum

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SUMMARY
Thematic issue about librarianship in Great Britain

Programme of the 2nd Hungarian-British Library Symposium. (Budapest, 26–30. IX. 1983.) [117.p.]

HOOKWAY, Harry and VÁLYI Gábor: **Foreword to the thematic issue.** [118–120.p.]

I.
THE LIBRARIAN AND THE NEEDS OF THE MODERN SCHOLAR
(From the lectures of the symposium)

WILSON, A.: **National policy for collection development and preservation.** – Neither a government-supported national programme for the development of the preservation of holdings, nor a country-wide plan exists for distributing the financial resources among the national, public, academic and special libraries. Both the acquisition and the preservation/restoration of materials are exposed to severe budget cuts. The libraries protect themselves against the increase of prices and the diminishing acquisitioning with voluntary co-operation (shared cataloguing, interlibrary lending etc.). For the time being the co-operation in conservation and restoration of materials is unorganized. The joint planning of preservation and acquisitioning is advisable for the libraries, on local and national level equally. It is unsure whether the attainable financial resources will cover the planning and running costs of co-operative networks. [121–130.p.]

PEGG, M. A.: **Collection development and co-operation: the problems of diminishing resources.** – Problems in collection development caused by diminishing resources are discussed by the author based on the experiences of the library of the University of Manchester. Cash restrictions do not only mean limitations on book purchase funds with direct implications for collection building and indirect implications for conservation and preservation, but it involves the restriction of staff resources as well, that has serious consequences for library management and for the service of users. Exchange programmes must ensure that documents sent are of undisputable value for the receiving institution; university teachers should give research tasks to their students based upon the collection of the local library, in order to avoid expenditures on expensive services of far away libraries; new approaches and attitudes are required in management, personnel management and service, if users are to be prevented from sensing the tensions created by the restriction of resources. [131–135.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ALLEN, J.: **Co-operation between different kinds of libraries.** – There is a governmental programme dealing with the building of unified library network between libraries of all types. Libraries are interdependent in terms of materials and expertise, this is why the traditional forms of co-operation (e.g. cataloguing consortia, interlibrary lending, registers of translations) should be improved and obsolete services should be abandoned for the sake of concentrating resources. Efficient co-operation is hampered by the different systems of management, the various interpretations of the concept of co-operation and the expenses incurred. [136–141.p.]

SAUNDERS, W. L.: **Professional education and training.** – The author examines two problem areas, that of professional education (mainly theoretical) and that of training (concentrating on practice). In the future, professional education and training should be the shared responsibility of training institutions and libraries. Economic, social, demographic, and educational-technological factors, necessitating a new understanding of professional education and training, have created a situation in which the basic professional education of librarians cannot be looked upon as either complete or satisfactory any more. Education must move towards much greater specialization instead of the traditional "a bit of everything" approach. Training is more and more becoming the responsibility of the employer (in the form of pre- and post-library-school training, induction training and development training). User education should start at the lowest grades of the primary school. [142–146.p.]

BOURNE, R. M.: **Aids to scholarship: bibliography and bibliographic control.** – The author emphasizes the importance of standards and of the means of access. He mentions the Eighteenth Century Short Title Catalogue (ESTC) as an example. The unified rules and the computerised file established in the British Library following a conference in 1976 were of assistance in its implementation. Information is held in MARC format which accommodates the provisions of AACR. The enterprise is worldwide: parallel projects are taking place in the USA, Australia, New Zealand and the FRG. The British Library will publish a microfiche catalogue of the ESTC material in 1983. [147–149.p.]

LEAMY, C. C.: **New technology in service of conservation.** – The task of protecting library materials is enhanced by the poor quality of paper of modern publications and damages caused by heavy use. It should be taken into account that some library documents will be conserved in their original form, only the information of others will be preserved, and there will be documents which will not be preserved at all. Beside traditional copying a new development in conserving library materials is their storing in digital form. The greatest storing capacity is provided by the optical disc. The discs can be handled by computer. The researcher can study them on tv- or video screen, but he can ask also for a hard copy in size of the original. Unsolved are still some questions of their use: where should be placed the screens within the library, who is to pay and how much for the digital or hard copies, how many displays are needed for optimal use etc. [150–152.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MOON, B. E.: **Library design for future needs.** – If a scholar from the turn of the century visited an university library or a local library today, he would find many changes compared with his former image about the libarary. The author unfolds this idea listing the library resources available for modern scholars; the changes in library promotion; the obsolate elements of library services to be abandoned and the main tasks of future. [153–159.p.]

II.
INSIGHT INTO THE LIBRARARIANSHIP OF GREAT BRITAIN

British librarianship and information work 1976–1980. – Summary on the basis of the publication edited by L. J. TAYLOR, London, LA, 1982. 2 volumes. 297 + 304 p. (Sz. KISS CSABA) [160–167.p.]

Library Information Series. – Review of the series with varying topics published erratically by the Department of Education and Science. (MOHOR Jenő) [168–172.p.]

How to make guidelines? – Review of guidelines refering to different fields of library practice. Published by Library Association. (KISS Jenő) [173–175.p.]

BALÁZS Sándor: **Hungary and the English professional press.** – Analysis of English library journals used frequently in Hungarian libraries, too. [182–188.p.]

The BLRD Reports. – Review of the published research reports issued since 1965 by the British Library Research and Development Department. (PAPP István) [176–175.p.]

KELLY, Thomas: **A history of public libraries in Great Britain 1945–1975.** The book, published in London, LA, 1977. 582 p. is presented. (RÓNAI Tamás) [189–191.p.]

Tendencies in British library provision for children. – Review on the modern children's library services. (UZSOKI Andrea) [192–195.p.]

Library services for handicapped readers. – Review. (GÁLNÉ BALLAGI Ágnes) [196–199.p.]

Prison libraries in Great-Britain. – Review. (KOVÁCS Lászlóné) [200–203.p.]

Women in libraries. – The special issue (vol.9. no.1. 1981.) of the Librarians for Social Change dealing with women in libraries is described. (TÉGLÁSI Ágnes) [204–207.p.]

The origin of complex culture centers. – Review based on the basis of D.W. DAVIES: *Public libraries as culture and social centers.* (Metuchen, Scarecrow, 1974. 167 p.) (UZSOKI Andrea) [208–210.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ZUSAMMENFASSUNG
Thematisches Heft über das Bibliothekswesen in Grossbritannien

Programm des 2. ungarisch-britischen Symposiums für das Bibliothekswesen. (Budapest, 26–30. IX. 1983.) [117.p.]
HOOKWAY, Harry und VÁLYI Gábor: **Einleitung zum thematischen Heft** [118–120.p.]

I.
ANFORDERUNGEN GEGENWÄRTIGER FORSCHER UND DER BIBLIOTHEKAR
(Aus den Vorträgen des 2. ungarisch-britischen Symposiums für das Bibliothekswesen. Budapest, 26–30. IX. 1983.)

WILSON, A.: **Landespolitik für den Bestandsaufbau und Bestandschutz.** – Es gibt kein staatlich finanziertes Programm für die Entwicklung des Bestandschutzes; auch für die Verteilung der finanziellen Quellen unter den National-, öffentlichen, Universitäts- und Fachbibliotheken existiert kein Plan. Sowohl der Bestandsaufbau, wie auch der Bestandschutz und die Restaurierung sind dem ermässigten Budget ausgesetzt. Die Bibliotheken, wehren sich mit freiweilliger Zusammenarbeit (mit verteilter Bearbeitung, auswärtigem Leihverkehr, usw.) gegen den Preiserhöhungen und gegen der Bestandseinschränkung. Gegenwärtig ist die Zusammenarbeit auf den Gebieten der Aufbewahrung und dem Bestandschutz noch unorganisiert. Es ist zweckmässig, dass sich die Planung des Bestandschutzes mit dem Bestandsaufbau verbinden soll. Vorläufig ist es unsicher ob genug Geld für die Zusammenarbeit, für die Planung und Betätigung der Kooperationsnetze zur Verfügung stehen wird. [121–130.p.]

PEGG, M. A.: **Entwicklung von Sammlungen und Zusammenarbeit zur Zeit wirtschaftlicher Schwierigkeiten.** – Der Verfasser behandelt, sich auf die Praxis der Universitätsbibliothek Manchester beziehend, die Probleme des Bestandsaufbaus, die sich infolge der herabgesetzten Quellen zeigen. Die Beschränkung der Geldbeträge tangiert nicht nur den für Anschaffung benützbaren Rahmen, der unmittelbar die Entwicklung des Bestandes und indirekt den Bestandschutz beeinflusst, sondern limitiert auch die Personalausgaben, was sowohl auf die Bibliotheksleitung wie auch auf den Diensleistungen auswirkt. Im Laufe der Tauschprogramme muss darauf geachtet werden, dass die Empfangsinstitution solche Tauschdokumente erhält, die für sie tatsächlich einen Wert repräsentieren; die Universitätsprofessoren sollen solche Forschungsaufgaben den Studenten geben, die auf den vorhandenen Bestand der örtlichen Bibliotheken basieren, damit sie nicht gezwungen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sind, die teueren Dienstleistungen entfernter Bibliotheken in Anspruch zu nehmen; damit die Benützer die infolge der verminderten Quellen verursachten Schwierigkeiten nicht empfinden ist es notwendig ein neues Verhalten in bezug auf Personal, Leitung und Dienstleistung auszubilden. [131–135.p.]

ALLEN, J.: **Zusammenarbeit zwischen Bibliotheken verschiedener Typen.** – Ein einheitlicher Entwicklungsplan auf Regierungsebene befasst sich mit der Ausbildung eines Bibliothekssystems, welches die Bibliotheken verschiedener Typen zusammenfasst. Die Bibliotheken sind aufeinander angewiesen, hängen gegenseitig voneinander ab hinsichtlich ihres Bestandes, Berufswissens, weshalb sie noch mehr die traditionellen Formen der Zusammenarbeit (zB. aufgeteilte Bearbeitung, auswärtiger Leihverkehr, Übersetzungslisten, usw.) ausnützen müssten; um die Kraftquellen zu konzentrieren sollten auch die überholten Dienstleistungen eingestellt werden. Die nebeneinander wirkenden, verschiedenen Lenkungssysteme und die in den einzelnen Bibliotheken voneinander abweichende Auslegung des Begriffes "Zusammenarbeit", wie auch die sich ergebenen Spesen erschweren eine wirksame Ausbildung der Zusammenarbeit. [136–141.p.]

SAUNDERS, W. L.: **Einige Fragen der britischen Bibliothekarausbildung.** – Der Verfasser untersucht zwei Standpunkte: a) den Berufsunterricht, d.h. einen Unterricht theoretischen Charakters und b) Ausbildung, d.h. eine Ausbildung praktischen Charakters um die Kenntnisse anzueignen. In der Zukunft scheint es zweckmässig zu sein, dass der Unterricht und die Bildung von den Bildungsinstituten und den Bibliotheken gemeinsam durchgeführt werden sollen. Als Folge wirtschaftlicher, sozialer, demographischer und bildungstechnologischer Faktoren, die eine Reinterpretation des Unterrichts und der Bildung anregen, kann auch weiterhin die bisherige berufliche Grundbildung der Bibliothekare weder als beendet, noch als entsprechend betrachtet werden. In dem Unterricht soll man statt der gegenwärtigen "von allem ein wenig" Ansicht eine viel grössere Spezialisierung anstreben. Die Bildung soll immer mehr und mehr die Aufgabe des Arbeitsgebers sein (Vorbildung, Einleitungsbildung, Arbeitsgebietsbildung, Fortbildung). Die Benützerbildung soll man bereits in den untersten Klassen der Grundschule beginnen. [142–146.p.]

BOURNE, R. M.: **Helfer für den Forscher: Bibliographie und bibliografische Kontrolle.** – Der Verfasser betont die Bedeutung der Standards und die Wichtigkeit der Mittel zum Zugriff. Als Beispiel führt er den kurztiteligen Katalog englischer Veröffentlichungen vom 18. Jahrhundert an (Eighteenth Century Short Title Catalogue = ESTC). ESTC konnte durch die einheitlichen Standards und der in der British Library nach 1976 aufgestellten komputerisierten File verwirklicht werden. Um die Information zu speichern, benützt man das im Geiste der AACR ins Leben gerufene MARC Format. Die Unternehmung umfasst die ganze Welt; in den Vereinigten Staaten von Amerika, in Australien, Neuseeland und der Bundesrepublik Deutschland werden ebenfalls solche Verfassungsarbeiten unternommen. Die British Library veröffentlicht im Jahre 1983 einen Microfiche Katalog, beinhaltend das ESTC Material. [147–149.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

LEAMY, C. C.: **Neue Technologie im Dienste des Bestandschutzes.** – Die schlechte Papierqualität der modernen Veröffentlichungen, die Schädigung, welche sich von der Benützung ergibt, erschweren die Aufgabe des Schutzes. Es wird solche Dokumente geben, die man in Originalform bewahren wird, von den anderen wird nur der Informationsinhalt aufbewahrt und es gibt auch solche Dokumente, deren Schutz nicht gesichert werden kann. Nebst der Anfertigung von Kopien, verbreitet sich gegenwärtig die Speicherung von Informationen in Digitalform. Die optische Platte (optical disc) bietet die grösste Speicherdichtheit. Die Platten können auch mit Komputer behandelt werden. Der Forscher könnte die Dokumente auf Fernsehschirm von grossem Auflöservermögen oder auf Videoschirm betrachten, man kann aber auch eine Kopie von gleicher Grösse wie das Original, verlangen. Es ist noch problematisch wie man die Bildschirme in der Bibliothek unterbringen soll, wer soll für die Digitalkopie und wieviel bezahlen, wieviel Apparate für die optimale Benützung notwendig sind, usw. [150–152.p.]

MOON, B. E.: **Bibliotheksplanung vom Standpunkt der zukünftigem Ansprüche.** – Sollte ein Wissenschaftler von Jahrhundertwende eine Universitäts- oder eine öffentliche Bibliothek besuchen, würde er eine grosse Änderung erleben im Vergleich mit den früheren Bibliotheken. Der Verfasser greift in seinem Artikel diese Idee auf und führt an, welche Bibliotheksdienste den heutigen Forschern zur Verfügung stehen; er befasst sich mit den Wandlungen die in der Bibliotheksversorgung stattgefunden haben, mit den Elementen die von den Bibliotheksdiensten weggelassen werden können und mit den Wandlungen, die man im Laufe der nächsten Jahre verwirklichen sollte. [153–159.p.]

II.
EINBLICK IN GROSSBRITANNIENS BIBLIOTHEKSWESEN

Die britische Bibliotheks- und Informationstätigkeit 1976–1980. – Zusammenfassung aufgrund des Buches *"British librarianship and information work 1976–1980"*. (Red. L. J. TAYLOR, London, LA, 1982. 2 Bände. 297 + 304 S.) (Sz. KISS Csaba). [160–167.p.]

Über die Serie "Library Information Series" – Literaturschau über die seitens des englischen Bildungs- und Wissenschaftsministeriums unregelmässig veröffentlichte Serie mit wechselnder Thematik. (MOHOR Jenő) [168–172.p.]

Wie sollen wir Richtlinien machen? – Literaturschau über die seitens der Library Association veröffentlichten Richtlinien in bezug auf die verschiedenen Gebieten der Bibliothekspraxis. (KISS Jenő) [173–175.p.]

BALÁZS Sándor: **Ungarn und die englishce Fachpresse.** – Die auch in den ungarischen Bibliotheken oft benützten englischen Fachzeitschriften werden analysiert. [182–188.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Forschungsberichte der British Library. – Literaturschau über die seit dem Jahr 1965, seitens der British Library Research and Development Department veröffentlichten Berichte. (PAPP István) [176–181.p.]

Die Geschichte der öffentlichen Bibliotheken in Grossbritannien. 1845–1975. – Das Buch KELLY, Thomas: *A history of public libraries in Great Britain 1845–1975.* (London, LA, 1977. III, 582 S.) wird besprochen. [189–191.p.]

Tendenzen in der Bibliotheksversorgung britischer Kinder. – Literaturschau über die Dienstleistungen moderner Kinderbibliotheken. (UZSOKI Andrea) [192–195.p.]

Bibliotheksdienste für behinderte Leser. – Literaturschau. (GÁLNÉ BALLAGI Ágnes) [196–199.p.]

Bibliotheksversorgung in Gefängnisbibliotheken in Grossbritannien. – Literaturschau. (KOVÁCS Lászlóné) [200–203.p.]

Frauen in der Bibliothek. – Die Sondernummer der Zeitschrift *Librarians for Social Change.* Bd.9. 1.No. 1981 wird besprochen. (TÉGLÁSI Ágnes). [204–207.p.]

Entstehung der komplexen Kulturinstitutionen. – Zusammenfassung aufgrund des Buches D.W. DAVIES: *Public libraries as cultural centers.* (Metuchen, Scarecrow, 1974. 167 S.) (UZSOKI Andrea) [208–210.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

РЕЗЮМЕ
Тематический выпуск о библиотечном деле в Великобритании

Программа 2-ого венгеро-британского симпозиума (Будапешт, 26–30 сентября 1983 г.) [117.стр.]

HOOKWAY, Harry – VÁLYI Gábor: **Введение к тематическому выпуску** [118–120.стр.]

I.
ПОТРЕБНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЯ И БИБЛИОТЕКАРЬ
(Из докладов 2-ого венгеро-британского симпозиума, Будапешт, 26–30 сентября 1983 г.)

WILSON, A.: National policy for collection development and preservation. **(Государственная политика по комплектованию и сохранению книжных фондов)**. – Для развития сохранения фондов не существует государственная программа финансирования, и нет планов и для распределения материальных ресурсов между национальными, массовыми, вузовскими и специальными библиотеками. Комплектование, сохранения и реставрация книжных фондов зависит от снижения бюджета. Библиотеки защищаются от роста цен и сокращения фонда с добровольным сотрудничеством (с разделенной обработкой, межбиблиотечным абонементом и т.д.). Теперь еще не организовано сотрудничество по хранению и сохранению фондов. Целесообразно планирование сохранения фондов связывать с формированием фондов. Пока еще неопределено, будет ли достаточно денег для сотрудничества, планирования и функционирования сетей сотрудничества. [121–130.стр.]

PEGG, M. A.: Collection development and co-operation: the problems of diminishing resources. **(Развитие фондов и сотрудничество в эпохе экономических трудностей)**. – Автор на основе практики университетской библиотеки в г. Манчестер анализирует проблемы комплектования фондов, вытекающие из понижения источников. Разграничение бюджета касается не только лимита, используемого на покупки, который непосредственно влияет на развитие фондов и посредственно на сохранение фондов, но и разграничения расходов на персонал, что имеет последствия в связи с руководством и службами библиотеки. В программах обмена надо следить за то, чтобы учреждения получили по обмену действительно ценные документы.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Надо стремиться к тому, чтобы университетские преподаватели – в интересах избежания использования дорогих услуг далеких библиотек – задавали студентам такие исследовательские задачи, которые можно решать на основе фондов местных библиотек. Для того, чтобы использователи не чувтствовали трудности, вытекающие из понижения источников, надо формировать новое кадровое, руководящее поведение, и требуется новый подход к услугам. [131–135.стр.]

ALLEN, J.: Co-operation between different kinds of libraries. **(Сотрудничество библиотек разного типа).** – В правительственном плане развития занимается созданием единой библиотечной системы, охватывающей библиотеки разного типа. Библиотеки зависят друг от друга по фондам и квалификации, поэтому надо было бы лучше воспользоваться традиционными формами сотрудничества (напр. разделенная обработка, межбиблиотечный абонемент, списки переводов и т.д.), и в интересах централизации ресурсов надо прекратить устарелые услуги. Создание эффективного сотрудничества затрудняют разные, живущие вместе системы управления, разное толкование библиотеками понятия сотрудничества, а также расходы. [136–141.стр.]

SAUNDERS, W. L.: Professional education and training. **(О некоторых вопросах британского библиотечного образования).** – Автор изучает две точки зрения: а) профессиональное обучение (education), т.е. обучение знаниям теоретического характера, и б) образование (training), т.е. приобретение практических знаний. В будущем целесообразно, если обучение и образование вместе ведется вузами и библиотеками. В последствии тех экономических, социальных, демографических факторов и факторов технологии обучения, которые выдвинули необходимость нового толкования обучения и образования, в дальнейшем настоящее основное профессиональное образование библиотекарей нельзя считать ни законченным, ни удовлетворенным. В образовании – напротив сегодняшнего подхода "из всякого что-нибудь" надо стремиться к большей специализации. А подготовка кадров все более надо сделать задачей работодателя (в форме предварительной подготовки, начальной подготовки, обучения сфере деятельности, повышения квалификации). Обучение использователей надо начать уже с первых классов начальной школы. [142–146.стр.]

BOURNE, R. M.: Aids to scholarship: bibliography and bibliographical control. **(В помощь исследователям: библиография и библиографический учет).** – Автор подчеркивает значение стандартов и важность средств, обеспечивающих доступность. В качестве примера он ведет Eighteenth Century Short Title Catalogue – ESTC, каталог по кратким заглавиям английских изданий 18-ого века. Для создания ESTC дали возможность единые правила каталогизации и автоматизированный банк данных, разработанный в Британской библиотеке после 1976 г. Для хранения информации используется формат MARC в духе AACR. Предприятие является мировым: такие редакционные труды ведутся в США, Австралии, Новой Зеландии,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ФРГ. В 1983 г. Британская библиотека издает каталог ESTC на микрофишах. [147–149.стр.]

LEAMY, C. C.: New technology in service of conservation. **(Новая технология в службе сохранения фондов.)**. – Задача сохранения фондов затрудняет плохая бумага современных изданий и ущербы в ходе пользования. Будут такие документы, которые хранятся в оригинале, в других будут храняться только информационное содержание, и будут и такие, которые не могут сохраняться. Кроме предоставления копий теперь распространяется сохранение информации в дигитальной форме. Самую большую плотность хранения дают оптические диски (optical disc). Диски можно использовать и с помощью ЭВМ. Исследователь может прочитать документы на экране телевизора или видео-экране, или может просить копию в оригинальном размере. Еще не решено, куда ставить в библиотеке экраны, кто и сколько должен платить за дигитальные копии, сколько приборов понадобится к оптимальному использованию и т.д. [150–152.стр.]

MOON, B. E.: Library design for future needs. **(Библиотечное планирование с точки зрения будущих потребностей.)**. – Если учений с начала века теперь посетил бы университетскую или массовую библиотеку, заметил бы очень много изменений по сравнению с прежней картиной библиотеки. Исходя из этого автор перечисляет библиотечные услуги для современных исследователей, изменения в библиотечном обслуживании, те элементы, которые можно из обслуживания исключить, и те изменения, которые предстоит осуществлять в будущем. [153–159.стр.]

II.
ВЗЛЯД НА БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Британская библиотечная и информационная работа, 1976–1980. – Обзор на основе книги *"British librarianship and information work. 1976–1980"* (Ed. L. J. TAYLOR. London, LA, 1982. 2 тома. 297 + 304 p.) (С. КИШ Чаба) [160–167.стр.]

О серии "Library Information Science". – Обзор о серии, изданной нерегулярно с изменяющейся тематикой английским министерством образования и науки (Department of Education and Science). (МОХОР Ене) [168–172.стр.]

Как разработать директивы? – Обзор директив, изданных библиотечной ассоциацией (Library Association), относящихся к разным сторонам библиотечной практики. (КИШ Ене) [173–175.стр.]

БАЛАЖ Шандор: **Венгрия и английская печать по библиотековедению.** – Анализ часто используемых и в венгерских библиотеках английских журналов по библиотековедению. [182–188.стр.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Об отчетах о НИР Британской библиотеки. – Обзор изданных с 1965 г. отчетов научного отдела Британской библиотеки (British Library Research and Development Department). (ПАПП Иштван) [176–181.стр.]

История массовых библиотек в Великобритании в 1845–1975 гг. – Рецензия на книгу KELLY, Thomas: *A history of public libraries in Great Britain 1845–1975.* (London, LA, 1977. III, 582 p.) (РОНАИ Тамаш) [189–191.стр.]

Тенденции в обслуживании британских детей. – Обзор о современных услугах детских библиотек (УЖОКИ Андрея) [192–195.стр.]

Библиотечное обслуживание лиц, находящихся в невыгодном положении. – Обзор. (ГАЛНЭ БАЛЛАГИ Агнеш) [196–199.стр.]

Библиотечное обслуживание в тюрмах в Великобритании. – Обзор. (КОВАЧ Ласлонэ) [200–203.стр.]

Женщины в библиотеке. – Рецензия на издание *"Women in libraries"*. (Librarians for Social Change A special issue. vol. 9. no. 1. 1981.) (ТЕГЛАШИ Агнеш) [204–207.стр.]

Происхождение комплексных культурных учреждений. – Обзор на основе книги DAVIES, D.W.: *Public libraries as cultural and social centers* (УЖОКИ Андрея). [208–210.стр.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 24,— Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban